

LEVÉLTÁRI SZEMLE

72. évfolyam

2022. 4. szám

LEVÉLTÁRSZAKMAI FOLYÓIRAT

Levél Tári Írás Szoba

- Gondolatok a Tervtárban
- A fővárosi oktatási-nevelési szervek maradandó értékű iratainak feltárása és gyűjtése II.
- Tervezési irányelvek és kreatív megoldások
- A Kecskeméti Református Egyházközség Levéltára
- 50 éves a BME Levéltár

A Levéltári Szemle előfizetési felhívása

Kérjük segítse előfizetésével folyóiratunk megjelenését!

A Levéltári Szemle megrendelhető:

a Magyar Posta Zrt. bármely postahivatalában,
valamint elektronikusan a Magyar Posta webshopjában
[https://eshop.posta.hu/storefront/hirlapok/szakmai-lap/
leveltari-szemle/prodB605100.html](https://eshop.posta.hu/storefront/hirlapok/szakmai-lap/leveltari-szemle/prodB605100.html)

E-mailben: hirlapelofizetes@posta.hu

Telefonon: +36/1 767-8262

Levélben: Magyar Posta Zrt. 1900 Budapest

Belföldi éves előfizetési díj: 1600 Ft

Külföldre történő megrendelés esetén
az előfizetési díj a szállítás költségét is magában foglalja,
amely a Magyar Posta Webshop felületén
a megrendelés helyétől függően automatikusan hozzáadódik
az előfizetési díjhoz.

Korábbi lapszámaink fellelhetők itt:

[https://library.hungaricana.hu/hu/
collection/mltk_leveltari_szemle/](https://library.hungaricana.hu/hu/collection/mltk_leveltari_szemle/)

<http://epa.oszk.hu/01100/01117>

LEVÉLTÁRI SZEMLE

72. évfolyam ▪ 2022. 4. szám

LEVÉLTÁRI SZEMLE

A Magyar Nemzeti Levéltár (MNL),
a Magyar Levéltárosok Egyesülete (MLE) és
a Magyar Levéltárak Vezetőinek Tanácsa (MLVT) folyóirata

A megjelenést támogatja:

Szerkesztőség:

Kovács Eleonóra, főszerkesztő
Szálkai Tamás, felelős szerkesztő
Németh Ágnes, szerkesztő
Sasfi Csaba, szerkesztő
Világi Dávid, szerkesztő
Szabó Dorottya, olvasószerkesztő
Gáty István, műszaki szerkesztő

A szerkesztőség címe:

1014 Budapest, Bécsi kapu tér 2–4.
levszemle@gmail.com

ISSN 0457-6047

Felelős kiadó: az MNL főigazgatója, az MLE és az MLVT elnöke
Nyomdai munkák: Fellini Kft.
Felelős vezető: Marosi Attila

Herédi Attila	
Gondolatok a Tervtárban	
<i>Az Építési Ügyosztályok Tervtára Budapest Főváros Levéltárában</i>	5
MŰHELYMUNKÁK	
Koltai Gábor	
A fővárosi oktatási-nevelési szervek maradandó értékű iratainak feltárása és gyűjtése II. <i>Iratátvételi tapasztalatok</i>	27
Nagy Attila	
Tervezési irányelvek és kreatív megoldások	
<i>Könyvborító-tervezés a Magyar Nemzeti Levéltárban</i>	36
LEVÉLTÁR TÖRTÉNET	
Bíró Éva	
A Kecskeméti Református Egyházközség Levéltára	
<i>Az egyházközség vázlatos története fontosabb iratai tükrében</i>	46
Batalka Krisztina	
50 éves a BME Levéltár	62
Ötvöskönyiből Kaposvárra	
<i>Interjú dr. Szántó Lászlóval – Beszélgetőtárs: Farkas Péter</i>	69
MÉRLEG	
Egy keresztényszocialista egyházi politikus gondolatai és élete a 20. század első felének Magyarországon	
Mózessy Gergely (szerk.): Griger Miklós feljegyzései (Polgár Tamás)	74
HÍREK	
Beszámoló az MLVT 2022. május 26–28. között tartott tatabányai vándorgyűléséről (Haraszi Viktor)	77
Beszámoló a Fiala Levéltárosok Egyesületének XIII. Tudományos Őszi Táboráról (Huszár Renáta)	86
Krónika – válogatás a levéltári élet híreiből (Németh Ágnes – Világi Dávid)	90
IN MEMORIAM	
Czaga Viktória (Sipos András)	98
KÉPMELLÉKLET	

Batalka Krisztina, levéltárvezető

- Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem
Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár

Bíró Éva, levéltáros

- Kecskeméti Református Egyházközség Levéltára

Farkas Péter, főlevéltáros

- Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltára

Haraszti Viktor, főigazgató-helyettes

- Budapest Főváros Levéltára

Herédi Attila, főlevéltáros

- Budapest Főváros Levéltára

Huszár Renáta, levéltáros

- Budapest Főváros Levéltára

Koltai Gábor, főosztályvezető

- Budapest Főváros Levéltára

Nagy Attila, grafikus

- Magyar Nemzeti Levéltár

Németh Ágnes, főlevéltáros

- Budapest Főváros Levéltára

Polgár Tamás, levéltár-igazgató

- Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltára

Sipos András, főosztályvezető

- Budapest Főváros Levéltára

Világi Dávid, gyűjteményvezető

- Ráth Mátyás Evangélikus Gyűjtemény

Herédi Attila

Gondolatok a Tervtárban

Az Építési Ügyosztályok Tervtára Budapest Főváros Levéltárában

Az épített környezet mindig is számot tartott az emberek érdeklődésére, hiszen épületeink, ahol az életünk nagy részét töltjük, a civilizáció alapelemei. Ennek megfelelően az épületekkel kapcsolatos iratok többsége minden korban legalább „ügyművelői célból megőrzendőnek”, de leginkább „maradandó értékűnek” minősült,¹ hiszen az épületek egyik legfontosabb közös jellemzője, hogy az adott korban tartósan gondolt anyagokból készülnek, és így sokáig fennállnak, még akkor is, ha az eredeti funkciójuk időközben megváltozik. Granasztói Pál költői szavait idézve: „A városok szüntelenül épülnek és valójában nem készülnek el soha.”²

Egy ház felépítése összetett (műszaki) feladat. Először is tisztázni kell a telek birtoklását, majd szükség van egy tervezőre (építészre/mérnökre), aki a megrendelő elképzeléseit és igényeit igyekszik összeegyeztetni a realitásokkal: vagyis a hatályos építési szabályokkal, a terep és a technológia adta lehetőségekkel, a pénzügyi korlátokkal és végül (sajnos néha utolsó sorban) az esztétikai szempontokkal. A tervező munkáját az építési rendszabályok mind részletesebb kidolgozottsága, illetve a műszaki tudományok fejlődése egyre jobban meghatározta és mind precízebb tervek, számítások elkészítését követelte meg.

Ennek hatására a fennmaradt építési iratokkal kapcsolatban nagyfokú kutatói igény mutatkozik. Nagy a különbség a megkereséseket illetően, hiszen bizonyos épületfajták (például egyházi vagy középületek) jobban dokumentáltak, mint mások (például a magánházak), és az egyes iratórzkó helyeken is eltérő mennyiségű tervanyag maradt fenn. Hazánkban, már csak az épített környezet volumene miatt is Budapesten található a legtöbb városi épületre vonatkozó terv.

Eddig nem sok értekezés született a tervekről mint iratfajtaról. Feldolgozásukkal, kutathatóságukkal kapcsolatosan sem jelent meg terjedelmesebb írás, a tervtárakat elsősorban közigazgatási, hivaltörténeti oldalról vizsgálták.³ Ennek egyik valószínűsíthető oka a fent említett egyenetlenségben keresendő, illetve abban a tényben, hogy – leg-

---

¹ Vö: 1995. évi LXVI. törvény a köziratokról, a közlevéltárakról és a magánlevéltári anyag védelméről (továbbiakban: Lvt.): 3. § j) pont.

² Granasztói, 1960: 35.

³ Vö: Dóka, 1997; Hidvégi, 1985; Horváth, 1996. Réfi Oszkó Magdolna alapos tanulmánya már széleskörűen áttekinti a szocialista kor beruházási és építési szabályait, valamint a terv- és irattípusokat is (Réfi Oszkó, 1990). Eseti jelleggel pedig egy-egy megyeszékhely levéltárába kerülő tervsorozatról születtek módszertani beszámolók: Boross, 2016; Erdélyi, 2016 és Szikszai, 2016.

alábbis a még fennálló épületek esetében – az iratképzők ügyviteli szempontból fontosnak tartották maguknál tartani a műszaki iratokat.

A Tervtár létrejötte, felépítése és levéltárba kerülése

Budapest Főváros Levéltárában (BFL) a XV. 17 jelzetű fond tartalmazza az intézménybe került tervanyagok nagy részét. Ebben a gyűjteményben – amely 8 állagra és mintegy 200 sorozatra tagolva több mint 2000 iratfolyóméternyi anyagot jelent – található a főváros csaknem teljes épületállományának tervrajzai.⁴ A csaknem kitétel egyrészt az épülettervek állományában az irattári őrzés során óhatatlanul előforduló hiátusokra utal, illetve számtalan elpusztult (lebontott) épületről is fennmaradtak engedélyezett tervek. Emellett szólhatunk még a tervezés szintjén maradt elképzelésekről, a fel nem épített házakról, az építésszek, építési vállalkozók és tervezővállalatok irathagyatékával bekerült pályázati anyagokról, munkaközi változatokról vagy a várostervezési projektek grandiózus vízióiról.

A BFL tekintetében a levéltárba került tervek leggazdagabb, leggyakrabban kutatott sorozata az Építési Ügyosztályok Tervtára (a továbbiakban Tervtár megnevezés alatt csupán ezt az egy levéltári sorozatot értem).⁵ Ez a közel 900 folyóméternyi iratanyag alapvetően a székesfőváros építési hatósági eljárásai során keletkezett iratokat tartalmazza, tehát 1873-tól kezdve az összes felépíteni kívánt építmény (nemcsak lakóház, középület vagy üzem, hanem fáskamra, istálló vagy emlékművek talapzatának) beadott (elfogadott vagy elutasított) terveit, műszaki iratait, valamint a szerv által kiadott építési- és használatbavételi engedélyeit jelenti. Az itt őrzött tervek jelentőségét az is adja, hogy az épületek többségükben még ma is állnak (még ha sokszor alaposan átépítve is).

A Tervtár csak 2007-ben, hosszas küzdelmek árán került a BFL őrizetébe,⁶ jöllehet, a főváros már 1993-ban határozatban deklarálta szándékát az átadásra vonatkozóan.⁷ A Tervtár elvileg 1873-tól egészen 2006-ig őrzi a mindenkori építési engedélyezési tervdokumentációkat, amely mintegy 110 000 telket,⁸ illetve épületet érint.

⁴ A BFL Tervtári fondjáról bővebben: Kenyeres-Sipos, 1997: 237–245.; valamint egy gyakorlati szempontú, kutatóknak szóló leírás: <https://bparchiv.hu/adatbazisok/epiteszeti-tervek> (Letöltés ideje: 2021. június 17.)

⁵ BFL XV. 17. d. 329. Az önkényesnek tűnő névkisajátítást az egyszerűség mellett az is indokolja, hogy az iratanyag korábbi őrzési helyén egy ideig Magasépítési Tervtár volt a hivatalos megnevezése, és így a Tervtárra rövidült elnevezés tulajdonképpen a régi kutatók szóhasználatán keresztül került át a levéltári gyakorlatba is.

⁶ A Tervtár fondösszejében megtalálhatóak azok a levelezések, amelyekből kiviláglik, hogy sokan, sokszor próbálták már felhívni a főváros döntéshozóinak figyelmét a Tervtár levéltárba adásának fontosságára.

⁷ A Fővárosi Közgyűlés határozata: 1375/1993. (XI. 25.)

⁸ Budapesten a kiosztott helyrajzi számok elvi kerete 1-től 250 000-ig terjed, ezek közül azonban sok a már megszűnt helyrajzi szám (főleg a régebb óta lakott, belső kerületekben), vagy a nem kiosztott szám (többnyire az 1950 után csatolt részekben), ugyanakkor nem kevés az osztott telek, az ún. „alátörés”, vagy „peresítés”, amikor egy-egy „alap” helyrajzi számot 1–3, vagy akár több 100 (!) részre osztanak fel. A BFL azonban ténylegesen kb. 110 000 tételről (tehát „alap” vagy „alátöréses” helyrajzi számról) rendelkezik építési engedélyezési tervdokumentációval.

A Tervtár kialakulásáról bőséges szakirodalom áll rendelkezésre,⁹ jelen tanulmányban csak néhány dolgot emelek ki. A legfontosabb, hogy 1950 előtt az építési engedélyezés a főváros jogköre volt. Ide kellett beadni a kérelmeket, és az engedély megadása után a Központi Városházán kialakított tervtárban¹⁰ tárolták a műszaki dokumentációkat. A tervtári irattározás elve roppant gyakorlatias módon helyrajzi szám szerinti volt, ezért az egyazon épületet (ingatlant) érintő tervanyagokat (építési engedélykérelmeket) a helyrajzi számok sorrendjében helyezték el. Az építkezések műszaki ellenőrzése és a használatba vételi engedélyek kiadása azonban már a kerületek feladata volt, ehhez pedig az előjáróságok számára a Városházáról kölcsönözték ki az eredeti terveket.¹¹

Tervek: állományvédelmileg speciális iratfajták

Az összes tervet és iratot egységesen fraktúr alakba hajtották. Az anyag természetéből adódik azonban, hogy a tervrajzok döntő többsége – az épület mérete, a tervezők egyéni szokásai és a papírhiányból kifolyólag – más és más méretű és anyagú fóliókra készült.

A millennium táján a nagy, többségében ma is álló budapesti bérházak terveit rendszerint vászonpauzra készítették, így ezek a mai napig jó fizikai állapotban vannak. A századforduló idején több esetben olyan textilbevonatot kaptak a tervek, amelyeknek köszönhetően azok egyfajta lágy kelméhez hasonlóan hajtogathatóvá váltak. Ez, az iratoknál elég szokatlan eljárás szintén tartóssá (bár nehezen kezelhetővé) tette a többnyire nagy méretű tervlapokat.

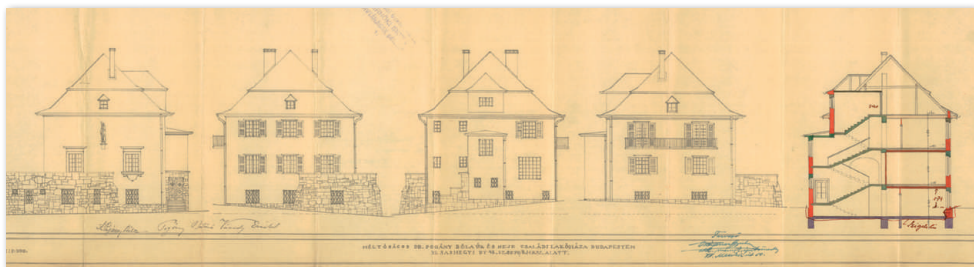
Az 1940-es években keletkezett (papír) tervlapokat szintén gyakran vászonra kasírozza erősítették meg (bár ezeknél a textil hajlamos leválni a tervlapok széléinél és a hajtogatásoknál gyakran erősen betörnek).

Ezzel szemben a legrégebbi, közvetlenül a városeyesítés utáni terveket rendkívül törékeny (savas) papírra készítették. Ezek többnyire korabeli fénymásolási eljárással készült példányok, amelyek a záradék miatt eredetinek tekinthetők. Az 1920-as évekbeli helyszínrajzok nagyon gyakran extra vékony és már szinte a ránézéstől széttörő, üvegszerű pauszon találhatóak. A II. világháborúig az engedélyiratok szintén a hivatali ügyrendben alkalmazott, erőteljesen savasodó papírra készültek (eleinte kézzel írottan és fénymásolással sokszorosítottan, később már nyomtatott űrlapokra, írógépes kitöltéssel), ezért ezeknél nagyobb a pusztulás veszélye. A fraktúrba hajtott, törékeny iratokat a Városházán vékony nejlonmadzaggal kötötték át (jó szorosan), ami szintén elősegítette széttöredezésüket.

⁹ A fontosabbak: Gajary, 2013; Hidvégi, 1985; Horváth, 1996; Kenyeres–Sipos, 1997; Telek, 2020. A tervtári fondosszáiban megtalálható Pálffy Ferenc építészmérnöknek, az anyag jó ismerőjének egy 1998-ban írt, publikálatlan tanulmánya, amely szakszerűen írja le az építési hatósági eljárások menetét a dualizmustól a rendszerváltás utáni évekig (Pálffy, 1998). Ennek ellenére szükséges lenne a Tervtár történetét részletesebben, BFL-be kerülésén túlnyúlóan bemutatni, hiszen sok változás, fejlődés történt benne csak az utóbbi évtizedben is.

¹⁰ A Tervtár kezelő csoport szervezeti kialakításában, viszonyaiban többször változott, de az őrzési helyét illetően végig ugyanott maradt (Budapest, V. ker., Városház u. 9–11.).

¹¹ A Tervtár történetével, ügyviteli rendjével kapcsolatos tájékoztatásért és számos hasznos javaslatért köszönet illeti dr. Sipos Andrászt és Homok Zsoltot a BFL I. Iratörző Főosztályáról.

Egy családi ház homlokzatai és metszete egy tervlapra sűrítve, 1936-ból
(BFL XV.17.d.329 - 8070/8)

A levéltári átvétel előtt a tervtári iratanyag tárolása normál irodai hőmérsékleti viszonyok között, nyitott polcokon történt, kitéve a hőmérséklet- és páratartalom-ingadozásnak, illetve a fény- és porszenyezésnek.

A tervek és iratok fraktúriba hajtásának gyakorlata csak 1986-tól szűnt meg.¹² Ekkortól az A/4-es formátumra hajtogatás jött szokásba. A szocialista kor sokszorosítási technológiája ugyancsak rendkívül ártalmas volt az iratok állapotára, és jelentősen csökkentette a tervek későbbi használhatóságát. Az ún. szalmiákos fénymásolatok a sugárzás (főleg fény) hatására hamar elhalványulnak, így ezeknek az 1950–60-as években készült „rózsaszín” terveknek az adatait sokszor digitális beavatkozással sem lehet már kinyerni.¹³ A hatvanas évektől gyakran mellékeltek fotókat is a dokumentációhoz; többnyire cégtáblák, neonfeliratok korabeli technikai szinten megvalósítható látványterveit (a fotóra egyszerűen ráfestették a leendő cégért). Ezeket a fényképeket azonban szintén fraktúriba hajtva tárolták, megtörve így a papírképeket. A tanácsi korszakban a szövegeket (műszaki leírások, engedélyek) jelentős részben durva, fatartalmú vagy félfamentes papírra, illetve átütő pauszra gépelték és indigóval sokszorosították. Ezek is elég könnyen szakadnak, illetve a másolatok néha olyan halványak, hogy alig olvashatók.

A rendszerváltást követő években, az irodai fénymásológépek elterjedéséhez köthetően, az engedélyezett tervek gyakran A/3-as méretű fénymásolatok formájában kerültek be a Tervtárba. Az eredetileg is ilyen méretű terveknél ez nem okoz problémát (pl. egy családi ház esetében), azonban sokszor a nagyobb méretű tervlapokat is ilyen formátumra kicsinyítették, ami az iratkezelők dolgát nyilván megkönnyítette, viszont a tervek így arányukat veszítették, illetve időnként alig olvashatók. Az engedélypecsétek többnyire ilyenkor is eredetiek, így legalább jogbiztosításra alkalmasak ezek a dokumentumok.

A kiemelt figyelmet kapott tervsorozatokat, amelyek többnyire a főváros nagyberuházásaira vonatkoztak, általában reprezentatív célra készített, nagy méretű, exkluzív kivitelű kötetbe kötötték.

¹² Rendelet szabályozta a tervdokumentáció alaki és tartalmi elemeit: 12/1986. (XII. 30.) ÉVM rendelet.

¹³ Szalmiákos másolatok már a 19. században is léteztek; leggyakrabban gépek, berendezések terveit sokszorosították ilyen módon. Jellemzőjük a sötétkék alapszínen megjelenő vonalak (mintegy negatívként) és innen ered az eljárás nemzetközileg használt terminus technicus: blueprint.

Az engedélyezésre beadott tervsorozatok között is találhatók extra méretű tervek, ezeket többnyire már a Városházán is kiterítve, óriási fiókokban tárolták, a használat során azonban előfordultak sérülések. A BFL-ben a kiterített terveket az átvétel óta eltelt idő alatt restaurálták, beszkenelték, így már csak a digitális másolatokat bocsátjuk a kutatók rendelkezésére. Ez alól kivételt képeznek a kiállítások, amelyeken általában eredeti tervek szerepelnek.

A rendezés munkafolyamatai

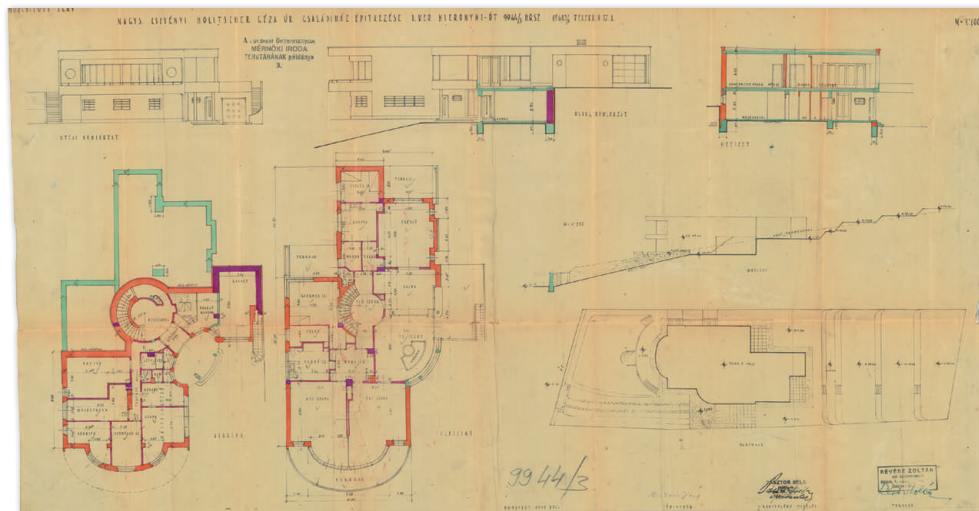
Az eredetileg praktikus gyakorlat, amely szerint az aktuális helyrajzi szám alapján tárolták a terveket, az idők múlásával több problémát is felvetett.

Az épület sorsa a felépüléssel éppen csak elkezdődik. A kész házhoz gyakran hozzáépítenek, átalakítják, tíz év múlva újból átalakítanak ezt-azt, emeletet építenek rá, vagy a tetőteret teszik lakhatóvá. A közintézmények, gyártelepek pedig műszakilag is megszenvedik a tulajdonos- és funkcióváltásokat. Ezek a későbbi beavatkozások szintén építési engedélyhez kötöttek, készül róluk tervdokumentáció, amely kedvező elbírálás esetén a Tervtár anyagát gazdagítja. Ott az újabb beadványokat (tulajdonképpen ügyiratokat) ellátták helyrajzi számmal, és a meglévő tervek mellé helyezték. Így egy-egy helyrajzi számhoz több iratsomag is tartozhat. Ennek köszönhetően nagy a potenciális lehetősége az iratok elkeveredésének, téves vagy hiányos kiszedésének, különösen mivel a Tervtár anyagához nem készült semmiféle segédlet, nyilvántartás, amiből kiderült volna, hogy egy helyrajzi számhoz hány ügyiratot csatoltak.¹⁴

Az egyes tervcsomagokhoz a későbbiekben készültek leltárívek, amelyeken feltüntették a bekerülés évét, felsorolták az adott egységben lévő tervek és iratok darabszámát, és szerepelt rajtuk az e lapocskák adatait összeállító személy aláírása, de mindezen információkat sehol sem foglalták összesítő jegyzékbe. Az is szokatlan, de gyakorlati célt szolgáló megoldás volt, hogy a leltáríven feltüntették, a csomag tartalmaz-e homlokzati tervet, vagy éppen hány darab alaprajz van benne, de ezek évszáma, vagy hitelessége már csak a csomagba belenézve derülhet ki.¹⁵ Sok helyütt záradék nélküli, azaz nem engedélyezett tervek is előfordulnak, illetve amennyiben például egy négyemeletes bérháznál négy alaprajz található az egységben, ez jelentheti azt is, hogy valamely szint hiányzik, egy másiktól viszont duplum is van (egy négyemeletes bérházhhoz az esetek többségében öt-hat szintalaprajz is tartozhatott, hiszen volt pince és padlástér is, sőt lehetett alagsor vagy félemelet – korabeli írásmóddal – souterrain vagy mezzanin is).

¹⁴ Az építési engedélyek száma megjelent a tanácsi mutatókban is, de ezek visszakereshetősége nehézkes, hiszen nem elég a helyrajzi számot ismerni, mivel a regisztratúra (BFL IV. 1407. b) a beadványt benyújtó neve alatt tartotta nyilván az engedélyezési ügyet. Egy-egy épület „élete” során pedig számtalan, egymással semmilyen kapcsolatban nem álló személy vagy cég/intézmény lehetett engedélykérő.

¹⁵ A kutatóknak, akik a városházi időkben még döntően megbízásból, mérnöki munkájuk miatt kérték az épületek terveit, annyiban hasznos lehetett ez a leltárív, hogy némi tájékoztatást adott arról, hogy a legkeresettebb tervfajta (leggyakrabban a homlokzati tervet vagy az alaprajzot) tartalmazza-e a csomag.

Bauhaus-villa terve, tetszetős, modern elrendezésben (BFL XV.17.d.329 - 9944/3)

Az is igaz, hogy a szintalaprাজokat, főleg kisebb alapterületű épületek esetében gyakran összevonták egy-egy tervlapra, így lehetett – a példánál maradván – egy négyemeletes háznak csak két olyan terve, amelyen alaprajz van, mégis hiánytalan a sorozat. Ebből is látható, mennyire nem elegendő az ilyen jellegű adatmegadás, mert abból, hogy van alaprajz, még semmi érdemi nem derül ki!

Az idő múlása azonban másfajta változást is hozott: a város(szerkezet) fejlődésével, épületek pusztulásával, új területek beépítésével együtt járt az ingatlannyilvántartás változása, ami többek között a helyrajzi számok módosulását (vagyis az egyes telkek megszűnését, felosztását, illetve újak kialakítását) jelentette. Az általános változásokat átvezették a nyilvántartásban, azonban a megszűnő helyrajzi számokkal nem törődtek: ha egy épületet lebontottak, és megváltozott a terület helyrajzi száma, a régi terveket nem csatolták előzményként az új épület irataihoz. Ebből később sok probléma, elvi vita is keletkezett.¹⁶

A Tervtár anyagát 2007-ben közép szinten rendezetten vette át a BFL a Városházáról, és ennek a hatalmas iratanyagának máig csak a harmadát sikerült darabszinten rendezni. Ez a rendezett rész egyenlőtlenül oszlik el az állományban: a legrégebb óta lakott, ezért a legkutatottabb területek tervei már általában jól adatoltak, gyakran digitalizáltak, publikáltak. A rendezetlen iratok többsége a peremkerületben található családi házakra vonatkozó néhány fóliából álló tervdokumentáció.¹⁷

¹⁶ Vö. Telek, 2020.

¹⁷ Ennek az egyenlőtlen eloszlásnak az is oka, hogy míg a belvárosban található, ismert középületek, vagy egy-egy régóta fennálló (vagy inkább hosszú ideig működött) angalföldi vagy ferencvárosi gyártelep esetében egyetlen helyrajzi szám 3–10 doboznyi tervet és iratot jelenthet, addig a peremkerületekben egy kisdobozban akár 20–40 helyrajzi szám is elfér.

A Tervtár esetében a rendezés összetett munkafolyamatát utasítás szabályozza.¹⁸ Fizikailag az egyes tételek (vagyis helyrajzi számok) rendezése során a fraktúriba hajtott, sokszor töredezett állapotú terveket kihajtjuk a levéltári kisdoboznak megfelelő méretre, és vasalás/ragasztás után számozzuk (fóliózás), végül savmentes palliumba helyezzük, és ellátjuk a megfelelő azonosító adatokkal (jelzet, fóliók száma, épület természetbeni címe, tervek évköre, kiemelt fóliók, esetleg egyéb, gyakorlatias megjegyzések). Eközben természetesen a tervecsomag tartalmát alaposan megvizsgáljuk: ez a rendezés intellektuális része, amely egyben a folyamat leghangsúlyosabb művelete is.

Először is ellenőrizzük a helyrajzi számot és az ingatlan természetbeni címét.¹⁹ Ehhez ma már számtalan segédlet áll rendelkezésre: a Hungaricana Közgyűjteményi Portálon található Mapire,²⁰ illetve a Budapest Időgép alkalmazások.²¹ Az előbbin georeferált térképeken kereshetünk a 18. századtól kb. 1946-ig. A különböző korszakokban készült kataszteri térképeken jól látszódnak a helyrajzi számok változásai, a telekfelosztások eredményeképpen létrejött ingatlanok kiterjedései, az egyes beépített részek elhelyezkedése; ezeket a mai, műholdas felvételen kirajzolódó épületekkel összevetve általában jól azonosítható egy-egy helyrajzi szám. Ha gyorsabban, célirányosan szeretnénk megtalálni valamit, akkor inkább az Időgépet vegyük igénybe, hiszen itt a címre (akár régire, akár újra), vagy helyrajzi számra egyaránt kereshetünk – ráadásul amennyiben van már digitalizált tartalom (irat, terv vagy fotó) feltöltve ide az épületről, azt rögtön meg is nézhetjük.

Ezek a térképes adatbázisok rendkívül hasznosak, nagy probléma azonban, hogy a II. világháború utáni korszakról jelenleg még nincsenek online elérhető, georeferált térképek. Márpedig nagyon sok helyrajzi szám-, illetve utcanévváltozás történt ebben az időszakban. Például az ekkor épült számtalan lakótelep esetében, amelyek építésekor általában teljes háztömböket, sőt, utcákat bontottak le, és a külön helyrajzi számmal rendelkező, megsemmisített épületek helyére emelték a többemeletes lakóházakat, majd ezeket új helyrajzi számmal látták el. A Tervtárban többnyire megtalálhatók még a lebontott épületek tervei is (néha a bontási dokumentációval is ellátva), viszont az új társasházak azonosítása sokszor nehézségekbe ütközik, mert az építéskori terveken a lakótelepek későbbi helyrajzi számai még nem szerepeltek. E probléma megoldására jól használható a tervtári anyaggal együtt a BFL-be került digitalizált térképsorozat, amely viszonylag friss állapotban mutatja a budapesti telkeket, illetve azok helyrajzi számát (sokszor a változásokat is feltüntetve).²² A tervek rendezésekor legtöbbször ezeken,

¹⁸ Jelen dolgozat megírásához nyújtott hasznos tanácsaiért ezúton szeretnék köszönetet mondani Boa Krisztinának, Brunner Attilának és Telek Ágnesnek, a BFL I. Iratórész Főosztály munkatársainak.

¹⁹ Gyakori eset, hogy a rendezés során előkerülnek oda nem illő tervlapok vagy iratok, ezeket besoroljuk a megfelelő helyrajzi szám alá. Brunner, 2020: 18.

²⁰ A Mapire térképei: <https://maps.arcnum.com/hu/browse/city/budapest/> (A letöltés ideje: 2021. június 17.)

²¹ Általános leírás a Budapest Időgépről: <https://hungaricana.hu/hu/adatbazisok/budapest-idogep/> (A letöltés ideje: 2021. június 17.). Videó (Telek Ágnes előadása): <https://youtu.be/gndpQxHbWEI> (A letöltés ideje: 2021. június 17.)

²² BFL XV. 16. g. 201. cop 51. A Nagy-Budapest teljes területét lefedő térképek körülbelül az 1977–96 közötti állapotot mutatják.

az ún. INGRES-szelvényeken²³ szereplő helyrajzi számokat vesszük alapul. Az azóta történt változásokat nem tudjuk figyelemmel kísérni, követni, de ez nem is célunk, hiszen a Tervtár alapvetően levéltári anyag. Bár a kutatók részéről olykor elégedetlen reakciókat is tapasztalunk, a tervtári anyagunk a helyrajzi számok tekintetében – egyelőre legalábbis – még naprakésznek mondható.

A tervek rendezése tulajdonképpen – Ember Győző definíciója szerint – továbbrendezés, néha pedig átrendezés, hiszen a korabeli, helyrajzi számok szerinti elkülönítést tagoljuk tovább időrendben (vagyis az építési engedélyszámokat követve), illetve egyesítjük a külön-külön csomókban tárolt beadványokat, amelyek egyébként egy tételhez tartoznak.²⁴ Nagyobb területű létesítmények (pl. gyártelepek) esetén gyakran alakítunk ki ún. csomagokat, amelyekbe vagy épületenként, vagy korábbi, megszünt helyrajzi számra bontva soroljuk be a terveket. Ez a tagolás a raktári nyilvántartásban is megjelenik, így a kutatóknak is tájékozódási pontként szolgálhat.

Ha sikerült az azonosítás, a tervcsomag adatait a ScopeArchiv Tervtári Űrlapjára is felveztjük, így a főbb adatok a rendezést követően akár már másnap kereshetővé válnak az Elektronikus Levéltári Portálon.²⁵

Tervtári feladatok, kutatói megkeresések, tipikus problémák

Jelenleg a Tervtár a BFL I. Iratőrző Főosztályának kezelésében van, ahol külön főosztályvezető-helyettes szakmai irányításával egy hétfős csapat végzi az anyag feldolgozását. A csoportban ketten levéltáros, hárman művészettörténész, ketten pedig segédlevéltáros végzettségűek. Többségük évek óta, napi szinten ezzel az anyaggal dolgozik, mindenki részt vesz a rendezésben, valamint a kutatószolgálati munkában is.²⁶ A munkacsoport tagjai közül többen folytatnak tudományos tevékenységet a Tervtár anyagát felhasználva, ezek lehetnek tanulmányok, cikkek, előadások és kiállítások, de a szélesebb közönségnek szóló, ismeretterjesztő levéltári tárlatvezetések is (pl. a Nyitott Levéltárak

²³ Az INGRES a Tervtár korábbi őrzési szervének, a Fővárosi Ingatlanrendezési Iroda nevének rövidítése. Ez a csoport az 1980-as évektől a Tervtár BFL-be kerüléséig kezelte az iratokat. A rendszerváltástól fogva fő feladata leginkább a földmérési megbízások vállalása és elvégzése volt, így ezek a térképszelvények tulajdonképpen az Iroda által készített, illetve használt segédletek. Hivatalos, hiteles másolatok nem készíthetők ezekről, viszont a tervek rendezésekor a helyrajzi számok ellenőrzésére kiválóan alkalmasak.

²⁴ Ember, 1982: 193.

²⁵ Az E-Levéltár (<https://www.eleveltar.hu/home>) beindításában, metodikai kidolgozásában, a Kutatószolgálat napi szintű informatikai támogatásában elvülhetetlen érdemei vannak Orthmayr Flórának, a BFL VII. E-levéltári és Informatikai Osztály munkatársának.

²⁶ A Tervtárral, és a többi, tervanyagokat tartalmazó gyűjteményes fondal kapcsolatos kutató- vagy ügyfélszolgálati, illetve raktári munkafolyamatok ellátásában további két fő állandó jellel, három fő pedig esetenként vesz részt. A tervtári anyag elhelyezését, rendezését, kutatószolgálati ügymenetnek kidolgozását illetően jelentős szerepe volt az I. Iratőrző Főosztály korábbi, valamint jelenlegi munkatársainak: Csáki Tamásnak, Fabó Beátának és Hidvégi Violettának, valamint dr. Sipos Andrásnak, Homok Zsoltnek, Telek Ágnesnek és Timkó Zsoltnek.

programsorozat, a Múzeumok Éjszakája, a Kutatók Éjszakája, a Levéltári Piknik, az Idegenvezetők Világnapja).

Jómagam közel tíz esztendeje dolgozom munkaidőm nagy részében a BFL Kutatószolgálatán, és ezen belül is az ún. Tervtári Kutató munkájában veszek részt. E kifejezést ma már csak megszokásból alkalmazzuk, hiszen a Tervtár hivatalosan csak egy sorozat a BFL közel 36 000 iratfolyóméternyi anyagából, amikor azonban a Tervtár anyaga a BFL-be került, a tervekkel együtt az évek óta azokkal dolgozó kollégákkal is bővült levéltárunk, a Tervtári Kutató pedig fizikai és ügyviteli szempontból külön egységet képezett az intézményen belül.²⁷ Éveken át ez a négy fő (később létszámban kiegészítve) látta el a Tervtár kutatóinak kiszolgálását. A gyakorlatban ez azt jelentette, hogy az eddig a Városházára járó, döntően hivatásos kutatók 2007-től kezdve ugyan a Teve utcában, de a megszokott munkatársak segítségével, és nagyrészt a szokott módon folytatták tovább kutatómunkájukat. Pár év alatt ez jelentősen megváltozott, és egyrészt megjelentek, sőt, gyakoribbá váltak az ügyfélkutatók,²⁸ másrészt pedig – felismerve a BFL további tervanyagaiban rejlő potenciált – a kutatások egyre gyakrabban kiterjedtek más levéltári anyagokra is.²⁹

Napjainkban (tendenciózusan 2007 óta) a Tervtár a BFL egyik legkutatottabb iratanyaga.³⁰ Ebben szerepet játszik az a nagymértékű – elsősorban digitális – fejlődés is, amelynek során a BFL-ben az elmúlt évtizedben jelentősen könnyebbé vált a tervek kutatása. A levéltári anyagok nyilvántartásainak (korábbi raktárjegyzékeinek) a ScopeArchive-ba való feltöltése és ezen adatoknak az interneten (E-Levéltáron) lehetővé vált kereshetősége, illetve a digitalizált tartalmak komplexebb megjelenítése (pl. Budapest Időgép) teljesen más minőséget biztosít a korábbi levéltári kutatások adatokhoz való hozzáférésehez képest. Elég arra gondolni, hogy a kutató jó esetben egyszeri személyes látogatással (sőt, akár kizárólag online böngészve) megismerheti a kívánt információt.³¹ Részben ebből is következik, hogy a Tervtár anyaga a lehető legszélesebb körből vonzza a kutatókat.

²⁷ A Tervtári Kutatóba külön kellett beiratkozni, és a Tervtár anyagát egy külön helyiségben („Kiskutató”), az általános Kutatóteremtől („Nagykutató”) szeparáltan lehetett megtekinteni. Hivatalosan azonban az egység a BFL I. Iratőrző Főosztályának keretein belül működött.

²⁸ Tudtommal ezt a szemléletes kifejezést a BFL-ben Török Péter, a Kutatószolgálat korábbi vezetője alkalmazta először – magyarázatát lásd később.

²⁹ A „tervtári kutató”, mint terminus technicus továbbra is használatban van – elsősorban a régi kutatók által. A Tervtár anyagát viszont a 2018-ban egyesített Kutatószolgálaton belül továbbra is alapvetően az említett csoport tagjai kezelik. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy a többi kutató kolléga ne lenne tájékozott az anyagot illetően (mint ahogyan a „tervtárasok” is tudnak segíteni más kutatói kérésekben), de a gyakorlat és a Tervtárat illető megkeresések nagy száma, valamint a szintén nem ritka digitális termékek-igények teszik továbbra is indokolttá, hogy ezt a speciális iratsorozatot külön erre „szakosodott” munkatársak kezeljék a Kutatóteremben is.

³⁰ 2020-as kutatótermi adatok alapján az összes kutatói kérésnek kb. 30%-a vonatkozott a Tervtár anyagára (és ebben nincsenek benne az ügyfélszolgálati akták). Mennyiségileg ez évente kb. 5000 kutatási kérést jelent (a kb. 15 000-ból). A Tervtár átvétele előtt kimutathatóan kisebb volt az építéstörténeti kutatások száma. Horváth J., 2003: 28.

³¹ Az E-Levéltár kutatószolgálati tapasztalatairól lásd még: Kenyeres, 2019: 25–26.

Nagyon sok építész, művészettörténész a munkája részeként dolgozza fel adott épületek terveit. A tervezőirodák, építési vállalatok, hatóságok munkatársai egyes épületek átépítése, felújítása, esetleg lebontása miatt érdeklődnek a tervek iránt, a hivatásos kutatók pedig publikációkhoz, tudományos vagy művészeti projektekhez gyűjtik az adatokat, illusztrációkat. E kutatók jellemzően egyszerre több tervcsomagot is kikérnek, amelyek általában a város különböző részein álló épületekhez tartoznak – ahogy éppen az adott megkeresések, feladatok érkeznek hozzájuk. Számukra többnyire nem okoz gondot a helyrajzi számok kikeresése, és persze jól eligazodnak a műszaki iratokban, kevésbé tartanak igényt szakmai segítségre.

Hasonlóan sokan vannak, akik nem főállásúként, de ugyancsak rendszeresen, többé-kevésbé hozzáértő módon kutatják az iratokat: egyetemista szakdolgozók, helytörténészek, Ők többnyire szintén minden látogatásukkor igénylik az alkalmanként maximum kikerhető öt darab helyrajzi számot, de ezek általában egymással valamilyen összefüggésben vannak: vagy egy környéken találhatóak, vagy egy személyhez (általában építészhez) kapcsolhatóak. Ide sorolhatóak az ügyvédek, sőt igazságügyi szakértők is, akik a hivatali eljárásokkal, az iratok várható tartalmával nagyjából tisztában vannak, de olykor szükségük van szakmai segítségre.

Kisebbség, de szintén állandó kutatói csoport az „egyszeri” kutató, aki a lakóhelyéről kíván többet megtudni, több iratfajtát, fondot átnéz, de érdeklődésük ritkán terjed tovább az adott épületen túl. Ők a Tervtár anyagain kívül az épület egykori lakóival kapcsolatosan anyakönyveket, illetve lakónyilvántartásokat, vagy a szintén ott működött iparosok, vállalatok iratait kérik még ki.

Csoportos kutatást általában építészhallgatók folytatnak, akik egy tanár irányításával, csoportmunkában, egy-egy iskolai projekt erejéig látogatnak el hozzánk. Ezek a feladatok gyakran heteken át tartó, hat-nyolc kutatópárt foglalkoztató munkafolyamatok, amelyekhez az „alapanyagot” természetesen a rendes kutatói ügymeneten felül kell biztosítani, általában azonban előre egyeztetett módon. Az ilyen jellegű csoportos kutatásokkal kapcsolatban a kiszedendő mennyiségen (általában kb. ötven helyrajzi számon) felül az is nehezítő körülmény, hogy a terveket többen is megnézik a csoportból, vagy a végén kérnek szkennelést is egy-egy tervlapról, ezért az összes anyagot a projekt végéig „kézközelben” kell tartani. Mindezek ellenére ez a rendszer általában évek óta zökkenőmentesen működik a BFL-ben.³²

Korábban nem volt ritka az olyan külföldi kutatók megjelenése sem, akik építészhallgatóként vagy tanárként kutattak egy-egy specifikus épülettípust (például közműépületeket), vagy híresebb tervezők munkáit. Ők rendszerint – jóllehet, nem beszélnek

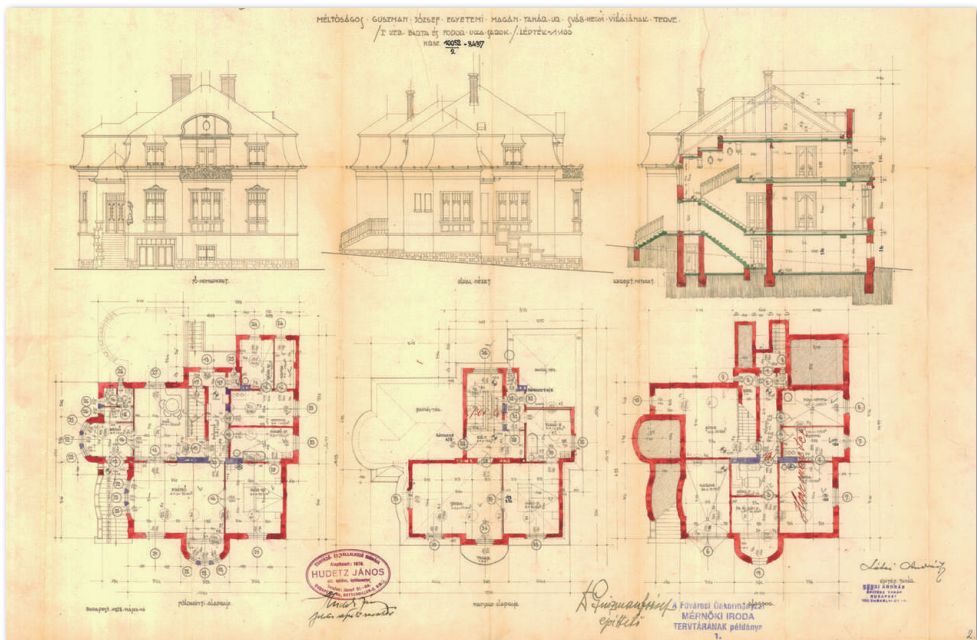
³² Ilyen csoportos kutatási kérelemként jelenik meg évről évre a „Budapest 100” elnevezésű fővárosi kulturális programsorozatban szereplő épületek terveinek kutatása is. A BFL és az eseményt szervező Kortárs Építészeti Központ együttműködési megállapodást kötött, így a többségében önkéntes laikus kutatók az épületekre vonatkozó kutatásokat szervezetter, a levéltár részéről is koordinálva és segítve végzik. A házakról összegyűjtött adatok, a beszkenelt tervek, illetve a készített épületfotók a Budapest Időgép alkalmazás adatbázisába is bekerülnek. A programsorozatról bővebben: <http://budapest100.hu/> (A letöltés ideje: 2022. május 10.)

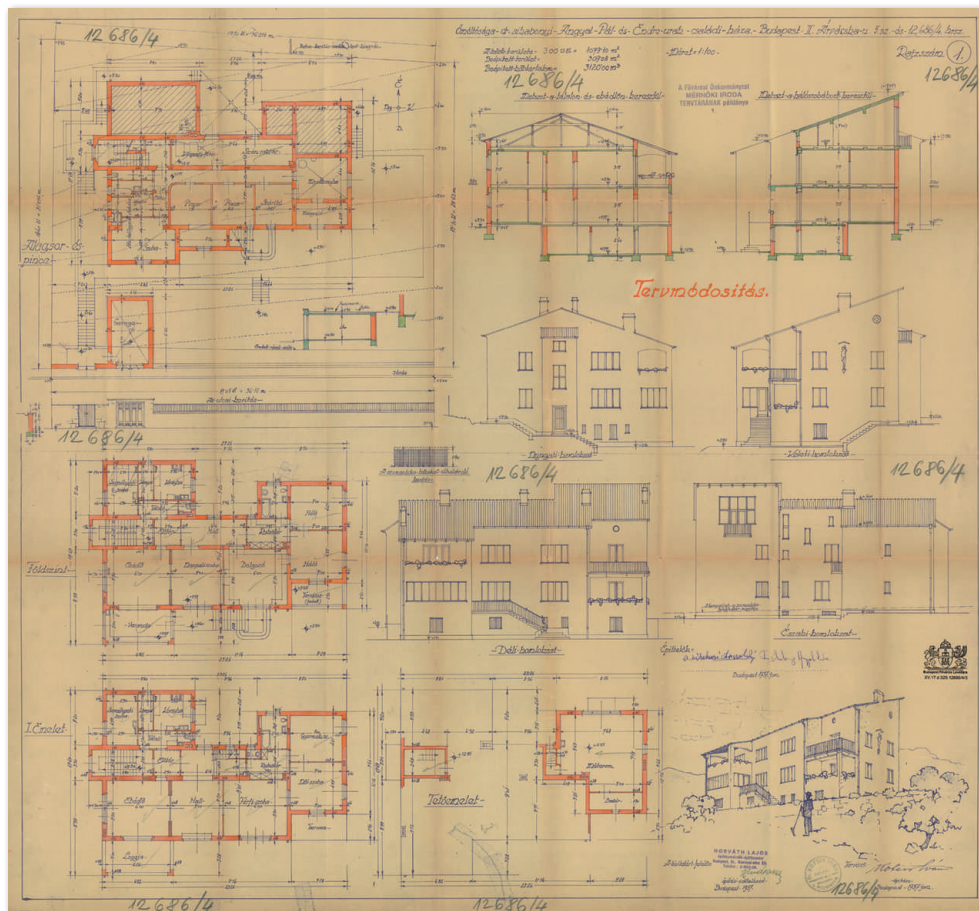

magyarul – szakmailag felvértezve érkeznek hozzánk, nem ritkán hazai egyetemi tanárok, és más szaktekintélyek kíséretében vagy ajánlásával. Sokuk már évek óta kutat nálunk. A legtöbben Olaszországból érkeznek, de volt már a Tervtár anyaga iránt érdeklődő angol, lengyel vagy japán kutatónk is. A pandémia ugyan egy időre visszavetette a külföldi kutatói érdeklődését, de a korlátozások enyhülésével már jó néhányan ismét jelentkeztek a levéltárban.

Végül, de nem utolsósorban említem az ügyfélkutatókat, akik mennyiségileg a Tervtár kutatóinak legnagyobb számát adják. Ők olyan kutatók, akiknek ügyviteli célból van szükségük az ingatlan építési irataiban fellelhető információkra. Ez többnyire építkezési szándékot (felújítást, lakásátalakítást, tetőtérbeépítést vagy más bővítést) jelent. Ma már az ingatlanok adásvételénél is sokszor elvárás, hogy a ház vagy lakás terveit a vevők kézhez kapják (amit ezért az eladók igyekeznek biztosítani számukra). Az sem ritka, hogy a társasházkezelő vállalkozások kérnek tervmásolatokat az általuk gondozott épületekről. Előfordul, hogy kármentési céllal keresik a terveket, például csőtörés vagy megsüllyedt épületalap esetén. Amennyiben pedig peres ügy lesz belőle, annak műszaki részét is a tervtári anyag adataival kívánják alátámasztani. A fenti esetekkel a levéltárhoz fordulóknak közös jellemzője, hogy saját ingatlanukat keresik, és ügyük elintézésével nem akarnak túl sok időt tölteni. Emiatt valójában inkább „ügyfelek”, mert ügyfélszolgálati elintézését szeretnék, azért irányítjuk azonban őket a Kutatószolgálatra, mert a tervanyagok gazdagsága, és a bennük fellelhető információk értékelési nehézségei miatt egyszerűbb, ha maga az ügyfél nézi át a teljes tervcsomagot, és választja ki a számára szükséges föliókat.

Svábhegyi villaépület, 1928 (BFL XV.17.d.329 - 8437/1)

A sűrítés egyik iskolapéldája: a ház tervein kívül még a kerítés és a látványrajz is egy lapon szerepel. (BFL XV.17.d.329 - 12686/4)

Ez a módszer annyira bevált, hogy legtöbbször még a hivatalos ügyfélszolgálati megkezesések esetében is megkérjük az adott szerv ügyintézőjét, hogy inkább fáradjon be személyesen átnézni a terveket, amelyeket aztán majd hitelesítve küldünk meg számukra.

Ennek a gyakorlatnak köszönhetően a kéressel kapcsolatos esetleges problémák egy részét már az ügyfélkutatók első megjelenésekor ki tudjuk szűrni. Tegyük fel, hogy valaki határozottan kéri egy társasház terveit, de a beszélgetésből kiderül, hogy az épület csupán pár éve épült, ezért azonnal útba tudjuk igazítani azzal, hogy az ilyen friss tervek még az adott önkormányzat központi irattárában vannak. Hasonlóképpen, a II. világháború előttről nagyon kevés eredeti tervanyagunk van a peremkerületi épületekről – ezek csupán egyes kerületekből, egyes időkorokból, és teljesen hektikusan maradtak fenn. Az 1950-es Nagy-Budapest létrehozás előtt ugyanis ezeknek a mai fővárosi külső kerületeknek az építési hatósága Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye

alispánja volt,³³ akinek hivatali iratai a Magyar Nemzeti Levéltár Pest Megyei Levéltárának gyűjtőkörébe tartoznak.

Kutatói kéréseknél nem ritka az sem, hogy az illető kutató nem tudja a helyrajzi számot, csak a címet; ilyenkor a fent említett, georeferált térképek segítségével gyorsan egyeztetni tudjuk vele, hogy melyik ingatlanról van szó.

Ezeket az irányított kérdéseket a telefonos érdeklődőknek is fel tudjuk tenni, de azon kutatói megkeresések esetén, amelyek e-mailben érkeznek (vagy egyből beiratkozással, az E-Levéltáron keresztül), sokszor csak többszöri levélváltással sikerül tisztázni a részleteket. Természetesen annak ellenére, hogy „első látásra” rendben van a helyrajzi szám, még nem biztos, hogy ki tudjuk szolgálni a tervtári kérést, hiszen gyakran előfordul, hogy pont a keresett tervfajta hiányzik (vagy más korszakból van csak anyagunk). Ilyen esetben is igyekszünk támpontot nyújtani a további kereséshez a – sokszor csalódottságát kifejező – kutatónak.

További tervgyűjtemények Budapest Főváros Levéltárában

A Tervtáron kívül levéltárunk sok más iratanyagában található még építészeti rajzok és szöveges dokumentációk, illetve épületekkel kapcsolatos fényképek. Kronológiai rendben nézve a legrégebbiek a városeyesítés előtti Buda, Óbuda és Pest városok levéltárainak építési anyagai,³⁴ amelyek régóta meglehetősen kutatók, sok feldolgozás, publikáció hasznosította már anyagukat.³⁵ Ezek az építési iratok még alig emlékeztetnek a Tervtár hatósági engedélyezési dokumentációira, hiszen többnyire csupán egy-két tervlapból, némi szöveges (gyakran német nyelvű) információból állnak. Ráadásul e házak nagy része már nem is áll, vagy olyan alaposan átépítették, kibővítették őket, hogy távolról sem emlékeztetnek többé az eredeti épületekre.

Buda és Óbuda korai építési iratanyagai már régóta kutathatók digitalisan.³⁶ A legrégebbi pestvárosi építési hatóság, az 1808–1860 között működött, ún. Szépítési Bizottmány (SZB)³⁷ esetében az iratokat és a terveket ugyan szétválasztották,³⁸ és külön állagba helyezték őket, azonban mára már szinte az egész állomány digitalizált, és hamarosan a teljes anyag elérhetővé válik az Elektronikus Levéltári Portálon (ELP).³⁹ A következő, közvetlenül a városeyesítés előtt (1861–1873) működött építési hatóság, az Építési Bizottmány (ÉB)⁴⁰ anyaga pedig már most kényelmesen, akár mai helyrajzi szám alapján kutatható a Budapest Időgépen.

³³ Dóka, 1997: 6.

³⁴ BFL XV. 17. a 301–303., BFL XV. 17. b 311–314. és BFL XV. 17. c 321.

³⁵ A legismertebbek: Hidvégi, 2004.; Déry, 2005.

³⁶ A tervekről korábban részletes papíralapú segédlet is készült: Farkas, 1965. A digitális állomány a Budapest Időgépen érhető el.

³⁷ BFL IV. 1207. b

³⁸ Ilyen alaki iratszétválasztás máshol is előfordult, például Pécssett: Pilkhoffer, 2004: 5.

³⁹ Erről bővebben: Jancsó, 2020.

⁴⁰ BFL IV. 1305

További fontosabb tervanyagsorozat az ún. Közületi Tervtár, amely nem más, mint a fővárosnak mint beruházónak az építkezéseit tartalmazó tervgyűjteménye,⁴¹ s jóllehet, nem engedélyezési eljárási dokumentációkat tartalmaz, érdemes a régi középületeket itt is kutatni, mert sok, még ma is álló épület tervei csak itt találhatóak meg.

Szintén rendkívül kutatott az egykori Budapesti Műemlékfelügyelőség (BMF) iratanyaga⁴² – annál is inkább, mert egy-egy régebbi, híresebb épületről sokszor nem maradt fenn eredeti tervrajz, de a BMF-ben találni róla alapos felmérési dokumentációt, később készült, de nagyon jól használható terveket és többnyire alapos történeti kutatásokon alapuló műleírást, fotókat is.

Hasonlóan gazdag még tervekben néhány építésznek vagy építési vállalkozónak a BFL-ben őrzött irathagyatéka (például Ybl Miklósé,⁴³ vagy Sorg Antalé,⁴⁴), illetve egyes, szocialista kori építőipari vállalatok levéltárba került iratai (BUVÁTI, KÖZTI, FIMŰV stb.).⁴⁵ Szintén kutatottak a Budapest kertépítészetével kapcsolatos tervek.⁴⁶

Az imént felsorolt építészeti iratsorozatokban viszont annyival problémásabb a kutatás, hogy anyaguk – az eddig említettekkel ellentétben – nem darabszinten rendezett, és a mai helyrajzi szám alapján sem lehet kereséssel megtalálni az egyes tételeket a Levéltári Nyilvántartó Rendszerben, korabeli címre, vagy az épület megnevezésére keresve azonban kaphatunk releváns találatokat. További lehetőségként a levéltári struktúrában érdemes böngészni vagy referenci segítséget kérni.

A kutatók (főleg az ügyfélkutatók) számára azonban a legfontosabb, további „tervelőhely” a szocialista kori tanácsi fondokban⁴⁷ található: ez a volt kerületi tanácsok végrehajtó bizottsága műszaki osztályainak BFL-be került iratanyaga.⁴⁸ Korábban már szó esett arról, hogy Nagy-Budapest létrejöttétől a kerületek lettek az elsőfokú építési hatóságok, így az 1950–1990 közötti tervdokumentációk alapvető őrzési helye is a kerületek tervtára (irattára) lett. A közel negyven éven át (vagy még tovább) helyben őrzött

⁴¹ BFL XV. 17. d. 328

⁴² BFL XV. 17. e. 306

⁴³ BFL XV. 17. f. 331. Az Ybl-tervhagyaték nagy része elérhető az interneten a BFL Ybl-Archívumában: <http://ybl.bparchiv.hu/>. (Letöltés ideje: 2021. augusztus 19.)

⁴⁴ BFL XV. 17. f. 834

⁴⁵ Ezeknek a megszűnt, szocialista nagyvállalatoknak többnyire vagy volt jogutódjuk, vagy a felszámoláskor újonnan alakult cégek szerezték meg az irattári anyagaikat, így a BFL-be került iratok sok esetben kevésbé használhatók a kutatók többsége számára, illetve olykor erős átfedést mutatnak más korabeli tervezőcégek hagyatékával (például a FIMŰV által a védett épületek felújítására készített tervek sokszor megtalálhatóak a BMF-ben is). Ennek ellenére ebben is érdemes kutatni, mert lehetnek bennük csak itt fennmaradt tervanyagok.

⁴⁶ BFL XV. 17. d. 1514

⁴⁷ BFL XXIII. 201–222. Itt a fond száma rögtön utal is a kerületre (pl. 212 = 12. kerület). A megmaradt és átvett műszaki iratok külön állagban találhatóak meg.

⁴⁸ A tanácsi, önkormányzati iratkezeléssel, tervtári ügyintézészel kapcsolatos tájékoztatásért, hasznos tanácsaikért itt szeretnék köszönetet mondani a BFL II. Iratórzó Főosztálya munkatársainak: Szeitz Istvánnak, Varga Katalinnak és Vezsenyi Péternek, valamint dr. László Zsófiának és Lakatos Ferencnek, akik a műszaki iratokra vonatkozóan kidolgozták a BFL és a kerületi irattárak együttműködésének metódusát.

tervekre természetesen sok veszély leselkedett a nem megfelelő tárolási körülményektől (például elázás) kezdve a szakszerűtlen kezelésig (például túlbuzgó selejtezés), de a BFL levéltárosai mindig is törekedtek a műszaki iratok átvételére.⁴⁹

Hiányzik egy terv?

A Tervtár a fentebb vázoltak miatt ugyan a legteljesebb, és ügyviteli szempontból egyértelműen a BFL leghasznosabb tervgyűjteménye, azonban ebben az állományban is jó néhány hiátus van. Ez pedig a Kutatószolgálaton is jellemzően előkerülő, akut problémává válhat.

Miért hiányozhatnak tervek egy kifejezetten használati célra összeállított, rendkívül fontos iratsorozatból? Ennek több oka lehet: a legkézenfekvőbb, hogy bizonyos anyagok eleve nem érkeztek be az iratképzőktől, vagy a rossz tárolási körülmények miatt elpusztultak, illetve esetenként egy-egy hivatali kikölcsozás után nem kerültek vissza a gyűjteménybe.

Ahogy korábban szó esett róla, 1950-től a főváros helyett a kerületek lettek az elsőfokú építési hatóságok. Emiatt és az időközbeni szabályozások által csökkentett, kötelezően beadandó tervdokumentációk példányszáma miatt a Központi Városházán kialakított tervtárba csak ritkán jutottak el az eredeti anyagok, hiszen az ügyeket helyben irattárazták. Több kerületi tanácsnál is azonban a közel évszázados hagyományt követték, és a hatóságnál maradó egyetlen tervsorozat-példányokat továbbra is a Központi Városháza tervtárába küldték. Így fordulhat elő, hogy bizonyos, a korszakban keletkezett tervekből vagy csak a Városházán, vagy csak a kerületi tervtárban található példány (adott esetben viszont akár duplum is).

A „tendenciózus” hiányok leggyakoribb példái a tanácsi időszakban épült társasházak; az 1950–80-as években ugyanis nagyon sok, pár házból álló „kislakótelepet” létesítettek (főleg a főváros budai oldalán), amelyekben jellemzően egy-egy munkahely dolgozóit kaptak lakást. Ezeknek a lakóépületeknek a tervei sokáig a kerületeknél maradtak, és csak a rendszerváltást követően kerültek be a levéltárba. Így ezek a dokumentációk megmaradtak, csak jóval nehezebb őket kikeresni a kerületi tanácsok műszaki osztályainak iratrengetegéből.⁵⁰

Gyakori kutatótermi eset, hogy a Tervtárból kikért helyrajzi számon csak a (már lebontott) előzményépület anyaga található meg. Ez a fentebb vázolt építési hatósági változások miatt lehetséges, vagyis az újabb tervek kint maradtak a kerületi irattárban, és a levéltárba kerülve is megőrizték tanácsi provenienciájukat. Ilyenkor is a tanácsi fondokban kell utánanézni az újabb terveknek, ami bonyolult, időrabló tevékenység egy ilyesmi járatlan személy számára, hiszen a kerületi tanács műszaki osztályának mutatóit kell átböngészni a keresett utca/házszám birtokában (a helyrajzi számot általában nem jegyezték fel a mutatókban), és találat esetén sem biztos, hogy maga az irat be is került a levéltárba.

⁴⁹ A Lvt. előírásait egyes önkormányzatok sajnos nem minden esetben tartották be, ezért bizonyos kerületekből nem sikerült átvenni a levéltárért tervdokumentációkat.

⁵⁰ Ehhez hozzájárul még az a sajátos eljárás, hogy a lakótelepek meghatározott ütemezés szerint épültek, és ezért is nehéz egy-egy konkrét ingatlan vagy helyrajzi szám megtalálása.

Ennek megkönnyítésére a legtöbb levéltárba került mutató már digitálisan elérhető a Kutatóteremben, ahol pedig ez lehetséges volt, keresést segítő ügyiratjegyzék készült.

A tömeges iratpusztulás kevésbé jellemző a Tervtárra, hiszen ezeket az iratokat kezdetektől a Városháza épületében, állományvédelmileg ugyan nem a legmegfelelőbb, de biztos helyen őrizték, sem a közművek hibái (pl. csőtörés), sem kártevők (rovarok vagy rágcsálók) nem rongálták az iratgyűjteményt, és háborús károk miatt sem keletkezett benne nagyobb fogyatéék. Ugyanez a kerületi irattárakról nem mondható el, azonban ott is inkább az anyagi problémákon, mintsem a jó szándékon múlt.

Szintén az 1950 utáni korszak folyománya, hogy az építési iratok irattározására nem sikerült adekvát metódust kidolgozni. 1984 előtt ezeket az anyagokat nem lehetett selejtezni, így hatalmasra duzzadt akták keletkeztek, tele értékhatár alatti, főlősleges irattal. Ugyanakkor 1985-től tizenöt éves irattári őrzést írtak elő ennek az irattípusnak, ami által sok értékes, maradandó értékű tervdokumentáció esett a tömeges selejtezés áldozatául.⁵¹ Gyakorlati tapasztalat az is, hogy téves irattári tételbe sorolás miatt selejteztek egyébként levéltárba adandó terveket is, továbbá, hogy egy hosszúra nyúlt, több aktából álló építési engedélyezési ügynél az egész épületdokumentációt a legutolsó beadvány irattári tételébe helyezték el, és amennyiben az értékhatár alatti volt (például kerítésépítés), akkor az őrzési idő lejártával az egész ügyet kiselejtezték.

A hiányok további oka általában az iratok „kikölcsönzése” szokott lenni. Ma már, az elektronikus ügyintézés, az irodai fénymásológépek és modern szkennerek korában nehéz elképzelni, de a rendszerváltásig általános hivatali gyakorlat volt, hogy a tervtárból iratokat igénylő hatóság (előjáróság, tanács vagy állami építőipari vállalat) munkájához az eredeti dokumentációkat kapta kézhez, amelyeket aztán sokszor nem juttattak vissza.⁵² Ezekről a hiányokról nem tudni biztosat, mert a BFL-be került Tervtárhoz nem volt semmiféle hiányjegyzék (kölcsönzési- vagy fogyatéki napló) és az anyagban sem voltak hivatalos iratkiemelésre utaló feljegyzések (térítvények vagy örjegyek).

A „kikölcsönzés” egykori, speciális válfajára, a tervek „elidegenítésére” többen is felhívták figyelmemet, úgy régebbi (már a Városházán is a gyűjteménnyel dolgozó) kollégák, mint egyes idősebb törzskutatók.⁵³

Örömteli viszont, hogy ritkán bár, de előfordul, hogy idejárom törzskutatók adtak át a BFL-nek „megtalált” (pl. egy elhunyt építész vagy felszámolt tervezőiroda anyagából előkerült) építési engedélyezési terveket. Ezek néha csak másolatok, de előfordultak már a visszakapottak között eredeti tervek is.

⁵¹ 8/1973. (TK 51.) MT TH utasítás a tanácsi szervek ügyiratkezelésének szabályairól, illetve 2/1984. (TK. 28.) MT TH sz. utasítás a tanácsi szervek ügyiratkezelésének szabályairól szóló 1/1982. (TK 5.) MT TH sz. utasítás módosításáról.

⁵² Ez a probléma nem ismeretlen más levéltárakban sem, például Szeged esetén: Oltvai, 1961: 39.

⁵³ Ez az oka annak, hogy korábban megjelent publikációkban még hivatkoztak olyan tervtári anyagra, amely a mi jegyzékeinkben, adatbázisainkban már nem fordul elő. Ezekről az esetekről általában nem lehet konkrétumokat tudni, azonban városházi időben a Tervtárban folyó ügyletekről, az iratanyag egykori hírheft kezelőiről és kutatóiról közkedvelt néhai kollégánk, Bellovics József, „Jóska bácsi” mesélt érdekességeket.

A BFL tervtári csoportja ma már kellő rutinnal és kidolgozott ellenőrzési módszer-tannal igyekszik elejét venni az iratok rossz helyre kerülésének. A kéréseket eleve csak az Elektronikus Levéltári Portálon Levéltári Nyilvántartó Rendszeren (ScopeArchiv) keresztül lehet leadni, mivel a Tervtár teljes anyaga tételszinten⁵⁴ kikérhető ilyen módon. Ennek előnye, hogy a konkrét tétel (esetünkben helyrajzi szám) holléte jól nyomon követhető, akár a kutató, akár a Kutatószolgálat, akár a tervtári referensek által. Amikor a kutatónak már nincs szüksége a tervekre, az egyes helyrajzi számokat visszaadásakor, még a kutatóteremben darabszinten is ellenőrizzük. Ennek egyrészt azért van jelentősége, mert így elejét tudjuk venni egyes főliók elkeverésének (például, ha egy kutató több tervcsomagot is kikér, és megtekintés után nem kellő figyelemmel állítja vissza a lapok sorrendjét), másrészt a rosszul hajtogatott terveket is ki tudjuk igazítani. A nagy kutatói forgalomra tekintettel a reponálás heti tagolásban történik: egy-egy alkalommal ez rendszerint 40-80 tervcsomag (azaz kb. 2 ifm) mennyiséget jelent, és a raktárba visszakerülő anyagok kéréslapszámát egy jegyzékben is rögzítjük, így visszakereshetővé válik, hogy fizikailag ki és mikor reponálta az iratokat.

Az ellenőrzés másik fontos eleme az évenkénti tervtári raktárrevízió, amely során akár régóta hiátusként számontartott tételek is előkerülhetnek.

A feldolgozás lehetőségei: reprográfia, publikálás, kiállítás, médiaszereplés

A levéltári törvény biztosítja az állampolgárok részére az ingyenes kutatást, azonban sokan szeretnék valamilyen formában „hazavinni” a kikért, felkutatott terveket. Mivel ezek speciális iratfajták, több módon készülhet róluk másolat. A fotózás a legelterjedtebb, legegyszerűbb és legolcsóbb módszer. Amennyiben ez nem megfelelő a kutató számára, a BFL állományvédelmi osztálya digitális másolatokat készít a kiválasztott tervlapokról. Ez ugyan drágább megoldás, de nagyobb beruházások, értékesebb ingatlanok esetében a kutatók számára általában megéri arra áldozni, hogy jó minőségű képfájlokat kapjanak, amit a tervezők könnyedén felhasználhatnak a további munkálatok során. A már meglévő, egyszer beszkenelt tervekről (ilyenek pl. a Budapest Időgépen megtekinthető képek is) lényegesen olcsóbban, néhány száz forintért kaphatók digitális másolatok.⁵⁵ A terveket ma már nagyon ritkán nyomtatjuk ki papírra, inkább arra van igény, hogy az iratokról (leginkább engedélyiratokról, statikai számításokról) fénymásolatot kapjanak a kutatók, ami helyben megvárható, csekély költséggel járó megoldás.

⁵⁴ Tételszinten egy tétel egy helyrajzi számnak felel meg. A nagyobb területek (jellemzően gyárak) tervanyaga kisebb egységekre, általában épületekre szétbontott, és ezek a fizikai „csomagok” a fond-jegyzékben is megjelennek altétel formájában.

⁵⁵ A BFL-ben a Tervtár anyagából jelenleg kb. 10 000 db digitális képfájl található (kb. 50 TB). E másolatok átlagosan 3-4 MB méretű, 3-400 dpi felbontású jpg-fájlok (ilyeneket kapnak a kutatók is), de a „mesterpéldányok” már 20-30 MB méretű tiff-ek. A kutatóknak ritkán tudjuk e-mailben elküldeni a megrendelt képeket, inkább tárhelyre feltöltéssel (esetleg FTP-megosztással) juttatjuk el hozzájuk. A DVD-re kiírás már csak nagyon ritkán fordul elő.

Természetesen nem csak magáncélra kérnek másolatokat, számos publikáció (cikk, tanulmány, monográfia) született a tervtári anyag felhasználásával az elmúlt évtizedekben. Gyakorlatilag nem is lehet olyan, Budapest építészetéről szóló tudományos igényű kiadványt készíteni, amely nélkülözne a Tervtár anyagán alapuló kutatásokat. Régebben ezek csak adatok szintjén jelentkeztek, a technológia fejlődésével azonban a tervek digitális másolatai szinte minden ilyen kiadványban szerepelnek. Ugyanakkor más tudományos munkákban is felhasználhatók a tervanyagok: akár társadalom- vagy várostörténeti, akár művészeti vonatkozású, vagy például egyes családokról, személyekről szóló kutatásokról van szó, egy-egy a történethez kapcsolódó épület tervlapjai vagy fotói sűrűn előfordulnak illusztrációként e tanulmányokban.

Kiállításokon is gyakran szerepelnek tervanyagok – jellemzően a BFL által megvalósított installációkban. Művészettörténész-levéltáros kollégáink nevéhez fűződött több ilyen rendezvény, amelyek egy-egy neves építésztt állítottak a középpontba – ilyenkor általában a kiállítás saját, BFL-es kiadású könyvmegjelenéssel is együtt járt. A legismertebbek Ybl Miklós,⁵⁶ Kós Károly,⁵⁷ vagy legújabban Czigler Győző⁵⁸ életművét mutatták be. Ybl Miklós és Lajta Béla művei megtekinthetők a BFL honlapján virtuális archívumokban is, illetve ugyanitt található a főváros lakásépítészetét bemutató, folyamatosan bővülő tematikus oldal, amelyben szintén sok építészeti terv látható.⁵⁹ Több építésztörténeti kiállításunk külföldön is nagy sikerrel vendégszerepelt. Természetesen pont a látványosságuk és közismertségük miatt jelennek meg az építészeti tervek viszonylag sűrűn a médiában is: kiállításainkról rendre hírt adnak az internetes és nyomtatott sajtóorgánumok, valamint olykor a rádiók, televíziók is. A BFL nem csak a honlapján, de a közösségi médiában való aktív jelenlétével is tájékoztatja a közönséget, a rendezvényeken kívül a Tervtár munkatársai által készített kisebb írásokról, amelyek épületekkel, építészekkel kapcsolatosak.⁶⁰

Jövőbeli perspektívák: új beszállítás, digitális tartalmak kezelése

A Tervtár anyaga zárt, bővülése nem várható, ez azonban nem jelenti azt, hogy újabb tervek nem fognak már a BFL-be bekerülni. A kerületi önkormányzatoknál ugyanis még nagyon sok olyan tervdokumentáció található, amelyeket különféle okokból nem adtak át. Egyelőre nem ismert, hogy ezeket átveszi-e a levéltár, illetve milyen feltételekkel.⁶¹

⁵⁶ <https://bparchiv.hu/search/node/ybl> (kurátor: Hidvégi Violetta)

⁵⁷ <https://bparchiv.hu/search/node/kos%20karoly> (kurátor: Fabó Beáta)

⁵⁸ <https://bparchiv.hu/search/node/czigler> (kurátor: Brunner Attila)

⁵⁹ <https://bparchiv.hu/statikus/tematikus-oldalak> (tartalomfejlesztők: Nagy Ágnes és Sipos András)

⁶⁰ A pandémia miatti bezárás idején, otthoni munkafeladatként több ilyen cikk is megjelent a BFL honlapján, illetve a Levéltári Mozaikok című online folyóiratban (<https://leveltarimozaikok.bparchiv.hu/>).

⁶¹ A Lvt. természetesen világosan elrendeli, hogy a beadandó iratanyagot milyen módon, kinek a költségén kell beszállítani a levéltárba (II. fejezet. 9. és 12. §). Ezt azonban több tényező is befolyásolja; ezek egy része szervezeti jellegű változás – például a műszaki iratok ma már a Kormányhivatal illetékessége, a kerületi önkormányzat csak az anyag irattározását végzi, ami gyűjtőköri problémát jelent, hiszen a BFL csak a fővárosi iratképzőktől vesz át iratokat, az állami szervek (s így a Kormányhi-

A BFL tervtári raktára és a szerző munkában, a 2021-es raktárrevízió idején

A technológia fejlődésével és a jogszabályok változásával az építési engedélyezési eljárás is alaposan megváltozott. Napjainkban a tervdokumentációt elektronikus formában kell benyújtani a Kormányhivatal mint elsőfokú építési hatóság számára.⁶² Ez azt is előrevetíti, hogy a közeljövőben már „born digital”⁶³ tervdokumentációk fognak bekerülni a gyűjteménybe. Jóllehet, ilyen digitális iratok fogadására elvileg felkészült a BFL, azonban az így archivált tervanyag kiszolgálására még nincs kialakult gyakorlat.

---

vatok is) a Magyar Nemzeti Levéltárhoz tartoznak. Mindezek a hatásköri ütközések a közeljövőben valószínűleg tisztázódnak. További nehézség azonban, ami nehezíti a levéltárba adást, a selejtezés kérdése; ugyanis az iratképzőknél folyamatosan keletkező, hatalmas mennyiségű építési dokumentációt alapos, szakértő iratértékelés és selejtezés nélkül szinte fizikai képtelenség átvenni a levéltárnak. Ezért is dolgozta ki a BFL a már említett, a gyakorlatban is működőképes koncepciót (lásd. a 48. sz. lábjegyzetet).

⁶² 312/2012. (XI. 8.) Korm. rend.

⁶³ <https://www.nationalarchives.gov.uk/information-management/manage-information/digital-records-transfer/what-are-born-digital-records/> (Letöltés ideje: 2021. szeptember 14.)

A digitális iratok mennyiségének növekedése, az elektronikus ügyintézés elterjedése az élet minden területén, arra sarkallja a levéltárakat is, hogy a megkereséseket digitális úton szolgálják ki. Véleményem szerint rövidesen szükség lesz a dolgozói munkaterveknek, a Kutatószolgálat működésének alapos újragondolására is.⁶⁴ A Tervtár, mint önmagában is egy inkább jogbiztosító, ügyviteli célból, semmint „hagyományos” kutatás miatt keresett iratanyagcsoport, ezeknek a változó igényeknek és feladatoknak a megtestesítője, így ha ebből a viszonylag jól körülhatárolható irategyüttesből a kiszolgálást meg tudnánk oldani teljesen digitális úton (a kikéréstől a megtekintésen át a másolatmegrendelésig mindent elektronikusan és online, az ügyfél személyes megjelenése nélkül intézve), akkor ez a módszer kiterjeszthető (és kiterjesztendő) lenne további levéltári állományokra is.⁶⁵

Mindez egyelőre vágyálomnak tűnik, hiszen a tervanyagok bősége miatt a teljesen elektronikus úton történő kiszolgálás csak úgy lenne adekvát, ha minden egyes helyrajzi szám anyaga darabszinten digitalizálva lenne, és a kutató (ügyfél) konkrétan ki tudná választani azt, hogy mely oldalakra van szüksége. Ez viszont nagyon sok előkészítő munkával járna, ami jelen körülmények között nem lehetséges. Járható útnak az tűnik, ha fokozatosan, egy nagy volumenű digitalizálási projekttel a legkutatottabb, legjobban körülhatárolható területekből kiindulva lépésről lépésre haladva, maradéktalanul beszkenneznék a Tervtári anyagot – legalábbis egy bizonyos időközönként. A Budapest Időgépen megtalálható tervek egy ilyen vállalkozás eredményeképpen érhetőek el az interneten böngészők számára. A digitális tervmásolatok létrehozása és kezelése ugyanis jelentős anyagi, dologi és emberi erőforrást igényel. Mindez egy jól átgondolt digitalizálási munkautasítás és előkészítő munkafolyamat segítségével elviekben jól koordinálható lenne, amihez a BFL munkatársainak már van kellő gyakorlata is.

⁶⁴ Természetesen a Kutatószolgálat munkáját folyamatosan reformáljuk, pontosítjuk és kiegészítjük a még gyorsabb, korrektebb kiszolgálás érdekében. Itt szeretnék köszönetet mondani dr. Garami Erikának és Mautner Zoltánnak, a BFL V. Tájékoztatási és Közművelődési Főosztály munkatársainak, hogy hasznos észrevételeikkel támogattak cikkem megírásában.

⁶⁵ Számos iratsorozat esetében már egy ideje működik ez a gyakorlat (pl. testületi jegyzőkönyvek, közjegyzői iratok vagy tulajdoni lapok).

Levéltári források és szakirodalom

BFL = Budapest Főváros Levéltára

- IV. 1207. b. = A megyei törvényhatóságok és törvényhatósági jogú városok. Pest város Szépítési Bizottmányának iratai. Iratok és tervek (1804–1861)
- IV. 1305 = A megyei törvényhatóságok és törvényhatósági jogú városok. Pest város Építési bizottmányának iratai (1861–1873)
- IV. 1407. b. = A megyei törvényhatóságok és törvényhatósági jogú városok. Budapest Székesfőváros Tanácsának iratai. Tanácsi Ügyosztályok Központi Irattára (1873–1929)
- XV. 16. g. 201 = Gyűjtemények. Térképtár. Budapest térképei. Nagy-Budapest áttekintő térképei (1950–1990)
- XV. 17. a. 301–303. = Gyűjtemények. Tervtár. Buda szabad királyi főváros tervei (1810–1874)
- XV. 17. b. 311–314. = Gyűjtemények. Tervtár. Pest szabad királyi város tervei (1786–1873)
- XV. 17. c. 321 = Gyűjtemények. Tervtár. Óbuda mezőváros tervei (1861–1873)
- XV. 17. d. 328 = Gyűjtemények. Tervtár. Budapest (székes)főváros tervei. Közületi Tervtár (1873–1965)
- XV. 17. d. 329 = Gyűjtemények. Tervtár. Budapest (székes)főváros tervei. Építési Ügyosztályok tervtára (1873–2006)
- XV. 17. d. 1514 = Gyűjtemények. Tervtár. Budapest (székes)főváros tervei. Budapest Székesfőváros Kertészetének kerttervei (1893–1950)
- XV. 17. e. 306 = Gyűjtemények. Tervtár. Budapest Főváros Tanácsa tervei. Budapesti Műemlék Felügyelőség tervei és iratai (1950–1990)
- XV. 17. f. 331 = Gyűjtemények. Tervtár. Építészek, vállalkozók, vállalatok, beruházók tervei. Ybl Miklós hagyatéka, tervek és iratok (1844–1891)
- XV. 17. f. 834 = Gyűjtemények. Tervtár. Építészek, vállalkozók, vállalatok, beruházók tervei. Sorg Antal Építőipari Rt. tervei és iratai (1887–1950)
- XXIII. 201–222. = Tanácsok. I–XXII. Kerületi Tanács iratai (1950–1994)

Boross, 2016 = Boross István: Tervanyagok, műszaki dokumentációk átvétele és rendezése az MNL Veszprém megyei Levéltárában. *Levéltári Szemle*, 2016. 2. sz. 38–50.

Brunner, 2020 = Brunner Attila: Megkerült tervlapok. *Levéltári Szemle*, 2020. 2. sz. 18–32.

Déry, 2005 = Déry Attila: Pest építészeti topográfiája. I–IV. kötet. Bp., 2005–2007.

Dóka, 1997 = Dóka Klára: Terviratok és tervrajzok a törvényhatósági levéltárakban. II. rész. *Levéltári Szemle*, 1997. 4. sz. 2–10.

Ember, 1982 = Ember Győző: Levéltári terminológiai lexikon. Bp., 1982.

Erdélyi, 2016 = Erdélyi Szabolcs: Az MNL Komárom-Esztergom megyei Levéltárában őrzött műszaki iratok forrásértéke. *Levéltári Szemle*, 2016. 2. sz. 51–60.

-
- Farkas, 1965 = A Fővárosi Levéltárban őrzött építési tervek jegyzéke. A Budai és az Óbudai levéltár építési tervei. I–II. kötet. Összeáll.: Farkas Eleménné. Bp., 1965. (kézirat)
- Granasztói, 1960 = Granasztói Pál: Város és építészet. Bp., 1960.
- Gajáry, 2013 = Gajáry István: Esettanulmányok a főváros 18–20. századi történetéhez. Várostarténeti Tanulmányok, 2013. 11–14.
- Hidvégi, 1985 = Hidvégi Violetta: Kalauz az építésztörténeti kutatásokhoz. Budapest Főváros Levéltára Közleményei '84. Bp., 1985. 477–483.
- Hidvégi, 2004 = Hidvégi Violetta: Pest város Építő Bizottmányának iratai. Repertórium I–II. kötet. Budapest Főváros Levéltára kiadványai. Levéltári Dokumentáció 11. Levéltári segédletek IV. Bp., 2004.
- Horváth, 1996 = Horváth J. András: Az egyesített főváros építésrendészeti tevékenysége és ügyiratai az 1870-es években. Levéltári Szemle, 1996. 2. sz. 2–23.
- Horváth, 2003 = Horváth J. András: Kutatók és kutatások Budapest Főváros Levéltárában 2003-ban. Levéltári Szemle, 2005. 1. sz. 25–40.
- Jancsó, 2020 = Jancsó Éva: Pest város Szépítési Bizottmánya digitalizált iratai. Levéltárunk Home Office-ban 3. <https://bparchiv.hu/hirek/leveltarunk-home-office-ban-3> (A letöltés ideje: 2021. június 17.)
- Kenyeres, 2019 = Kenyeres István: Budapest Főváros Levéltára stratégiai fejlesztési terve 2019–2023. Levéltári Szemle, 2019. 3. sz. 25–26.
- Kenyeres–Sipos, 1997 = Budapest Főváros Levéltára. Szerk.: Kenyeres István–Sipos András. Budapest, 1997.
- Körmendy, 2009 = Levéltári kézikönyv. Szerk.: Körmendy Lajos. Bp., 2009.
- Oltvai, 1961 = Oltvai Ferenc: A Szegedi Városi Építési Tervtár. Levéltári Szemle, 1961. 3–4. sz. 39–59.
- Pálffy, 1998 = Pálffy Ferenc: Tanulmány az építésügyi hatóságoknál keletkezett ügyiratok levéltári kezelésére a fővárosban. Budapest, 1998. (kézirat)
- Pilkhoffer, 2004 = Pilkhoffer Mónika: Pécs építésze a századfordulón. Pécs, 2004.
- Réfi Oszkó, 1990 = Réfi Oszkó Magdolna: Műszaki tervdokumentumok az államosított építőiparban. Új Magyar Központi Levéltár, 1990.
- Szikszai, 2016 = Szikszai Mihály: A tervdokumentáció, mint irattípus forrásértéke. Levéltári Szemle, 2016. 2. sz. 28–37.
- Telek, 2020 = Telek Ágnes: Építési Ügyosztályok Tervtára digitalizált tervei. Levéltárunk Home Office-ban 4. <http://bparchiv.hu/hirek/leveltarunk-home-office-ban-4> (A letöltés ideje: 2021. április 2.)

Koltai Gábor

A fővárosi oktatási-nevelési szervek maradandó értékű iratainak feltárása és gyűjtése II.

Iratátvételi tapasztalatok

A Levéltári Szemle 2020. évi 4. számában mutattam be Budapest Főváros Levéltárának (BFL) a fővárosi oktatási-nevelési szervek maradandó értékű iratainak a gyűjtésére vonatkozó középtávú programját.¹ E cikk folytatásaként, jelen írásban a 2017–2022 között e területen a IV. Iratórész Főosztály munkatársai által végzett gyűjtőterületi munka eredményeiről, vagyis a koncepció gyakorlati megvalósulásának első tapasztalatairól számolok be.

A gyűjtőterületi program megvalósításához először az illetékességi körbe tartozó szerveknél őrzött iratokat kívántuk felmérni, hogy az adatok birtokában tervezhessük meg a következő évek kiszállásait és az iratátvételeket. Ehhez egy – a szerveknél őrzött iratokra fókuszáló, de más, az irattározással, iratkezeléssel, szervtörténettel kapcsolatos kérdéseket is tartalmazó – kérdőívet készítettünk,² amelyet több ütemre bontva, elektronikus úton küldtünk ki. Először, 2017. április végén a legnagyobb csoportot, a rendszerváltás után az önkormányzatokhoz kerülő általános iskolákat és gimnáziumokat kerestük meg, immár jelenlegi fenntartóikon, a Klebelsberg Központ alá tartozó fővárosi tankerületi központokon keresztül. Az, hogy a fenntartó révén kapták meg kérdőívünket a címzettek, nemcsak egyszerűsítette a kiküldést, de nagyobb sikerrel is kecsegtetett, mintha mi kerestük volna meg őket közvetlenül. Előzetes várakozásunk helyesnek bizonyult, mivel a kilenc érintett tankerületi központ partner volt a kérésünkkel kapcsolatban. A jelzett körbe akkor tartozó 338 intézményből 221 (65%) küldte vissza értékelhető módon a kérdőívet június végéig. Bár ezt is jó eredménynek könyveltük el, mégis úgy gondoltuk, hogy érdemes tovább próbálkozni a többi intézménynél is. Először két olyan tankerületnek írtunk, ahonnan nem érkeztek vissza adatok; majd 2017 végén immár közvetlenül, e-mailben kerestük meg az addig nem jelentkező iskolákat. 2018 nyarára végül összesen 264 iskola kitöltött kérdőíve volt a birtokunkban, ami azt jelenti, hogy a fővárosi tankerületi központokhoz tartozó intézmények 78%-áról kaptunk ily módon képet.

Ezután, 2018 folyamán, a budapesti szakképzési centrumokat, illetve az egykori kerületi nevelési tanácsadókat és a speciális készségjavító intézményeket kerestük meg. E két utóbbi intézménytípus 2013 szeptemberétől a Fővárosi Pedagógiai Szakszolgálat (FPSZ) irányítása alá tartozik, ezért itt is adta magát a lehetőség, hogy a felsőbb szerv

¹ Koltai, 2020.

² A kérdőívet lásd: Koltai, 2020: 50–51.

segítségét kérjük a kérdőívek eljuttatásához és kitöltetéséhez. Néhány levélváltás után ez meg is valósult, 2018 végére az e körbe tartozó 32 intézményből 29 küldte vissza a kitöltött adatlapot.

Ezzel párhuzamosan zajlott a kérdőívek kiküldésének előkészítése a fővárosban szakképzést nyújtó intézmények (vagyis a korábbi szakközépiskolák és szakmunkásképzők) számára, amelyeket szintén jelenlegi fenntartóikon, a szakképzési centrumokon keresztül szólítottunk meg. Nem titkoltan a korábbiakhoz hasonlóan eredményes reakcióban bízunk. Bár itt is szükség volt – két centrum esetében – az ismételt kapcsolatfelvételre, 2019 nyarára azonban az akkor még öt fővárosi szakképzési centrumhoz tartozó 62 intézmény mindegyike (!) elküldte válaszait kérdéseinkre.

A 2017–2019 közötti kérdőívezés egyik érdekes tapasztalata, hogy az oktatásügy 2010-es évekbeli centralizálási, államosítási folyamatai – amelyek ugyan szakmai és más szempontokból is vitatottak, de – a levéltár céljait tudtukon kívül is segítették. A 432 állami fenntartású intézményből ugyanis 355 juttatta vissza a kitöltött kérdőívet, vagyis több mint 82%-os visszaküldési arányról beszélhetünk, ami minden előzetes várakozásunkat felülmúlta.³ Természetesen a kitöltés alaposága, megbízhatósága változó, de a beérkezett válaszok már jó alapot jelentettek és jelentenek az iratátvételek tervezéséhez, valamint a szervlátogatásoknak is hasznos kellékei.

2020–2022-re előzetesen azt terveztük, hogy a többi, a fenti csoportokba nem, de a levéltár illetékességi körébe tartozó (kisebbségi önkormányzati, egyéb állami fenntartású) iskolákat, majd pedig az egyházi intézményeket, valamint az óvodákat keressük meg, de e terveinket a koronavírus-járvány és annak következményei keresztülhúzták. Így ezekben az években a lehetőségekhez mérten a korábbi adatok feldolgozása mentén haladtunk tovább. A szervlátogatások érdemben csak 2022 folyamán indulhattak újra.

Az egyházi intézményeket nem véletlenül hagytuk a kérdőívezés végére. E téren ugyanis korántsem volt egyértelmű a helyzet, hogy a vallási közösség által fenntartott fővárosi iskolák iratkezelését a BFL-nek a feladata ellenőrizni, vagy az adott egyház levéltárának (már amennyiben rendelkezik ilyennel a felekezettel). Az 1995. évi LXVI. törvény 2021-es módosítása 2022 januárjától azonban valamelyest segít e kérdés eldöntésében, ez ugyanis immár lehetővé teszi az egyházaknak, hogy az általuk fenntartott intézmények maradandó értékű iratait átvegyék levéltárukba, ha egyúttal nyilatkoznak arról, hogy ellátják az iratkezelés felügyeletével járó feladatokat is.⁴ A jogszabályt kiegészítő miniszteriumi szóbeli útmutatás szerint az egyházi levéltáraknak vagy fenntartóiknak kellene a közlevéltárakat tájékoztatniuk arról, hogy kívánják-e ezt a gyűjtőterületi

³ Időközben öt olyan iskolához is kiszálltunk az iratselejtezések ellenőrzése miatt, amely nem küldte vissza korábban a kérdőívünket, így 360 iskola irattári helyzetéről rendelkezünk áttekintéssel.

⁴ Az ingatlan-nyilvántartásról szóló 2021. évi C. törvény hatálybalépésével összefüggő átmeneti rendelkezésekről, valamint egyes, az ingatlan-nyilvántartással, területrendezéssel, településrendezéssel kapcsolatos és kulturális tárgyú törvények módosításáról szóló 2021. évi CXLVI. tv. 27. §-a módosította az 1995. évi LXVI. tv. 31. § (1)-t: „[...] A vallási közösség levéltára az illetékes közlevéltár egyidejű értesítése mellett a közlevéltár illetékességébe tartozó feladatok átvállalásával gyűjtheti a vallási közösség által fenntartott intézmény köziratnak minősülő maradandó értékű iratait is [...]”

feladatot ellátni, vagy sem.⁵ Ezidáig csupán a Pannonhalmi Főapátság tájékoztatta arról a BFL-t – igaz, még viszonylag friss a jogszabály –, hogy a fenntartása alá tartozó Mária-remete-Hidegkúti Ökumenikus Általános Iskola iratkezelésének felügyeletét levéltárunknál hagyja. Reményeim szerint egy-két éven belül tisztázódik e kérdés, ami mindenképp fontos lenne, hiszen akár a régóta, akár a közelmúltban egyházi kezelésbe került iskolák is őriznek maradandó értékű iratokat.

De térjünk vissza a beérkezett kérdőívek feldolgozásához! E munka 2017 nyarán indulhatott meg, amikor a tankerületi központokhoz tartozó iskolák első nagy csoportja visszaküldte a kérdőíveket. A feldolgozásban a IV. Főosztály hat munkatársa vett részt, akiknek a következő feladatokat kellett egyidejűleg elvégezniük:

- Az adott iskola adatainak ellenőrzése, javítása a BFL elektronikus szervnyilvántartásában, illetve a papíralapú szervdossziékban.
- A kérdőívek érdemi adatainak átmásolása, begépelése egy, a feldolgozást segítő Excel-táblázatba. E táblázatban számos információ – például a jogelődök, a más intézmények iskolánál található iratai vagy az őrzött irattípusok feltüntetése – mellett kiemelten kellett azt jelölni, hogy az adott iskola kíván-e iratokat átadni a BFL-nek, illetve azt is, hogy mikortól őriznek iratokat. Itt vezették továbbá a munkatársak az adott kérdőívvel kapcsolatos megjegyzéseket, például azt, hogy előre veendő-e az iskola a szervellenőrzések sorában, vagy akár azt is, hogy új kérdőívet kell-e kérni tőlük.
- Az ún. oktatási adattárunk frissítése – ebben az adattárban vezetjük azon információkat, amelyek egyfelől a tanulói jogviszony-igazolásra vonatkozó megkeresések miatt (hol őrzik például a megszűnt iskolák anyakönyveit), másfelől a különféle iskolatörténeti kutatások segítése okán fontosak.

Ez a munkafolyamat folytatódott, igaz, akkor már kevesebb munkatárs részvételével, a későbbi kérdőív-feldolgozásoknál is. A visszaküldött kérdőívek kiértékelésének gyakorlati tapasztalataiból hármat emelek ki:

- A jövőben kiküldéskor rögzíteni kell, hogy doc(x) vagy ocr-ezett pdf formátumban kérjük vissza az intézményektől a kérdőíveket, mert azok a jelen felmérés során gyakorta olyan visszaszkennelt oldalakból álltak, amelyekből az adatokat nem lehetett kinyerni, vagy néha értelmezhetetlenek, olvashatatlanok voltak.
- Az iratfolyóméterben (ifm) történő terjedelem megadása kisebb káoszt okozott egyes intézményekben, annak ellenére, hogy a kérdőívhez mellékelt kitöltési útmutatóban pontosan leírtuk, mit értünk e mennyiség alatt. Ezután magán a kérdőíven kell majd ezt érthetőbben közölnünk, hiszen valószínűleg az útmutatót nem mindenki tanulmányozta át alaposan.
- Az egyes irattípusok felsorolása és a hozzájuk kapcsolt évkör- és terjedelemadatok több esetben meglehetősen hihetetlennek tűntek, ami részint félreértésre, részint arra utalhat, hogy egyes információk megadása nem az iratok tényleges kézbevétele után

⁵ A Magyarországi Egyházi Levéltárosok Egyesülete 2022. évi vándorgyűlésének szakmai kerekasztal-beszélgetésén hangzottak el a jogszabályértelmezés alapján a gyakorlati teendőkkal kapcsolatos észrevételek, illetve ekkor indult meg érdemben a diskurzus az érintett levéltárak között. A vándorgyűlésről szóló beszámolót lásd: Levéltári Szemle 2022. 3. sz. 95–99.

történt meg. Mivel a telefonos vagy e-mailes ellenőrzés e téren kevésbé működik, ezért ezeket a problémákat csak a szervellenőrzések során lehet megoldani.

A fentiek okán az az elképzelés, hogy komoly statisztikai összesítéseket végezzünk a kérdőívek alapján, nem volt megvalósítható, hiszen torz eredményekhez vezetett volna. Ennek ellenére elsődleges célkitűzésünk, hogy minél több iskolával vegyünk fel a kapcsolatot, és rávegyük őket, hogy foglalkozzanak az iratkezelés és irattározás problémájával, szerencsére messzemenőig teljesült.

A 355 visszaküldött kérdőívből 47 tankerületi központhoz, 16 szakképzési centrumhoz, valamint 9 FPSZ-hez tartozó intézmény, vagyis előzetesen 72 helyszín jelezte, hogy terveznek a közeljövőben levéltári iratátadást. Mivel az FPSZ-intézmények jogelődei is csak az 1960-as évektől kezdődően őriznek iratokat, így az első években velük nem számoltunk potenciális iratátadókként. A gyűjtőterületi munka tehát kezdetben a fennmaradó 63 iskolára fókuszált. Ezek közül kiválasztottuk azokat, amelyekről a kérdőív (vagy esetleg más információ) alapján tudtuk, hogy régi iratokat őriznek, és szervlátogatást kezdeményeztünk náluk. A „régir iratok” alatt az 1920 előtt keletkezett iratgyűjteményeket értettük. Ezen időhatár nem oktatás-, hanem köztörténeti fordulópontot jelez, vagyis a Horthy-korszak/Trianon előtt keletkezett iratokra értendő. Ezt a szempontot érvényesítem a *III. táblázat* dátumainál is, így például a II. világháború után sem az iskolaállamosítások 1948-as évét adtam meg korszakhatáráként, hanem 1945-öt.

2017–2018 folyamán tehát először ezeket az iratokat átadni kívánó, régi dokumentumokat őrző, tankerületi központokhoz tartozó iskolákat kerestük meg, később kerültek sorra a szakképző intézmények. Az átadni kívánók felkeresése után, illetve részint azzal párhuzamosan vette kezdetét az a jelenleg is zajló munkánk, amely során a régi iratokat őrző, ám átadást eredetileg nem tervező iskolákat keressük meg. E körbe tartozó kiszállásaink egyértelmű tapasztalata, hogy az iskolák leginkább azért írták a kérdőívünkre, hogy nem terveznek levéltári átadást, mert nem értették pontosan, hogy ez mivel jár a számukra, illetve nem szerettek volna maguknak – teljesen érthető módon – további feladatokat generálni. E látogatásokon általában Agócs Tibor iskolai referenssel közösen vettem részt,⁶ abban segítve a munkáját, hogy láttassuk az iskolákkal azt a tényt, hogy a levéltár fontos partnerként kezeli az oktatási intézményeket, amit az a gesztus is jelez, hogy a levéltáros mellett az illetékes középvezető is részt vesz az egyeztetéseken. E megbeszéléseken lényegében mindig sikerült meggyőznünk vendéglátóinkat arról, hogy maradandó értékű iratainknak jobb őrzési helyük lesz a BFL-ben, mint a helyi – gyakorta alagsorban található – irattárakban. Természetesen vannak teljesen elzárkózó intézmények is, amelyek kérdőívet sem küldtek vissza, illetve a telefonos megbeszéléseken is visszautasították az iratátadást. Ezeknél a későbbiekben tervezünk szervellenőrzéseket, hogy meggyőződjünk arról, megfelelő körülmények között őrzik-e átadni nem kívánt irataikat.

⁶ Az iskolai szervellenőrzéseket főleg Agócs Tiborral végeztük, de alkalomszerűen Németh Ágnes, Vizi Éva, Zámbo István, illetve 2022-ben Szendrői Áron is részt vett néhány kiszálláson.

I. Szervlátogatások száma a fővárosi oktatási-nevelési intézményekben, 2017–2022⁷

2017	2018	2019	2020	2021	2022	Összesen:
18	11	11	4	4	13	61

2019-ig a IV. Főosztály gyűjtőterületi munkájának jelentős részét tették ki az oktatási-nevelési intézményeknél végzett szervellenőrzések és iratátvételek. Amint azt az *I. táblázat* mutatja, 2019 decemberéig 40 látogatásra tudunk sort keríteni, ami jelentős mennyiségnek mondható.⁸ Sajnos az adatokból az is jól látható, hogy 2020–2021-ben drasztikusan visszaesett a kiszállások száma a koronavírus-járvány és következményeinek köszönhetően. Csupán 2022-től tudunk újra a korábbiaknak megfelelő számú intézményt felkeresni.

II. Gyarapodások száma és terjedelme az iskolai fondokban, 2017–2022

Típus/Év	2017	2018	2019	2020	2021	2022	Összesen:
Új fond (db)	30	16	14	5	2	6	73
Új fond (ifm)	23,06	7,03	14,71	3,47	3,48	8,58	60,33
Kiegészítés (db)	63	22	30	9	2	3	129
Kiegészítés (ifm)	30,82	24,12	16,74	7,36	9,02	2,86	90,92
Összesen (db):	93	38	44	14	4	9	202
Összesen (ifm):	53,88	31,15	31,45	10,83	12,50	11,44	151,25

Mindez természetesen hatást gyakorolt iratgyarapítási terveinkre is. Ennek ellenére, úgy vélem, jelentős iratgyarapodást sikerült a fővárosi oktatási-nevelési szerveknél felmutatni: a 61 szervlátogatás eredményeként ugyanis eddig 73 új fond jött létre, 129 meglévő egészült ki, vagyis 202 fondot érintett gyarapítás.⁹ Az átvett anyag összesített terjedelme 151,25 ifm, amelynek 59%-át (89,69 ifm) alkotják az anya- és törzskönyvek.¹⁰

Arra jelen cikk keretében nincs lehetőségem, hogy a szervlátogatásokat és az ezek révén létrejött iratátvételeket tételesen ismertessem, azonban érdemes kiemelni néhány adatot, illetve érdekességet. 1900 előtti iratanyagot 14 iskolát érintően sikerült átvennünk. Az egyik legjelentősebb átvételünk e téren a Vakok Iskolájától valósult meg, amely az alapításától, azaz 1825-től (!) kezdődően őrzött iratokat. Itt fontos kiemelni, hogy

⁷ 2022. október 15-ig bezárólag, a továbbiakban ezt nem jelzem külön.

⁸ 2017-ben az összes hazai levéltár (103) 1221 szervet, azaz átlagosan évi 12-öt ellenőrzött. Az adat persze csalóka, hiszen az egyes levéltárakhoz tartozó szervek, illetve az ellenőrzések számai között jelentős eltérések vannak. Ha Budapest Főváros Levéltára 2017. évi ellenőrzésével (94 szerv) vetjük össze az iskolai kiszállásokat, akkor azt láthatjuk, hogy e terület a BFL-es szervlátogatások mintegy ötödét adta. KultStat, 2017.

⁹ Jelenleg is zajlik további öt iskola kb. 32 ifm anyagának gyarapításra való előkészítése.

¹⁰ A fentiek mellett ebben az időszakban sor került hat óvoda iratanyagának mintavételes gyarapítására is, 8,59 ifm terjedelemben.

iratokat, hiszen ezen iratátvétel zömét nem a levéltári iskolai gyarapításoknál oly megszokott anyakönyvek behozatala jelentette. Az anyagból végül egy 16,12 ifm terjedelmű, hat állagot tartalmazó fond keletkezett.¹¹ Ezenkívül további hat olyan iratanyagot sikerült az elmúlt években levéltárba juttatnunk, amelyek esetében az adott iskola már a városeyesítést (1873) megelőzően is működött!

III. A gyarapított iskolai fondok száma az átvett anyag kezdőéve alapján

1900 előtti	1900–1919	1920–1944	1945 utáni	Összesen:
14	49	28	111	202

Mint azt e cikk 2020-as előzményében jeleztem, természetesen nem csak a mostani kérdőívezés eredményeként kerültek iskolai iratok a BFL-be, hiszen már 2017 előtt is 945 ilyen tematikájú fond volt a levéltár állományában. Felmérésünk egyik célja az volt, hogy a teljesnek hitt elemi és az 1948 előtti középiskolai anyag kapcsán e feltételezés valódiságáról meggyőződjünk, illetve az esetleges hiányokat pótoljuk. A *III. táblázat*ból jól látható – erősítve a kérdőívezés létjogosultságát –, hogy igen sok iratanyagot találtunk a szerveknél az iskolaállamosítás előtti időszakból. Ami pedig egészen meglepő – és egyben örvendetes, hogy rájuk lertünk –, hogy 63 olyan fondot is tudtunk gyarapítani, amelyek esetében az átvett iratok az 1920 előtti időszakban indulnak.

Míg a kezdő éveket alapvetően a megtalált iratok jelölik ki, addig az iratátvételek záró éveinél több szempontra is tekintettel voltunk. Az anyakönyvek esetében a régebbi jogszabályok által meghatározott 50 év elteltét igyekeztünk figyelembe venni, vagyis alapvetően a hatvanas évek végéig, hetvenes évek elejéig vettük át ezeket. Ennek oka az is, hogy a tanulóidő-igazolások kiállítása miatt az újabb köteteket az iskolák sem kívánták átadni. Kivételt a megszűnt intézmények anyakönyvei jelentettek, amelyeket általában vagy az iskola megszűnéséig, vagy a rendszerváltás idejéig vettünk át. Ennek a határdátumnak az eldöntése természetesen mindig egyedi mérlegelést igényel, amit érdemben határoznak meg az irattározási körülmények. Az iktatott iratok esetében 1990-nel bezárólag vettük át a legtöbb helyről az iratanyagot, ugyanis a rendszerváltás utáni időszakra vonatkozóan még kialakításra vár, milyen mélységben érdemes és mely iskoláktól iratokat átvenni. Az 1990-es átvételi határ nem jelenti automatikusan azt, hogy minden iskolától tervezzük a szocialista korszak iratainak átvételét, de az elmúlt években – mint jeleztem – főleg a régi iratokkal (is) rendelkező iskolákat kerestük meg, ahol a jogfolytonosság okán érdemesnek tűnt a későbbi időszakok iratait is átvenni.

Ha megtekintjük a *IV. táblázat*ot, amely az iskolatípusok némileg leegyszerűsített tipizálását adja, akkor azt láthatjuk, hogy bizony nem volt pontos az a feltételezésünk, amely szerint az elemi iskolai iratokat tekintve teljes a BFL gyűjteménye, hiszen 51 olyan

¹¹ HU BFL VIII.3603 Vakok Óvodája, Általános Iskolája, Szakiskolája, Készségfejlesztő Iskolája, EGYMI, Kollégiuma és Gyermekotthona (XIV. Budapest, Ajtósi Dürer sor 39.) iratai: <https://www.eleveltar.hu/digitalis-tartalom?source=bflscope&ref=bflscope::6000102> (A letöltés ideje: 2022. október 15.)

fondot hoztunk létre vagy egészítettünk ki, amely valamely fővárosi elemi iskola, népiskola iratait tartalmazza. Az államosítás előtti gimnáziumok esetében viszont valóban inkább csak a hiányos évkörök kiegészítéseiről beszélhetünk. Bár az átvételek zöme az 1945 utáni időszakot, ennél fogva a szocialista időszak iskolatípusait érintette, fontos tény, hogy 22 polgári iskolai fondot is sikerült gyarapítanunk, és még van néhány ismert kintlévőség, amelyet megpróbálunk a közeljövőben begyűjteni.

IV. A gyarapított iskolai fondok száma az iskola típusa szerint

Iskolatípus	Darabszám
Elemi iskola, elemi népiskola, ismétlőiskola	51
Polgári iskola	22
Általános iskola	66
Gimnázium (humán, reál)	16
Szakközépiskola, középfokú szakiskola	9
Iparos iskola, szakmunkásképző	14
Dolgozók iskolája	9
Egyéb (művészeti, tanfolyam, speciális, vegyes stb.)	15
Összesen:	202

Ha az iratképzők területi elhelyezkedését nézzük, akkor a városfejlődés és az iskolahálózat alakulása mentén láthatunk elvárt, de meglepő adatokat is a gyarapított iratanyagban. A belső kerületekbeli alacsony szám inkább arra utal, hogy ezekből már jelentős gyűjtemény található a BFL-ben, de az is látható, hogy jelen iratgyűjtés során az I., a VIII., a IX. és a XIV. kerület esetén a korábbi állomány jelentősen bővült. Törekedtünk emellett arra is, hogy a külső kerületek iskolái szintén képviseltessék magukat a levéltári anyagban, e téren azonban még kétségkívül vannak adósságaink.

V. A gyarapított iskolai fondok száma az iskola területi elhelyezkedése szerint¹²

Kerület	Gyarapított iskolai fondok száma
I.	23
II.	8
III.	6
IV.	11
V.	5
VI.	6
VII.	2

¹² A mai fővárosi kerületi rendszerben elhelyezve az iskolákat.

Kerület	Gyarapított iskolai fondok száma
VIII.	27
IX.	28
X.	8
XI.	3
XII.	12
XIII.	6
XIV.	18
XV.	9
XVI.	2
XVII.	5
XVIII.	4
XIX.	9
XX.	7
XXI.	0
XXII.	1
XXIII.	0
Egyéb ¹³	2
Összesen:	202

A gyarapítások statisztikai áttekintésének végén érdemes pár szót ejteni az átvett irattípusokról. A koncepcióban célként jelöltük meg, hogy a patinás anya- és törzskönyvi állomány mellett az intézmények mindennapi működését tükröző iratokat, illetve évkönyveket és fényképeket is vegyünk át, ha arra lehetőség nyílik. (A cikk említett első részében részletesen felvázoltam, milyen irattípusok átvételét terveztük.)

Az átvételi tapasztalatok alapján az 1920 előtti iratok gyarapítása – a korábban jelzett Vakok Iskoláját leszámítva – főleg anyakönyveket, haladási naplókat jelent, ami nem véletlen, ugyanis az államosítás időszakának nagy levéltárbaadási és selejtezési hulláma során a levéltárba nem került iktatott iratanyag sok esetben megsemmisült. A két világháború közti időszakból már több alkalommal, a szocialista korszakból pedig szerencsére viszonylag sok helyen talákoztunk ügyviteli iratanyaggal. Az elmúlt öt év 202 fondgyarapítása során 61 fond esetében vettünk át ilyen jellegű iratokat 61,56 ifm terjedelemben. Ezek zömében tantestületi jegyzőkönyvek, különféle ellenőrzések iratai, munkatervek, beszámolók, fegyelmi ügyek, statisztikák. Emellett gyakran nem sorolták az iratokat külön irattári tételszámok alá, így ezeken a helyeken, amennyiben a tartalom

¹³ Ez két, pertinencia alapján kialakított fondot takar: az egészségügyi tanfolyamok iratainak, illetve a budapesti állami oktatásügyi alkalmazottak nyilvántartásainak a gyűjteményét.

vagy/és a mennyiség indokolta, egyben vettük át az igazgatósági/titkársági iratokat és levelezéseket. Ez utóbbiak ugyan meglehetősen vegyes iratanyagot takarnak, de jól tükrözik az adott intézmény napi működését. Ezenfelül hat esetben vettünk át kifejezetten gazdasági jellegű iratokat, illetve terveket (0,81 ifm).

Végül érdemes figyelmet szentelni a nem szokványos oktatási-nevelési gyarapításokra is. A pedagógiai szakszolgálatoktól és a speciális készségjavító intézményektől öt esetben vettünk át iratanyagot (9,96 ifm), amelyek zömében a vizsgált gyermekekről készült szakértői vélemények, egyéni fejlesztési lapok, de az idei átvételeinknél már ügyviteli iratainkból is sikerült merítenünk. Az iskolákhoz tartozó kollégiumok, nevelőotthonok anyagából is vettünk át esetenként csoportnaplókat, fényképalbumokat, de e téren kétségkívül a Táncsics Mihály Tehetséggondozó Kollégium iratanyaga emelkedik ki, amelynek épp e cikk készítése idején folyik a középszintű rendezése. Az eddig rendezett iratokból a kollégium rendszerváltás előtti és utáni éveinek mindennapjai elevenednek meg több ezer fotó, a belső életet leíró *Krónikák*, klubnaplók, foglalkozásokról készült iratok, diákújságok vagy éppen a diákönkormányzat iratai révén. Az országosan is egyedülálló tehetséggondozó kollégium iratai kivételes forrásanyagát jelentik a középiskolás diákság elmúlt évtizedekbeli életének.

A kérdőívvezésen alapuló felmérésünk tapasztalatai azt tükrözik, hogy a választott módszer – néhány gyermekbetegséget leszámítva – jól működött. Nagy mennyiségben, régi iratokat is nagy számban tartalmazó, valóban értékes iratanyagot sikerült átvennünk. A 73 újonnan létrehozott fond jelzi a nyitást a jelenleg működő iskolák irányába, amelyektől immár nemcsak a jogelődök iratait vettük át. A 129 fondkiegészítés pedig egyfelől az új évkörök beérkezése mellett a korábbi hiányok pótlására, másfelől új állagok, vagyis új típusú iratok átvételére utal.

A következő években először azokat az iskolákat látogatjuk meg, amelyek esetében a kérdőívek szerint még található régi iratok, ezután pedig a 432 állami fenntartású intézményből eddig vissza nem jelzőket keressük meg ismét, majd a koronavírus-járvány miatt fel nem keresett egyéb, illetékességi körbe tartozó intézmények következnek. Amennyiben az egyházi fenntartású fővárosi iskolák helyzete tisztázódik, BFL-es illetékesség esetén szintén fontos lesz mielőbb foglalkozni velük. E munka mellett tervezzük a gyűjtőköri szervek megkeresését is, esetükben szintén megfontolandó egy kérdőíves felmérés. Folytatni kívánjuk továbbá az eddig területi és működési profil alapján mintavételesen átvett óvodai iratok bővítését néhány nagyobb múltra visszatekintő intézmény iratanyagának gyarapításával. Az eredményekről reményeim szerint pár éven belül érdemben tudom majd a levéltáros közönséget tájékoztatni.

Levéltári források és szakirodalom

Koltai, 2020 = Koltai Gábor: A fővárosi oktatási-nevelési szervek maradandó értékű iratainak feltárása és gyűjtése I. Levéltári Szemle, 2020. 4. sz. 31–51.

Kultstat, 2017 = Kulturális Statisztikai Adatgyűjtő Rendszer, 2017. évi levéltári statisztikák. <https://kultstat.oszk.hu/#/home/public> (A letöltés ideje: 2022. október 15.)

Nagy Attila

Tervezési irányelvek és kreatív megoldások

Könyvborító-tervezés a Magyar Nemzeti Levéltárban

A Magyar Nemzeti Levéltár (MNL) hazánk legrégebbi közgyűjteményeként és kiemelt kultúrstratégiai intézményként tanulmányköteteivel, tudományos-ismeretterjesztő és forráskiadványaival a tudományos élet mellett a könyvkiadás piacának is fontos szereplője. A hagyományos, nyomtatott formában megjelenő kötetek eltérő műfaji sajátosságai miatt a tartalom mellett a külső is egyre fontosabb szerepet tölt be, így e téren is átgondolt tervezést igényel. Az arculati keretek mellett érdemes figyelembe venni a kialakult hagyományokat és a szabadabb grafikai-tipográfiai tervezés mozgásterét is. Tekintettel arra a körülményre, hogy az olvasó első interakciója egy frissen kiadott kötetrel már a külső borító szemrevételezésével létrejön, a tartalmi befogadást megelőzően kialakul egy általános benyomás is. A befogadásnak ebben a szakaszában a kötet borítója a termékcsomagolásokéhoz hasonló funkciót tölt be, az itt megjelenő külső jegyek nemcsak a „termékünk” beazonosíthatóságát segítik, de a leendő célközönség érdeklődésének felkeltését is szolgálják. A konkrét kiadványokon túlmutatóan a borítók szükségszerűen a kiadó intézmény márkáépítésének és a branding folyamatának is részei. A modern marketingkommunikáció eszköztára egyre hangsúlyosabban jelenik meg a tudományos élet produktumaiban is. Az alkalmazott grafikai trendek változásai éppúgy tetten érhetőek a képi ábrázolásmódok, mint a tipográfia vagy a szintani megfontolások terén is.

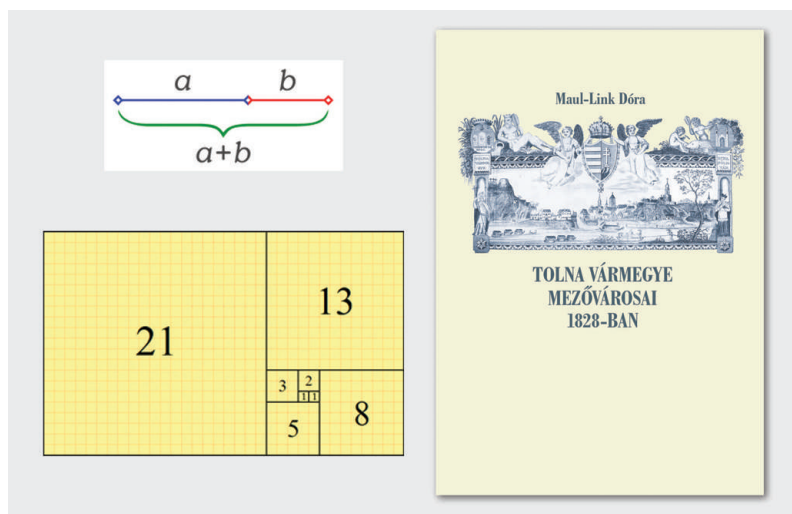
Az MNL-ben készült könyvborítók tervezése során felmerül a kérdés, hogy mely esetekben kötnek bennünket szorosabban az arculati kézikönyv szabályai, mely köteteknél kevésbé, illetve mikor és milyen feltételek mellett engedhető meg figyelmen kívül hagyása. Mindamelllett, hogy alapelveként fogalmazódott meg az, hogy az intézmény „kiadványi zászlóshajóiként” számontartott köteteknél vegyük szigorúbban a megfogalmazott szabályokat, részletesebb szabályozás hiányában mindez egyedi mérlegelés tárgya. Törekedni kell az arculat elemeinek lehetőség szerinti alkalmazására, ahol ezt a rendelkezésre álló képi nyersanyag lehetővé teszi, és nem ütközik más szempontokkal, például több évtizedes hagyományokkal, műfaji sajátosságokból fakadó korlátokkal, különleges szerzői/szerkesztői igényekkel, vagy grafikai szakmai megvalósíthatósággal. A kötetek „egyenruhába” öltöztetése hosszú távon sem cél, az egyes kötet típusokat (pl. évkönyvek, tanulmánykötetek, kisebb és nagyobb terjedelmű monográfiák, forráskiadványok) csoportosítva viszont megfontolandó többféle, változatos template (sablon) kialakítása. Rövid távon működőképesnek bizonyult a közreműködő munkatársak közötti konstruktív együttműködés, amelynek kiindulópontja a brief, vagyis az a dokumentum, leírás, amelyben a szerző/szerkesztő (a tulajdonképpeni megrendelő) tájékoztatja és ellátja a grafikust a munkához szükséges információkkal és közli a borítóval kapcsolatos vízióit.

Minél részletesebben és egzaktabban kifejtett egy brief, annál hatékonyabb a kreatív munka folyamata; a tervező munkáját nagyban megkönnyíti például az inspirációhoz küldött gazdag képanyag. Ideális esetben 2-3 konzultáció elegendő a munka eredményes lezárásához, természetesen előfordulhat, hogy az elképzelések sokadik alkalommal is eltérnek. Mivel szélsőséges esetben ez akár a teljes munkafolyamatot is megbéníthatja, egyéb döntési kompetencia hiányában a külsínért felelős grafikus szakmai szempontjait tanácsos követni ilyen esetben. Érdeemes a megrendelőnek és a tervezőnek is szem előtt tartania, hogy a készülő kötet termék, amely elsősorban a leendő fogyasztónak (esetünkben az olvasónak) szól, tehát korántsem a saját egyéni ízlésvilágunk kifejezése a cél, a borítót nem „magunknak készítjük”.

Jelen írás arra tesz kísérletet, hogy – a teljesség igénye nélkül – az elmúlt években az MNL-ben készült kötetborítók példáján keresztül tervezési irányelveket mutasson be. A válogatás azt kívánja szemléltetni, hogy a stílusbeli sokféleségben és az arculati kerektek között miben áll az alkalmazott grafika mozgástere.

Grafikai tervezés

A kötetek borítóinak tervezése során számos szintani, tipográfiai és a kompozíciót érintő körülményt érdemes figyelembe venni. Törekedni kell a látvány vizuális egységére és a tartalomhoz illő forma tudatos megválasztására, figyelembe véve a színek pszichológiáját, a hideg és meleg színek tulajdonságait, a színpárosítások (pl. komplementer színpárok) kombinációs lehetőségeit. A tervezés során törekedni kell a megfelelő betűtípus(ok) megválasztására és a tipográfiai hierarchia (főcím, alcímek, fülszöveg, további sorok) kialakítására, ügyelve a betűméretek és betűszínek egymáshoz való viszonyára. Általánosságban elmondható, hogy egy borító esetében maximálisan két

1. Az aranymetszés arányrendszere és az MNL Tolna Megyei Levéltára kötetének címdala

különböző betűtípus használata javasolt, ennél több fontkészlet¹ az esetek többségében diszharmoniót és zajos összképet eredményez. Hasonló okból kerülendő az eltúlzott mértékű speciális effektusok, filterek (pl. vetett árnyék, külső ragyogás, domborítás) használata. A borító layoutok² tervezése során érdemes alkalmazni az aranymetszés szabályrendszerét. Ez a természetben és a képzőművészetben megjelenő geometriai arányosság természetes egyensúlyt teremt a szimmetria és az aszimmetria között, a néző a látványt befogadva harmóniót érzékel.

MNL-arculat és branding

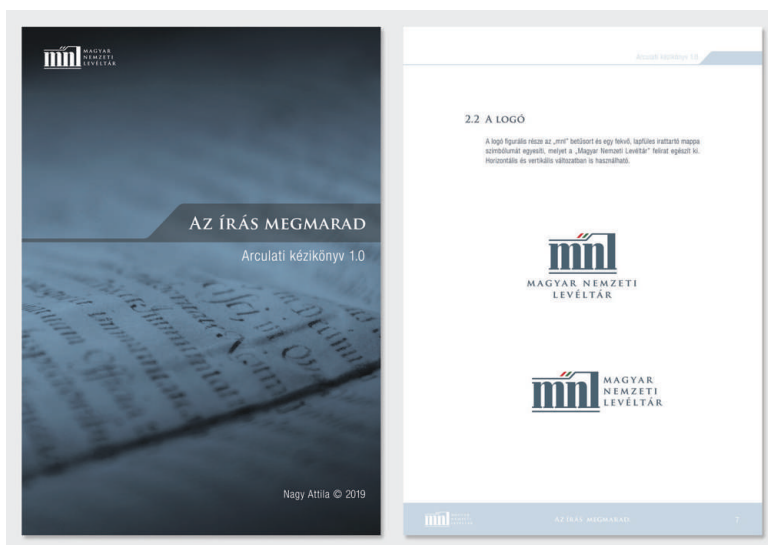
Arculat alatt az intézmény azonosítására szolgáló külső jegyek komplex rendszerét, egységes és tudatosan kialakított megjelenést értünk, amely az egyértelmű beazonosítást, a márkaépítést és a kommunikációt segíti. Tágabb értelemben ide soroljuk mindazokat az intézményfilozófiai, munkakultúrát tükröző és egyéb státuszközvetítő összetevőket, amelyeket egy szervezet kommunikációja során önmagáról közölni kíván. Szűkebb értelemben e fogalom a nem vizuális (pl. mottó, szlogen) és vizuális (design) jegyeknek a rendszerét jelenti. A Magyar Nemzeti Levéltár 2019-ben megfogalmazott arculati alapvetései (MNL Arculati kézikönyv 1.0) a tervezői szándék szerint egyszerre közvetítik az ország legnagyobb és legrégebbi közgyűjteményét megillető státuszt, és a 21. századi, modern szolgáltató intézmény imázsát. (Az arculati kézikönyv *mnl_arculati_kezikonyv_2019.pdf* néven az MNL Gyűjtőportál belső Intranet oldalán érhető el.) Az arculat korszerű, könnyen befogadható, mégsem tartalmaz formabontó megoldásokat, szellemiségében konzervatív. A választott forma- és színvilág több jelentésrétegen keresztül fejezi ki az intézmény tevékenységi körét, ennek elsődleges eszköze a választott tipográfia, a színhasználat és jelképrendszer. Az arculatnak a legkülönbélebb felhasználási felületek, ügyviteli iratok, kiadványok, reprezentációs termékek, valamint egyéb online és digitális felületek esetében is működőképesnek kell lennie, törekedve a konzekvens, egységes megjelenésre, ugyanakkor szabad teret hagyva az autonóm, kreatív megoldásoknak. Kiemelt cél, hogy az önálló entitásként csupán egy évtizede létező MNL fogalma a köztudatban is megerősödjön. Ez a folyamat a branding, amelynek éppúgy része az online térben való jelenlét, mint a nyomtatásban megjelenő kiadványok.

Az arculat központi eleme a logó. A logó figurális része (logomark) az „mnl” betűsört és egy fekvő, lapfüles irattartó mappa szimbólumát egyesíti, amelyet a „Magyar Nemzeti Levéltár” felirat (logotype) egészít ki. A lapfül melletti döntött vonások – ezek a nemzeti trikolór színeit viselik – további lapfülek, amelyek a mappában sorba rendezett iratokra, közös kulturális örökségünkre utalnak. A logó horizontális és vertikális változatban is használható, a logomark és a logotype elválaszthatatlan egységet képez, utóbbi egyetlen

¹ A számítógépes környezetben használt font szó a francia fonte szóból ered, amelynek jelentése „olvadt”, és a hajdani nyomdászok ólomból öntött betűsorozatára utal. Ma a font egy adott betűtípust jelent.

² Layout (angol): szedési vázlat; segítségével közlik a szedővel, kiadványszerkesztővel a leendő nyomtatásra szánt nyomóforma kívánt beosztását (vázlat, makett, beosztási terv), tágabb értelemben elrendezési, felosztási vázlat.

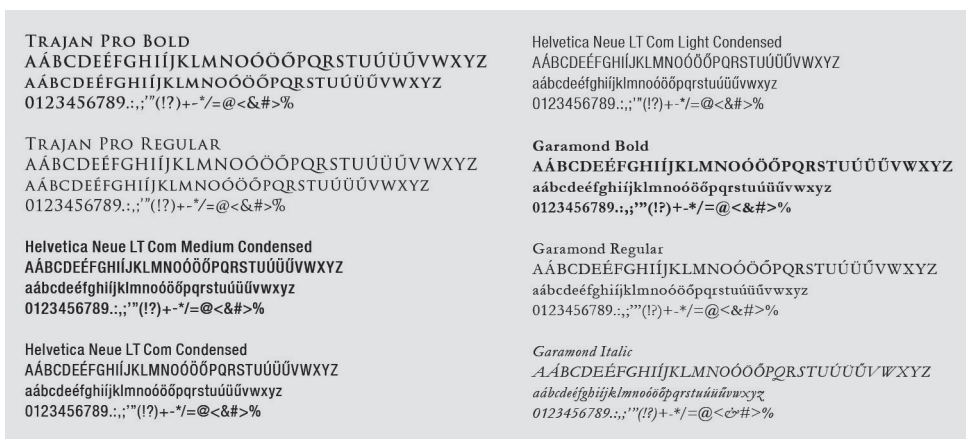

2. Az MNL Arculati kézikönyv címlapja és a logót tárgyaló oldal

esetben hagyható el, a kötetek gerincén. Ennek oka, hogy vékonyabb könyvek esetében viszonylag kis terület áll rendelkezésünkre, a logotype apró részletei a nyomdai kivitelezés során „összezárnak”, olvashatatlanná téve a szöveget. Szimmetrikus elrendezésű kötetborítón a logó vertikális változatának használata javasolt, aszimmetrikus layout esetén pedig legtöbb esetben a horizontálisé. Az arculati alapvetések kapcsán fontos megjegyezni, hogy a logónak ugyan készültek tagintézmények szerinti mutációi, ezek azonban nem használhatók ügyviteli iratokon, levélpapírokon, illetve központi reprezentációs felületeken. Ezek a logók kizárólag az adott tagintézmény helyben gondozott kiadványain, illetve rendezvénymeghívóin alkalmazhatók. A központi MNL-logó és valamely tagintézményi logó együttes használata szintén kerülendő. A kérdés részletesebb szabályozására a készülő MNL Arculati kézikönyv 2.0 fog kitérni.

A színvilág tekintetében vezérszínként a szürke/szürkés-kék (viharkék) színtartományra esett a választás, kétféle megfontolásból. A színpszichológia szerint ezek az árnyalatok leginkább megbízhatóságot, precizitást, pontosságot sugároznak, a levéltár jövőjét jelentő digitális és technológiai szektorban gyakran használatos. Emellett gyakorlati előnye is van: egy szürke alapszínhez sokkal többféle telített, élénk színt tudunk párosítani, mint egy szintén élénk alapszínárnyalathoz. Ezzel elkerülhető a diszharmónia és növelhető tervezési mozgásterünk, ami a levéltárban folyó munka szerteágazó területeit tekintve hasznos körülmény.

A tipográfiát tekintve az MNL-arculat több, egymástól eltérő stílusú fontcsalád betűkészleteinek használatát írja elő a különböző szöveges felületeken. A *Trajan Pro* talpas (serif) fontkészlet, az arculat elsődleges betűtípusa, jellemzője a kapitális írásmód, tehát csak nagybetűs karaktereket tartalmaz. Hangsúlyosabb, kiemelt címsorok, fejezetcímek, rövidebb, néhány szavas tartalmak (pl. intézményi szlogen) szedése esetén alkalmazandó.

3. Az arculati fontok karakterkészletei

A *Helvetica Neue* font keskenyített változata talpatlan (sans serif) betűkészlet, amely kisebb és közepes terjedelmű szövegek, bekezdések, felsorolások, fülszövegek, levelek szedésére alkalmazandó, gyakran az elsődleges *Trajan Pro* kiegészítéseként. A *Garamond* klasszikus talpas (serif) betűtípus, nagyobb terjedelmű törzsszövegek (könyvek kenyérszövege, hosszabb dokumentumok) esetén használandó. Természetesen bizonyos felületeken kellő mérlegelés után más fontkészletek is használhatók, ez különösen igaz a könyvborítókra, hiszen itt műfaji és tematikus sokféleséggel van dolgunk. A tipográfiai tervezés során is érdemes figyelembe venni, hogy az adott kötet milyen célcsoport számára készül, elvárás-e a például a kereskedelmi értelemben vett piacképesség és az ezzel járó értékesítési szempontok, vagy várhatóan a szűkebb tudományos-szakmai olvasóközönség számára készül a kiadvány.

Tanulmánykötetek, monográfiák

Az 1923-ban alapított *Levéltári Közlemények* a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának folyóirata. A legrégebbi levéltári szakkiadványként megkülönböztetett figyelem illeti meg a külsőn tekintetében is, az MNL kiadványainak „zászlóshajójaként” a borítók tekintve az intézmény arculatának első számú közvetítője. A tervezés során célként fogalmazódott meg, hogy a jelenlegi MNL-arculat formavilága, színhasználati és tipográfiai rendszere a maga teljességében, letisztult módon jelenjen meg. A tipográfiai hierarchia a főcímsoroknál használt talpas *Trajan Pro* és az évfolyamszámnál alkalmazott *Helvetica Neue* betűtípus keskenyített és vékonyított változatán alapul, klasszikus középre rendezéssel, a „Levéltári Közlemények” sor alatt vékony vízszintes lénialával tagolva. A címlapon alul az intézményi logó elsődleges, színes változata kapott helyet, amelynek viharkék alapszíne mind a betűk, mind a körbefutó szegély esetében visszaköszön. A borító alaptónusa törtoffhér, amelyen halvány áttűnéssel egy iratfotó textúrájáról készített közeli fényképrészlet kapott helyet (minden évfolyamnál más fotó). (4. kép ld. melléklet.)

A magyarországi nemzetiségek történetét feldolgozó sorozat 2020-ban indult útjára; az első kötet, *Az együttélés történelme – Nemzetiségi kérdés Magyarországon* általános bevezető tanulmánykötet, a sorozat további részei javarészt forrásközléseket tartalmaznak. Ezidáig *A magyarországi ruszinok és ukránok*, valamint *A magyarországi cigányok/romák* első kötete jelent meg. A sorozat keménytáblás, fehér alapszínű borítóinak alapmotívuma egy álló téglalapba írható mozaik-kompozíció, amely egyes nemzetiségi ornamentikákból képzett négyzetekből épül fel, és amelyet a címsorok vízszintesen kettéosztanak. A népi ornamentikus motívumok valamennyi kötetnél ugyanazok, az egyetlen változó grafikai elem a belső négyzetek helyén szereplő egy-egy vízszintes téglalap, kötetenként mindig más és más nemzetiségre utaló színekkel. Ezek váltakozását érdemes „elvont” módon értelmezni, a színeknek esetünkben laza asszociációs funkciójuk van, hiszen a ma hivatalos nemzeti lobogók/történelmi színek sok esetben eltérnek a történelmi színektől. A koncepció emellett praktikus feloldja a nemzetiségek/etnikai/vallási közösségek definíciós kérdéseit is, megőrizve a sorozat-jellegből fakadó grafikai egységességet. (5. és 6. kép ld. melléklet.)

A *Reformáció a Dél-Dunántúlon* című tanulmánykötet 2019-ben, a Reformáció 500 emlékévéhez kapcsolódóan jelent meg, keménytáblás borítójának koncepciója az egyik első példa az új intézményi arculat és egy önálló brand egyes (Reformáció MNL) használatára. A vajsínű borító felső harmadánál vízszintes zöld tónusú sáv fut végig, halvány Luther-rózsa sormintával, rajta – a szerkesztők javaslatára – az emberi élet fordulópontjait ábrázoló három képpel. A zöld sáv a gerincen és a hátoldalon folytatólagosan végigfut, hátsó díszítőelemként egy csillag-motívum³ kapott benne helyet. Az MNL-logó itt egyszínű változatokban jelent meg, a címlapon a zölddel, a kötet gerincén pedig a vajsínű árnyalattal, belesimulva a „reformáció-brand” logikájába. Habár az arculati kézikönyv az egyszínű logóváltozatoknál meghatározza az alapértelmezett színeket, a jelen kötethez hasonló esetekben, vendégszínként alkalmazhatók más színek is. A kötet címsorai ezzel szemben *Trajan Pro* betűtípussal szedettek, itt tehát a „reformáció-brand” igazodik az intézményi arculathoz. Fontos hozzátenni, hogy az eltérő egyszínű logó használatával érdemes óvatosan bánni, amennyiben harmonikus összképet szeretnénk elérni, a konkrét esetekben mérlegelendő a szintani és formai indokoltsága. (7. és 8. kép ld. melléklet.)

Az MNL Baranya Megyei Levéltárának Évkönyve, a Baranyai Történelmi Közlemények sorozat 8. kötete *A Nagy Háború és következményei a Dél-Dunántúlon* címmel jelent meg 2021-ben. A keménytáblás borító alapszíne az intézményi szürkés-kék, amelyen sötétebb szürke árnyalattal a tervezéshez kapott iratok (nyomtatványok) soraiból vektorizált réteg fut végig, kissé döntött pozícióban. Az ugyanezen nyomtatványok színes, eredeti felvételeiből készült montázs a borító jobb alsó sarkánál úszik be. A címsorok a *Garamond* betűtípus vastagított változatával szerepelnek, balra igazított elrendezésben, három sorba tördelve. Felfogásában az intézményi arculati elemeket következetesen, ám kissé szabadabban alkalmazó borítóról beszélhetünk. (9. kép ld. melléklet.)

³ Stilizált betlehemi csillag, amely a református templomok tornyán is megtalálható Jézusra utaló jelkép.

Több mint három évtizedes múltra tekint vissza az MNL Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltára (illetve jogelődje, a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár) évkönyve, a Zounuk. Külső borítóinak változásai jól szemléltetik a grafikai trendek évtizedeken átívelő alakulását, valamint a helyi hagyományok továbbélését. A borítók kezdetben puhakötésben, egyszínű (fekete, illetve sötétzöld), alul és felül vékony fehér vízszintes léniával tagolt layouttal jelentek meg, aszimmetrikus elrendezésben. A címsor és a sorozatszám hosszú évekig a talpas *Tiffany* betűcsalád dőlt, extra vastagított változatával szerepelt, ezt a 20. évfolyamtól (2005) a kalligrafikusabb vonalvezetésű *Ariston* betűtípus szintén dőlt, extra vastag változata váltotta fel. 2003 után jelent meg a keménytáblás kivitelezés, ekkortól a címdalton szabadabb, egyedibb megoldások tapasztalhatók: jellemzően egy-egy fénykép vagy címerkép, váltakozó háttér- és betűszínekkel, közép-re rendezve. Az évkönyv borító-evolúciójának következő állomása a 33. évfolyam, ahol az új MNL-arculat szürkés-kék árnyalata lett a külső borító alapszíne (ekkor jelent meg először a tagintézményi logó is a hátoldalon), a 34. és a 35. évfolyam esetében pedig új felfogású, egyedi képösszeállítások kaptak helyet. Ekkortól célként fogalmazódott meg, hogy a kötetben szereplő, szerteágazó témákban írt tanulmányok képanyaga átfogóbb módon jelenjen meg a külső borítón is, amennyiben ez lehetséges. Alapelv maradt az évfolyamonként eltérő alapszín, valamint a tipográfia és a layout változatlanága. (10. és 11. kép ld. melléklet.)

2021-ben jelent meg az MNL kiadásában Hende Fanni *Politikai reprezentáció a magyar országgyűléseken 1687 és 1765 között* című kötete, amelynek keménytáblás borítója a tervezői szándék szerint az MNL-arculat közvetítésének letisztult példája. Az arculati elemek közül itt (a hátoldali MNL-logón túl) gyakorlatilag csak a tipográfia jelenik meg: a címsor *Trajan*, a szerző neve keskenyített *Helvetica Neue* betűtípussal szedett, a címdoldal háttérének teljes felületét esetünkben egy festmény (*Franz Messmer/Wenzel Pohl: Mária Terézia köszöntése a királyság határánál, Bécsi Magyar Nagykövetség*) képe tölti ki. A címsorok betűinek eleganciája jól harmonizál a választott festmény témájával és stílusával, a hátoldal és a gerinc bordó alapszínével szintén a királyi, arisztokratikus összenyomást erősíti. (12. kép ld. melléklet.)

Katalógusok, képes albumok

A Magyar Nemzeti Levéltár elmúlt évtizedében új műfajként jelentkeztek a szélesebb kultúrafogyasztó közönség számára készült nagyszabású kiállítások katalógusai. A tárlatok design-ját hűen követő, reprezentatív, igényes kiadású kötetek esetében látványosan tetten érhető az intézményi arculati elemek következetes használata, a kiadványok ugyanakkor önálló brandet is közvetítenek. Az MNL Országos Levéltárában elsőként a *Nyomot hagytak – Évszázadok, személyiségek, aláírások* című kiállítás nyílt meg 2016-ban, amelynek színválasztásában az akkor hatályban lévő intézményi arculat (*Archívum arculati rendszer*) elegáns, bordó-arany színpárosítása dominál. A kétnyelvű katalógus tipográfiai rendszere már jelentősen eltér az intézményi arculatétól, a főcímsorok betűtípusaként itt jelenik meg először a talpas *Trajan* betűtípus, amelynek jelleg-

zetes kapitális írásmódját az alcímek esetében a sans serif *Helvetica* betűcsalád egészíti ki. A keménytáblás kötet borítójának felső harmadát a kötetben szereplő személyek arcképeiből készített mozaik tölti ki, a bordó háttérszínen az akkori intézményi logó (archívum logó) fehér változata kapott helyet. (13. kép ld. melléklet.)

A 2018-ban nyílt *Kik vagyunk? Magyarországi nemzetiségek* című kiállítás katalógusa ugyanezt a koncepciót követi, a layout hasonló elrendezésű, itt az alsó harmadban szerepel egy képszalag. A különbség a főcímsor betűtípusa, amely esetünkben egy másik talpas fontkészlettel, *Quant* betűtípussal szedett. (14. kép ld. melléklet.)

A harmadik nagy kiállítás, *A nemzet emlékezete – A magyar történelem mérföldkövei* katalógusa már a jelenlegi MNL-arculat hatályba lépése után, 2020-ban készült. A design fekete alapszínű, amelyen a *Trajan* betűtípussal szedett főcímsorok még markánsabban, ezúttal sárga színnel jelennek meg. A kiegészítő fontkészlet itt is *Helvetica*, amely ezúttal csak a hátoldali fülszövegen tűnik fel, fehér színnel. A keménytáblás borító egyetlen képi eleme II. András 1221-es aranypecsétjének képe, amely a kiállítás vezérszimbólumaként a brand „emlékmája” lett. Az ünnepélyességet egy kedvelt nyomdatechnikai megoldás, a pecsétet és a sárga betűket borító fényes lakkfólia-felület is fokozza. Az MNL-logó ezúttal csak a gerincen és a hátoldalon kapott helyet, fehér színváltozatban. (15. kép ld. melléklet.)

A vizuálisan önálló brandet megjelenítő „*mi úgymond mennyei polgárok vagyunk...*” *Válogatás a magyarországi protestantizmus történeti emlékeiből a Magyar Nemzeti Levéltárban* című kétnyelvű kötet a Reformáció 500 emlékévéhez kapcsolódóan jelent meg 2018-ban, puhakötésű, matt felületű borítójának sötétzöld-arany színválasztása letisztult, elegáns külsőt kölcsönöz a kötetnek. A címsorok a *Century Gothic* font sima és dőlt változataival szedettek, kapitális írásmóddal, arany betűszínnel, a magyar cím esetében balra, míg az angolnál jobbra zárva. A borító alsó harmadában szereplő sárgás tónusú iratfotó sávja a zöld háttértextúrával és az arannyal szedett betűsorokkal és díszítőelemekkel harmonikus benyomást kelt. (16. kép ld. melléklet.)

Szintén reprezentatív kiállítású köteteink sorát gazdagítja a 2020-ban a Magyar Nemzeti Levéltár, az erdélyi Iskola Alapítvány és a Libri közös kiadásában megjelent *Erdély – 1000 év öröksége* című, gazdagon illusztrált kötet, amelynek keménytáblás borítója kiválóan szemlélteti az intézményi arculat gyakorlati működését. A kék alapszínen mozgalmas képválogatás mutat rá azokra a szintani funkciókra és előnyökre, amelyeket a kék és a sárgás-vajsínű-törtfehér árnyalatok közötti komplementer dinamika tud nyújtani. A levéltárakban őrzött iratok jellegzetes színtartománya gyakorlatilag végtelen tárházat nyújtja a kékes árnyalatokkal való párosításoknak, a megsárgult, vagy épp barnult papírok textúrája markánsabb, telítettebb látványt eredményez. A főcímsor itt is *Trajan* betűtípussal, míg az alcím a *Gotham Pro* betűcsalád vékonyított változatával szedett, fehér színnel. A köztük lévő vízszintes elválasztó lénia vastagsága az alcímsor betűvastagságával azonos. (17. kép ld. melléklet.)

Forráskiadványok

A *Hunyadiak címereslevelei 1447–1489* című kötet keménytablás borítóval jelent meg 2019-ben, külső tekintetében a kiindulópont az ekkor még hatályos korábbi intézményi arculat (*Archivum arcuati rendszer*) volt. Az arculati elemek közül esetünkben a talpas *Garamond* font jelenik meg a balra, illetve jobbra zárt címsorokban, arany betűszínnel. A sorokat szintén arany színű vízszintes lénia egészíti ki, amely a gerincen és a hátoldalon is végigfut. A háttértextúra alapja a kötetben szereplő egyik oklevél térben megdöntött képe, sötétbarna tónusban. A címoldal alsó kétharmadát a jobbra kifutó oklevélkép (Enyingi Török Ambrus címereslevele), és a jobbról, a gerinc felől fotórealisztikus módon fölé helyezett nagyító képe tölti ki. A nagyító lencséje alatt a festett színes címerkép látható kiemelve. (18. kép ld. melléklet)

Hasonló forráskiadvány a *Beregi címereslevelek a Magyar Nemzeti Levéltárban* című kötet, amely az MNL Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltára gondozásában jelent meg 2020-ban. A háromnyelvű (magyar, angol, ukrán) kötet az egykori Bereg vármegye területén kiadott oklevelek átírásait és címerleírásait tartalmazza. A kötet – némileg szokatlan, ám praktikus módon – fekvő tájolású, ezt a belívben közölt oklevelek átnézeti képei indokolják. A fekvő formátumban ugyanis a külön oldalakon szereplő címereslevelek jobban elférnek, az egyes részletek jobban kivehetők. A kötet keménytablás borítójának háttértextúráját Bereg megye 1788-as térképrészlete adja, szerzői javaslatra a tartalmilag leginkább releváns településekre nagyítva. A térkép egységes sötétkék tónusban fut végig a gerincen és a hátoldalon is. A címoldal aszimmetrikus elrendezésű, a szerző neve és a címsorok a *Quant* betűtípus vastagított változatával szerepelnek, fehér színnel, balra zárva. A sorok szerves folytatásaként egy absztrakt címerkompozíció kapott helyett a címoldalon, a három címerpajzsmező egy-egy konkrét címereslevélből vett részletet tartalmaz. Szempont volt, hogy ezen kivágatok alapszínei, illetve azok sorrendje a történelmi Bereg vármegye címerét idézzék meg, így esett a választás a vörös és a kék háttérű címer részletekre. (19. kép ld. melléklet.)

A 2019-ben megjelent „*Belső várkastély*”, *Bicskey Erzsébet, egy fiatal lány naplója 1940–1946* című forráskiadvány keménytablás borítója autentikus módon igyekszik követni a kötet tartalmát és a háborús napló külső jegyeit. Ismert, hogy a napló szövege egy négyzetrácsos füzetben maradt fenn, ennek fedlapja került direkt módon a borító hátterébe, mintegy megidézve az eredeti naplót. A füzetborító címeresze praktikus módon a címsorok elhelyezésére szolgál: a *Typewriter* betűtípussal szedett sorok írógéppel írt sorokat imitálnak. A címoldal alsó harmadában egy korabeli fénykép (az Angol-kisasszonyok nyíregyházi iskolájának épülete képe) kapott helyet, kapoccsal „rögzítve” a borító alsó széléhez. Az eredeti naplóban talált préselt virág képe pedig a címoldal bal felső részére került, szintén azt az illúziót keltve, mintha a napló lapjai közül kivéve egyszerűen a borítóra helyezték volna. (20. kép ld. melléklet.)

2021-ben jelent meg az MNL Veszprém Megyei Levéltára gondozásában az *Összetört emlékezet. Veszprém első világháborús veszteségei levéltári források tükrében* című forrás-

kiadvány. A borító címdoldalán a m. kir. honvédtiszti özvegyek és árvák segélyellátási intézete által 1916-ban kiállított köszönő oklevél allegorikus díszítésének részlete látható. A grafika nemcsak hangulatában, hanem formailag is illeszkedik a kötet tematikájához. A kiragadott részlet a borító vajsínű-zöld tónusú kopottas háttértextúrájával kifejezetten harmonikus összbenyomást kelt. A kapitális (nagybetűs) írásmódú címsorok *Brich Std* betűtípussal szedettek, a főcím zöld, míg az alcím vörös árnyalattal szerepel a címdoldalón. A gerinc és a hátoldal zöld alapszínű, itt a szövegek vajsínű tónust kaptak. (21. kép ld. melléklet.)

Az MNL Békés Megyei Levéltára gondozásában, a Gyulai füzetek 20. köteteként jelent meg 2021-ben a *Gyulai polgárok visszaemlékezései. Scherer Benedek és Scherer Ferenc memoárja* című forráskiadvány. Keménytáblás borítójának koncepciója jól példázza a tartalom és a forma egységét. A kötet két visszaemlékezést, apa és fia memoárját tartalmazza, a mintegy 110 évet felölelő két szöveg a magyar polgárság történetének két karakteres, vizuálisan is jól megfogható korszakát tárja elénk, gazdag képanyaggal. Szerencsére mindkét szerzőről rendelkezésre állt jó minőségű fényképfelvétel, így a címdoldalón való megjelenítésük kézenfekvő volt. A két fotó között fennálló minőségbeli különbségeket (élesség, fényerő, telítettség, felületi sérülések) utómunka segítségével sikerült minimálisra csökkenteni, így eredeti háttérükből kivágva a két alak közös virtuális térbe, a család nappalijáról készült fotó elé került, a kompozíció így hangulatában karakteres, a polgári világot megidéző összképet eredményezett. A layout szimmetrikus elrendezésű, a főcímsor a *ITC Benguit* betűtípussal, míg az alcím dőlt *Garamond* fonttal szerepel, utóbbi kisebb betűmérettel és világoskék betűszínnel. (22. kép ld. melléklet.)

Összegzés

A fenti példák közül valamennyi a tartalom és a forma harmonikus egységét, a kötetek mondanivalójának külső jegyekkel történő hangsúlyozását mutatja. E törekvés azonban akkor ér célta, ha figyelembe vesszük a befogadók szempontjait is, s a kész kézirat könyv alakban történő megjelenítése során a munkafolyamat szereplői – szerző, szerkesztő, képszerkesztő, műszaki szerkesztő, grafikus – egy világosan megfogalmazott cél érdekében közös alkotófolyamatként értelmezik a munkát. Az együttműködés és a többféle tudás nemcsak inspirálóan hat a feladat elvégzése során, de egymást kiegészíti, s mindent a végeredmény, a kész kötet is magán hordozza.

Ajánlott irodalom

David Bann: Nyomdai megrendelők kézikönyve. Scholar Kiadó, 2007.

Serfőző Péter: Branding és a vizuális válasz - hogyan lesz a brandből arculat? Brandguide, 2020.

Timothy Samara: A grafikai tervezés kézikönyve - Elemek, összefüggések és szabályok. Scholar Kiadó, 2021.

Virágvölgyi Péter: A tipográfia mestersége számítógéppel. Osiris Kiadó, 2004.

■ *Folyóiratunk időről időre közöl gyűjteménybemutatókat, levéltári bemutatókat olyan intézmények esetében, amelyek történetében a közelmúltban változások történtek, újjáalakultak, vagy éppen nemrégiben kapták meg hivatalosan a levéltári minősítést. Ezúttal a Kecskeméti Református Egyházközség Levéltára bemutatóját olvashatják, amely nagyon régóta működik egyházközségi levéltárként, 2014 óta pedig mint nyilvános magánlevéltár fogadja a kutatókat.*

Bíró Éva

A Kecskeméti Református Egyházközség Levéltára

Az egyházközség vázlatos története fontosabb iratai tükrében

A Kecskeméti Református Egyházközség, a hozzá szorosan kapcsolódó iskolájával, könyvtárával, levéltárával a Duna–Tisza közeli egykori hódoltsági mezővárosok küzdelmes sorsát hordozza történetében. A három részre szakadt ország török fennhatóság alá került területein az egyház számára is máshogy alakult az élet a többi országrészhez képest. A levéltárunkban található iratok közül néhányat kiemelve, s azokhoz kapcsolódva szeretném felvázolni e történetet.

A reformáció kezdetei Kecskeméten

Johannes Agricola verse 1563-ból és az 1564-es egyezséglevél

A reformáció Kecskeméten az 1540-es években kezdett teret hódítani. Erről a korszakról azonban, részben a gyakori és pusztító háborúk, részben a várost többször is sújtó nagy tűzvészek következtében már a 19. századra is alig maradt fenn forrás.¹ Hasonlóképpen nem ismeretes – elpusztult vagy lappang – annak az 1563-ból származó nyomtatványnak az eredetije is, amely az első ismert beszámoló Kecskemét reformációjáról, s amelynek tartalmát csak másolat alapján ismerjük. Ezek szerint az 1560-as évek elején egy, a wittenbergi egyetemen tanuló kecskeméti diák, Johannes Agricola búcsúverset írt hazatérni készülő, szintén kecskeméti diáktársának, Cyka Benedeknek,² s ebben tudósít a reformációt Kecskeméten terjeszteni kezdő három kecskeméti polgár küzdelméről,³

¹ Székely, 2022: 41.

² A kecskeméti diákok külföldi egyetemjárása egyébként már korábban, a 15–16. században is rendszeres volt. Iványosi-Szabó, 2022: 652.

³ Johannes Agricola verse és Cyka Benedek arra adott válasza még abban az évben nyomtatásban megjelent, ennek egy példánya a brassói Honterus Gimnáziumba került, ahol másolat készült róla. A Honterus Gimnáziumot 1948-ban könyvtárával együtt államosították, ezután a nyomtatványnak nyoma veszett. Székely, 2022: 43. A vers tartalmát részletesen lásd: Marton, 1915: 201–206.

akik Mehmed budai pasa engedélyével terjesztették az új tanokat. A történetben szereplő budai pasa, illetve Fráter György működése jól azonosítható,⁴ ezek alapján az időpont is valószínűsíthető, s az 1540-es évek közepére tehető. A történet jól tükrözi azt a speciális helyzetet is, amelyben a hódoltsági területen lakók élni kényszerültek.

Ahogy a fenti, a város reformációjáról szóló legkorábbi tudósítást csak másolat alapján ismerjük, úgy sok más iratról is, amelyek az idők folyamán megsemmisültek, csak Hornyik János Oklevéltára alapján van tudomásunk. A város múltját kutatók sokat köszönhetnek Hornyik János történetírónak, a város egykori főjegyzőjének, aki az 1860-as években több kötetben kiadta az általa akkor még fellelt iratokat. Hornyik 1861-ben még az eredeti példány alapján publikálta⁵ azt az 1564-ből származó egyezséglevelet, amelynek 17. századi átirata levéltárunk legbecesebb és egyben legrégebbi darabja, s a következő biztos támpont a kecskeméti református egyház történetéhez (2. kép). Kecskeméti Végh Mihály főbíró házában írtak alá a helyi katolikus hiten lévő városi tanácsosok egy megállapodást, amely szerint az eddig közösen használt kőtemplomot a „Luther körösztvényök” átengedik a „pápista híveknek”, ők maguk pedig a templom kerítésén belül saját fatemplomot építenek maguknak.⁶ A cél a két felekezet közötti háborúskodás és viszály megszüntetése volt, ennek érdekében a megállapodás tiltotta a további veszekedést. A közös templomhasználat abban az időben az ország más területein is jellemző volt: a reformáció terjedésével megnőtt a protestáns hívek száma, s valamilyen gyakorlatot ki kellett alakítani.⁷ A közös templomhasználat ugyanakkor konfliktusokkal terhelt volt, éppen ez indokolta megszüntetését. Az egyezség jelentősége tehát éppen abban áll, hogy békés úton meg tudtak egyezni a templomhasználat felől, s arról, hogy mindkét felekezet egyenlő joggal és lehetőségekkel, önállóan szervezheti egyházi életét, istentiszteleteit. Iványosi-Szabó Tibor arra is felhívja a figyelmet, hogy a kecskeméti egyezséglevelé a felekezetek közötti békés megegyezés és együttműködés nagyon korai megnyilvánulása és bizonyítéka, hiszen négy évvel az előtt az 1568-as tordai országgyűlés előtt született, amely Európában elsőként biztosította a vallási toleranciát a felekezetek között.⁸

⁴ Fráter György 1534–1551 között volt váradi püspök, Mehmed (IV. Mohamed) pedig 1543–1548 között volt budai pasa, egy 1546-os összeírásból a versben szereplő Franciscus Cyka nevét is ismerjük. Székely, 2022: 43–46.

⁵ Székely, 2022: 65.

⁶ Marton Sándor felhívja a figyelmet arra az érdekességre, hogy ezt a katolikus fél adta írásba, holott a templomot átengedőknek kellett volna. A garanciát a főbíró protestánsok iránti rokonszenvében látja. Marton, 1915: 204.

⁷ Székely, 2022: 56–57.

⁸ „A tanács és az egyházak közötti együttműködés legjelentősebb eredménye kétségtelenül a vallási türelem lett. Ennek értékét akkor tudjuk igazán felbecsülni, ha meggondoljuk, hogy Európa nyugati részén még a 17. században is évtizedekig tartó rendkívül kegyetlen háborúk dúltak a vallási megosztottság nyomán, népek és államok sorsát határozták meg hosszú időre a vallási ellentétek formájában jelentkező konfliktusok. Ezzel szemben joggal emeljük ki a magyar szellemi és kulturális szint jellemzéseként, hogy Erdélyben – Európában elsőként – már az 1568-as tordai országgyűlés biztosította a felekezetek számára a jogi egyenlőséget. Ezek figyelembevételével tudjuk csak felmérni annak jelentőségét, hogy Kecskeméten már négy évvel korábban, 1564-ben képesek voltak a »pápisták«

A főbíró, Kecskeméti Végh Mihály személye azért is érdekes, mert őt tartják a 16. századi magyar irodalom kiemelkedő alkotásának, a Kodály által megzenésített 55. zsoltárparafraízis (Psalmus Hungaricus) szerzőjének⁹, a fenti kecskeméti egyezséglevél körüli vitákat és háborúságokat pedig a költemény megszületési körülményeivel azonosítják.¹⁰ A történészek, irodalomtörténészek legtöbbször valószínűnek tartja, hogy szerzője azonos a kecskeméti Mihály diákkal, aki 1521-ben a krakkói egyetemen tanult.

Az egyezséglevél keletkezésének évét, 1564-t tekintjük tehát a kecskeméti református egyház megalakulása, egyházzá szerveződése időpontjának,¹¹ hiszen ekkor kezdődött meg az egyházközösség önálló működése, teljes elkülönülése a katolikus gyülekezettől.

Református kőtemplom építése a hódoltságban 1680–1683 között

Török kori leveleink

Az 1564-es egyezség értelmében 1568-ra felépült fatemplomot százötven évig használhatták a kecskeméti reformátusok, ez azonban 1678-ban egy tűzvész során a katolikus kőtemplommal együtt a lángok martalékává vált.¹² Fennmaradt s levéltárunkban megtalálható Lenti Pap János és Kölkedi János kecskeméti lelkészek beszámolója és segélykérő levele a parókiát és az iskolát is felemészítő tűzvészről még annak évéből, 1678-ból (1. kép). Koháry István, a város katolikus földesura a tűzvész után „–a helybeli katolikus esküdtek közbenjárására! – szorgalmazta, hogy a két felekezet ingatlanjait tekintve is teljesen különüljön el úgy, hogy a reformátusok a város központjában *ugyanakkora* területet kapjanak templomuk, iskolájuk számára, mint amekkorán a katolikusok rendezkedtek be. Ezen túlmenően a szétválást az is könnyítette, hogy a ferencesek igen komoly összeggel, 2000 ezüsttallérral támogatták az újonnan épült templomukat körülvevő kőfal építését.”¹³ Ezzel a 2000 ezüsttallérral váltották meg a katolikusok a Koháry István előtt kötött egyezés szerint a református fatemplom helyét és az új templomot körülvevő kerítés felépítésének rájuk eső felét.¹⁴ A szétköltözést és a további békességet újabb egyezségeken erősítették meg, mind a protestáns Wesselényi Pál, mind a katolikus Koháry István földesurak előtt. Mindkét egyezés eredeti példányát szintén levéltárunk őrzi, előbbi 1679. június 1-jei, utóbbi 1680. december 9-ei keltezésű.

és a lutheri reformáció hívei példamutató, békés egyezésre jutni. Ennek igazi értékét azonban az adta meg, hogy ez a megállapodás nem maradt kérészetű. Pedig a rendkívül zaklatott katonai-politikai viszonyok, a visszatérő gazdasági nehézségek még az azonos vallású közösségeken belül is számottevő sűrűlódásokat, sőt ellentéteket gerjesztettek.” Iványosi-Szabó, 2022: 649.

⁹ Iványosi-Szabó, 2022: 658–659.

¹⁰ Marton, 1905: 204–205.

¹¹ Azzal a kiegészítéssel, hogy a helvét irány melletti elköteleződés valószínűleg a II. Helvét Hitvallást elfogadó 1567-es debreceni zsinat utánra tehető. Székely, 2022: 69.

¹² 1678. október 17-én érte a várost a tűzvész, amely elpusztította a fatemplomot, a lelkészlakásokat és az iskolát is, s megrongálta a katolikusok kőtemplomát. Oka valószínűleg gyújtogatás volt. Tollas, 1958: 8.

¹³ Iványosi-Szabó, 2022: 649.

¹⁴ Tollas, 1958. 13.

A hódoltság területén tilos volt kőtemplomot építeni, nehogy katonai erődként használja a lakosság a hódítókkal szemben. Általában csak a meglévő templomok javítását engedélyezték, azt is többnyire fából, s ugyanazon helyen, ahol korábban is állt. Ilyen értelmű engedélyt szereztek is a reformátusok 1679-ben Ibrahim budai pasától, ők azonban a katolikusokkal kötött egyezségben megállapított új helyen kívántak építkezni, ezért csak további, magasabb helyről származó engedély birtokában remélhették, hogy sikerrel járnak, tehát egyenesen IV. Mehmed szultánhoz kellett fordulniuk.¹⁵ A szultán 1680-ban keletkezett engedélye a városi levéltárba került iratokkal együtt megsemmisült ugyan,¹⁶ de megmaradt 12 irat a templomépítéssel kapcsolatban, szerződések, váltók, feljegyzések, hogy tanúskodjanak arról a hősie erőfeszítésről, amellyel a török megszállás alatti város reformátusai megszerezték a szükséges engedélyeket a templomépítésre, minden veszélyt, s ugyanakkor komoly anyagi áldozatokat is vállalva. A megmaradt iratok között van egy 521 aranyról szóló kötelezvény, amelyet török, magyar, latin, német és héber nyelven állítottak ki (4. kép), továbbá az engedély kieszközléséért Konstantinápolyba utazó két kecskeméti polgár, Kovács István és Mohácsi Halász Miklós hazaküldött levele, mindkettő 1680-ból (3. kép).

A református kőtemplom 1680–1683 között, „véres, háborús esztendőkbén” készült, egyike a hódoltság alatt épült kevés kőtemplomnak. Az építkezés anyagi feltételeinek előteremtése, az alapanyagok beszerzése és a mesteremberek szerződtetése összetett és fontos feladat volt, talán nem véletlen, hogy éppen ettől az időszaktól kezdve, 1682-től szinte hiánytalanul fennmaradtak a gondnoki számadási naplók 1825-ig, 98 kötetben, továbbá 1714 és 1840 között további számadási iratok, számlák, nyugták. Ez az iratanyag kiváló lehetőséget nyújthat az egyházközség életének gazdaságtörténeti szempontú vizsgálatához.

Az 1680-as években felépült templom az idők folyamán többször javításra szorult. Ezekhez a felújításokhoz kapcsolódóan elődeink több ízben üzenetet hagytak az utókorra, időkapcsolókat helyezve el a toronygombban. Az 1808-ban, 1820-ban, 1822-ben, 1862-ben, majd 1913-ban elhelyezett iratok a 2003-as felújítás során váltak ismertté. Az 1820-as években megkezdett egyházközség- és templomtörténetet Emlékezetnek okáért címmel 1862-ben és 1913-ban folytatták a helyi lelképásztorok, ezeken kívül magyar és latin nyelvű versek, imák olvashatók elődeink üzenetei között. Restaurálásuk után másolatok kerültek vissza a toronygomba a 2003-as, majd a 2019–2020-as felújítások során, a legújabb egyháztörténeti adatokkal kiegészítve.

¹⁵ Földváry, 1898: 32–33.

¹⁶ A 19. század második felében még a levéltárban volt 29 török kori oklevél, 27 török és 2 magyar nyelvű, amelyet Hornyik közöl a Kecskemét város története című munkájában, s „amelyek több más, a kecskeméti egyház történetére vonatkozó fontos okirattal együtt – senki nem tudja, mi okból –, a későbbi időben a városi levéltárba kerültek, ahol a második világháború alatt megsemmisültek.” Tollas, 1957: 79–85, 80.

A gyülekezet életére vonatkozó legfontosabb irataink

Az anyakönyvek vezetését Veresmarti Lazi Péter (1712–1734 között kecskeméti lelkész) kezdte meg, aki visszamenőleg, feljegyzések alapján jegyezte le az adatokat 1712-től. A pontos anyakönyvvezetés 1724-től kezdődik, s máig folyamatos. Az első három anyakönyvi kötet vegyes, és az egyházközség történetére, lelkészeire, kántoraira vonatkozóan is számos értékes bejegyzést tartalmaz. Veresmarti Lazi Péter elődjének, Kecskeméti Selymes Jánosnak (1700 és 1721 között kecskeméti lelkész) a történeti feljegyzéseit¹⁷ bemásolta az első anyakönyvbe (6. kép), s maga is folytatta a krónikáírást. Ugyanennek az anyakönyvnek a végén Polgár Mihály (1819 és 1854 között kecskeméti lelkész, 1846-tól püspök) írta meg az egyházközség életének legfontosabb eseményeit, tisztviseleinek névsorát 1844-ig (7. kép), önéletrajzával együtt,¹⁸ valamint közölt egy kortárs tudósítást az 1707. április 3-i ún. „rác betörésről” (8. kép), amely súlyos megpróbáltatást és pusztítást hozott Kecskemétre: a városnak 396 halottja és 128 sebesültje volt.¹⁹ A második anyakönyv szintén vegyes, 1777-től 1803-ig tartalmaz keresztelési, esketési és temetési adatokat. Érdekessége, hogy mindhárom egységet illusztrált előlapok díszítik, amelyek Herczeg Péter alkotásai. A keresztelési és az esküvői anyakönyv előlapja 1781-ben, a halotti 1786-ban készült, egész oldalas, temperával festett lapok, az ábrázolt eseményhez illeszkedő bibliai idézetekkel. Keresztelési, illetve esketési szertartást jelenítenek meg, a temetési anyakönyvi adatok előtt pedig a halál allegorikus alakját, egy kaszás csontvázat láthatunk.²⁰

Egyháztanácsi, presbiteri jegyzőkönyvek 1788-tól vannak a gyűjteményben. Legtöbbjük jó állapotban maradt fenn, bár van köztük hiányos és megrongálódott, utóbbiak restaurálása folyamatban van. Törvények, királyi rendeletek másolatát tartalmazó protocollumokat is őrzünk: az első kötet (Protocollum Orthodoxae Religionis Christianae Confessionis Kecskemétiensis) feljegyzései Ölvedi András és Szatmári Pál lelkészek idejében kezdődnek 1748-ban, s fontos adalékokkal szolgálnak mind a gyülekezetre, mind annak iskolájára vonatkozóan. E kötet tartalmazza továbbá a Dunamelléki Egyházkerület gyűléseinek jegyzőkönyveit is 1826-ig. További három kötet Liber Ecclesiae Reformatae Kecskemétiensis címen királyi és helytartótanácsi rendeleteket tartalmaz az 1763 és 1806 közötti időszakból. A 18–20. századi egyházi életre és a korszak magyar történelmére vonatkozóan további fontos információkat tartalmaznak a diáriumok, 21 kötetben.

¹⁷ „A magyarok lelki állapotja a szent apostolok idejétől fogva a reformáció előtt [és után 1646-ig]; „A Bibliák magyar nyelvre fordításának Históriaja”; „A magyarországi és erdélyi eklézsiákban használt énekek története”; „Kecskemét városának és környékének a reformációja”. Kecskeméti Református Egyházközség Levéltára (KREL) I. Anyakönyv, 1712–1777, 3–65.

¹⁸ „A Kecskeméti Ref. Eklézsiá rövid története, melyben előadatik az itt szolgált lelképásztorok, iskolai főbb oktatók, és kántorok névsora – némely idejükben történt nevezetesebb dolgok jegyzékével kiírva.” KREL I. Anyakönyv, 1712–1777, 771–795.

¹⁹ „Sűrű siralmakkal rakott Jajhalom – melyben Kecskemét városa lakosainak a’ kegyetlen Rác ellenesség által lett megsirathatlan romlásokat le írta 1708-ban Székudvari János kecskeméti Ref. Oskola Rectora.” KREL I. Anyakönyv, 1712–1777, 796–809.

²⁰ Fogarasi, 2019: 206–207.

A református oktatás Kecskeméten

Beiratkozási anyakönyv és iskolai törvények (1679–1802)

A városban a reformáció megjelenése előtt már működött iskola. Legkorábbi egyértelmű adatunk az itteni iskolával kapcsolatban az 1500-as évek legvégéről van, amikor 1599-ben a dunántúli híres és elismerten színvonalas tolnai iskola²¹ számos diákja Búzás Mihály rektor vezetésével a háborús veszedelmek elől Kecskemétre menekült. 1600-ban a város lelkészévé választották Búzás Mihályt, iskolamesterré pedig György deákot, aki talán azonos a szintén Tolnárról érkezett Petri Györggyel, a későbbi püspökkel²². A város jegyzőkönyvei megörökítették alkalmazásuk körülményeit.²³ Búzás Mihály mellett Veresmarti Mihály nevét ismerjük a kecskeméti rektorok közül (1597 táján lehetett itt rektor),²⁴ majd 1646-tól szinte folyamatos a névsor.

A tolnai iskola befogadása hatalmas lendületet adott a kecskeméti intézménynek. Az itt folyó oktatás színvonaláról tanúskodik az a tény is, hogy 1589-től folyamatosan találkozhatunk kecskeméti diákok nevével a debreceni református kollégium felsőbb osztályaiba beiratkozott hallgatók anyakönyvében.²⁵ A debreceni anyaiskola azonkívül, hogy rektorokkal látta el a hozzá tartozó partikulákat, biztosította azok diákjainak a továbbtanulás lehetőségét is.²⁶ De nem csupán az anyaiskolában, hanem külföldi egyetemeken is tanulhattak a tehetségesebb tanulók. Ilyen peregrinációs útra ment a későbbi kecskeméti lelkész, Szatmári Pál is, akinek külföldi útjáról küldött hat levele 1742–43-ból hasznos kortörténeti adalékokat tartalmaz, s szintén levéltárunk értékes darabja.

Az iskola színvonala a török elleni visszafoglaló háborúk és a rác betörés után visszaesett. Az egyház előljárósága elhatározta, hogy ezután csak olyat választanak rektornak, aki nem csupán a debreceni kollégiumban, hanem külföldi akadémiákon is tanult. Így választották meg az első állandó rektor-professzort Varjas János személyében 1750-ben. Az ő működésével az iskola színvonala emelkedni kezdett, bár már 1718-ból is van adat arra, hogy filozófiát és teológiát is tanítottak Kecskeméten.²⁷ Varjas János professzorságától számítható az önálló kollégium időszaka.²⁸ 1753-ban megpróbálták helyreállítani a többszintű oktatást, a Helytartótanács azonban csak a gimnázium működését engedélyezte, „bár ennek felsőbb osztályaiban a philosophiai s theologiai tudományok elemei ezután is tanítottak...”²⁹ A 18. században a protestáns iskolák számos nehézséggel küz-

²¹ A tolnai iskolát Eszéki Szigeti Imre alapította 1549-ben, wittenbergi tanulmányai után hazatérve, a városi katolikus szellemű iskolától elkülönülve, már határozottan protestáns szellemben. Székely, 2022: 216–218.

²² Székely, 2022: 229.

²³ Iványosi-Szabó, 2022: 652.

²⁴ Iványosi-Szabó, 2022: 652.

²⁵ Székely, 2022: 225–227.

²⁶ Győri L., 2017: 109–125, 109–111.

²⁷ Kováts, 1932: 1–79, 19–20.

²⁸ Székely, 2022: 232.

²⁹ Pólya, 1857: 10–20, 13–14.

döttek országszerte, Kecskemét azonban fenn tudta tartani iskoláját, sőt fejlesztette is. Erre alapozva 1828-ban az egyházközség felajánlotta, hogy vállalná a Dunamelléki Egyházkerület számára egy kerületi főiskola felállítását. Ezt örömmel fogadták, így 1830-ra el is készült erre a célra az Ókollégium épülete, s bár közben Nagykőrös is hasonló igénnyel lépett fel,³⁰ Kecskeméten 1831 és 1836 között négy tanszékot hoztak létre, így kiépült a gimnáziumi képzésen túl a bölcsészeti, jogi és teológiai képzés is.³¹ Ezekben az években a Kecskeméti Református Kollégium a debreceni, a sárospataki és a pápai kollégiumokhoz hasonló rangra emelkedett.

1850-ben az osztrák tanügyi reform, az Organisationsentwurf hatására a gimnázium önálló intézménnyé, s hatosztályosból nyolcosztályossá vált. A rendelet előírásainak teljesítése súlyos anyagi terheket jelentett, így egy időre, az 1854/55-ös és az 1855/56-os tanévre algimnáziummá alakult, majd 1856/57-től újra nagygimnáziumként működött. Közben a teológiai képzés 1860-ra fokozatosan megszűnt az 1855-ben Pesten meginduló lelkészképzés miatt, a jogi képzést pedig már 1849 óta szüneteltetni voltak kénytelenek, de 1860-ban újraindították. A Dunamelléki Református Egyházkerület ugyanis úgy határozott, hogy főiskoláját három helyen működteti, a teológiai képzés Pesten, a jogi Kecskeméten, a tanítóképzés pedig Nagykőrösön folyt tovább. A jogi képzés – a város, az egyházközség és az egyházkerület összefogásával – egészen 1949-ig működött (az 1948-as államosítás után még egy évig állami intézményként fennállt, majd megszűnt).³²

Az államosítás következtében 1948-ban az egyházi iskoláknak be kellett zárniuk, a rendszerváltás után azonban fokozatosan újraindulhatott Kecskeméten is a református oktatás, 1990-től a gimnáziumban, 1994-től az általános iskolában, sőt 2007-től református óvoda is működik. Az 1998/99-es tanévtől néhány évre a jogi képzés ismét Kecskemétre került, a Károli Gáspár Református Egyetem és a Szegedi Tudományegyetem közös képzéseként. Ma Budapesten a Károli Gáspár Református Egyetem jogi karaként működik. A jogakadémiai iratok az államosításkor a Bács-Kiskun Megyei Levéltárba kerültek, ahonnan 2022 szeptemberében kerültek vissza levéltárunkba.

Nagyon komoly iskolai élet nyomait látjuk tehát, s Kecskemét a környékbeli, sőt távolabbi vidékekről is idevonzotta a tanulni vágyókat, akik hozták magukkal korábbi iskolai bizonyítványaikat – a levéltárban ezek is fennmaradtak. A beiratkozási anyakönyvek számos, a családtörténet-kutatók számára érdekes adatot tartalmaznak, a diákok pályamunkáit, dolgozatait, önképzőköri, egyleti tevékenységük dokumentumait. A nyomtatott iskolai évkönyvek szinte teljes sorozata megvan (fiúgimnázium: 1856/57–1944/45, leánygimnázium: 1927/28–1946/47, tanítónőképző: 1918/19–1946/47, jogakadémia: 1862/63–1946/47).

³⁰ A Nagykőrössel az iskoláért folytatott küzdelem dokumentumai is megtalálhatók levéltárunkban, többek között Fördös Lajos kecskeméti lelkész iratai, aki rengeteget fáradozott a teológiai képzés Kecskeméten való megtartásáért az 1860-as években.

³¹ Kováts, 1932: 25–27.

³² Szabados, 2000: 96.

Legrégbbi iskolai iratunk egy beiratkozási anyakönyv 1679 és 1802 közötti névsorokkal, vegyes bejegyzésekkel, az iskola törvényével (5. kép). Fennmaradtak a rektorok és a diákok névsorai, az iskolai törvényszék által kiszabott büntetések feljegyzései. 1826-ban készült el az iskola akkori rektorának, Nagy Istvánnak Kecskeméti Helikon című kéziratot munkája, amelyben az iskola addigi történetét foglalta össze. Nagy István végezte el a könyvtár első szakszerű feldolgozását is. Az egyházi iskolákban folyt oktatás kutatásához nyújthat segítséget az a több mint félezer régi tankönyvből álló gyűjtemény is, amely szintén levéltárunk anyagát gazdagítja. Rendelkezünk egy több mint háromszáz darabból álló gyászjelentés-gyűjteménnyel is, a 19. század második felétől kezdődően, amely folyamatosan bővül, s a családtörténet-kutatók számára szintén értékes adatokkal szolgálhat.

A levéltári anyag rendezéséről

Az itt őrzött iratanyag első levéltári rendezése 1820 körül történhetett, erre utal az 1654 és 1819 közötti időszak iratait tartalmazó mutató, Egyházat, Iskolát illető Régi Levelek rendezéséről Jegyzék címmel. Sajnos azonban az ebben feljegyzett iratok később szinte teljes egészében megsemmisültek, 1021 iratból mindössze kettő maradt fenn. Évtizedekkel később az egyházközség jegyzője, Kudar Antal rendezte ismét a levéltári anyagot, 1866-ra készült el e munkával. Ugyanebben az időben volt az egyházközség lelkésze Fördős Lajos (1856–1884 között), aki különösen gondot viselt a levéltári iratokra, neki köszönhető az is, hogy az egyházközséghez került a 25 kötetes Jerney-gyűjtemény.³³ Jerney János történész, jogász, a Magyar Tudós Társaság tagja dokumentumokat gyűjtött össze a Magyar Királyi Kamara 1800-as években kiselejtezett anyagából. A 25 kötetből álló, 4014 okiratot tartalmazó gyűjtemény 1535–1794 közötti kamarai hivatalos iratokat, adókimutatásokat, harmincadelszámolásokat, a kamarához írt magánleveleket, egyéb vegyes iratokat tartalmaz. 1859-ben vásárolta meg e gyűjteményt a Kecskeméti Református Főiskola, majd 1952-től a Ráday Levéltár őrizte, 2008-tól ismét Kecskeméten van. Egy kötete 1944-ben megsemmisült, egy megrongálódott, a meglévő kötetek restaurálása folyamatosan zajlik, hat kötet már elkészült. A levéltár anyagát a II. világháború alatt a teljes pusztulástól Kovács Bálint akkori lelképásztor mentette meg, bár károk így is érték. Néhány évvel később, 1953-ban kezdődött meg a rendezetlenné vált, ömlesztett iratanyag újrendezése.³⁴

1952-től napjainkig

1952-ben országszerte átszervezték az egyházmegyéket. Az addigi Kecskeméti és Solti egyházmegyék gyülekezeteiből megalakult a Bács-Kiskunsági Református Egyházmegye, amely 1954-től esperesi székhellyé lett – az állam úgy kívánta, hogy a megyeszékhelyek és az egyházmegyék központjai egy helyen legyenek. Ennek megfelelően az 1950-es

³³ Tollas, 1957: 79.

³⁴ Tollas, 1957: 81.

évek első felében elkezdtek begyűjteni az egyházmegye egyházközségeinek levéltári anyagát, s a kecskeméti könyvtár és levéltár a Dunamelléki Egyházkerület Ráday Gyűjteményének fiókjává lett; anyagát Budapestre akarták szállítani, a presbitérium azonban saját kezelésében kívánta tartani. 1959-től mind a könyvtár, mind a levéltár szervezeti-
leg újra függetlenné lett a Ráday Gyűjteménytől, ám természetesen továbbra is kapcsolatban állnak. Ennek egyik megnyilvánulása, hogy mivel a Ráday Levéltár helyhiánnyal küzdött, s a 2019-es tűzeset tovább nehezítette helyzetét, több egyházmegye (Délpesti, Északpesti, Budapest-Északi, Vértesaljai Egyházmegye) anyaga (főként 1952 utáni iratok) a 2010-es évektől Kecskemétre került letétként a kerülettel kötött megállapodás értelmében. Itt őrizzük a Bács-Kiskunsági Egyházmegye teljes anyagát, valamint a régi, 1952 előtti Kecskeméti Egyházmegye iratait is.

A levéltár 2010-ben az egyházközség templom utáni második legősibb épületébe, az 1830-ban iskolai célra épült Ókollégiumba költözött, ahol két nagy raktárhelyiség, és egy feldolgozó-kutató szoba áll rendelkezésünkre. 2014 óta nyilvános magánlevéltárként működünk, a családtörténet-kutatókon kívül helytörténészek, történészek is megkeresnek bennünket, helyi lelképásztorok, tanítók életútját, munkásságát, az egyházközség, a templom és iskola történetét, illetve egy-egy korszak egyháztörténetét kutatva. Különböző pályázati források segítségével igyekszünk anyagunkat digitalizálni. Legrégibbi irataink, az első két anyakönyvünk (1712–1777; 1777–1803), a Jerney-gyűjtemény hat kötete és az iskolai értesítők nagy része már digitalizált. Célunk, hogy ezeket honlapunkon hozzáférhetővé tegyük. Ehhez levéltári keresőmodul kialakítása és feltöltése van folyamatban, aminek segítségével az elektronikus kutatási felületen digitalizált anyagaink elérhetővé válhatnak. Ez nemcsak a kutatás kényelmesebbé és gyorsabbá válását szolgálja, hanem irataink állagmegóvását is. A levéltárral közös szervezeti egységet alkotó könyvtár számos értékes helytörténeti témájú könyvével és folyóiratával, valamint gazdag kéziratárával szintén a kutatók munkáját segíti.

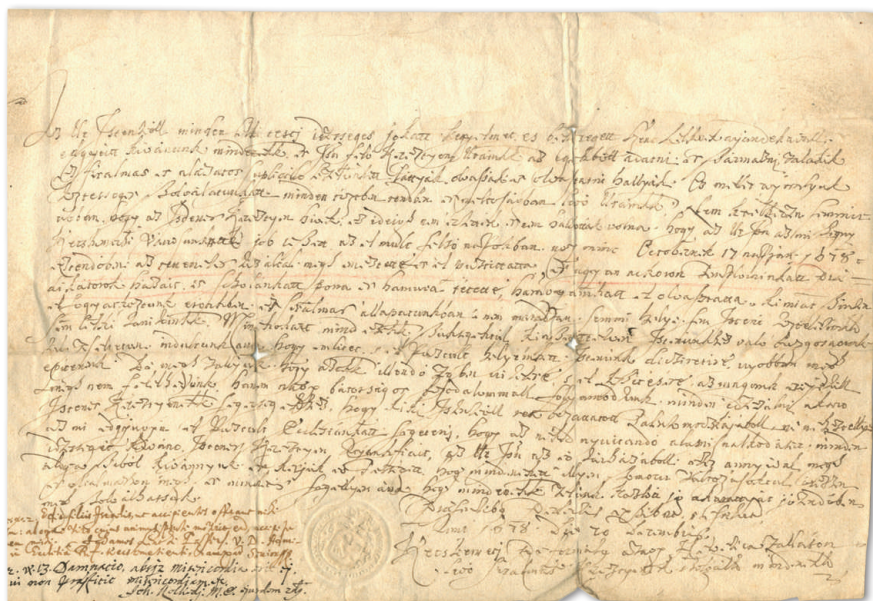
A források egy részének eltűnése, pusztulása ellenére a kecskeméti egyházközség levéltári anyaga olyan egységes és gazdag iratgyűjtemény, amelynek alapján nemcsak Kecskemét református gyülekezetének, de a Duna–Tisza közén élő reformátusságnak az élete, mindennapjai, a nagy történelmi sorsfordulókra adott válaszaik is jól rekonstruálhatók.

Szakirodalom

- Fogarasi, 2019 = Fogarasi Zsuzsa: Anyakönyvi események ábrázolásai a kecskeméti matrikulában. In: Kálvin hagyománya. Református kulturális örökség a Duna mentén. Kiállítási katalógus. Budapesti Történeti Múzeum, Bp., 2019. 206–207.
- Földvály, 1898 = Földvály László: Adalékok a Dunamelléki Ev. Ref. Egyházkerület történetéhez, I. Werbőczy Könyvnyomda Rt., Bp., 1898.
- Győri L., 2017 = Győri L. János: A magyar református iskolaügy művelődéstörténeti beágyazottsága. In: Pompör Zoltán (szerk.): Alapvetés. Háttér tanulmányok a református iskolarendszer fejlesztéséhez. MRE Református Tananyagfejlesztő Csoport, Bp., 2017, 109–125.

- Iványosi-Szabó, 2022 = Iványosi-Szabó Tibor: Egy hódoltsági mezőváros lehetőségei és kálváriája. Kecskemét a kora újkorban. MNL Bács-Kiskun Megyei Levéltára, Kecskemét, 2022.
- Marton, 1915 = Marton Sándor: A kecskeméti ref. egyház megalapítása. In: Kecskeméti Nagy Képes Naptár az 1915. évre. Szerk.: Eötvös Nagy Imre. Kecskemét, 1915. 201–206.
- Kováts, 1932 = Kováts Andor: Vázlatok a kecskeméti jogakadémia történetéhez. In: Em-lékkönyv a Kecskeméten működő egyetemes református jogakadémia fennállá-sának századik évfordulójára 1831–1931. Első Kecskeméti Hírlapkiadó- és Nyom-da-Részvénytársaság, Kecskemét, 1932. 1–79.
- Pólya, 1857 = Pólya József: A kecskeméti reform. főiskola történetének rövid vázlata. In: Soós Gábor (szerk.): Első évi programja a kecskeméti reformatum nagy gymnasiumnak 1856/7 tanévben. Kecskemét, 1857. 10–20.
- Szabados, 2000 = Szabados László: A Kecskeméti Református Kollégium története 1945-től az 1948-as államosításig. Kecskeméti Református Kollégium Gimnáziuma, Kecskemét, 2000.
- Székely, 2022 = Székely Gábor: Reformátusok Kecskeméten a 16–18. században. ELTE BTK Történettudományi Intézet, Bp., 2022.
- Tollas, 1958 = Tollas Béla: A kecskeméti református templom története. Kecskemét, 1958.
- Tollas, 1957 = Tollas Béla: A Ráday Levéltár kecskeméti fiókja. Levéltári Híradó 1957. 1–2., 79–85.

1. Tudósítás a templom leégéséről, 1678

H

M. y kik magunk kedelműj esküt Birak es polgarak
 papata hiton ualok, Tamas orban, Ugh Pall, Somoti
 Bonistor, Poch Janos, Agoston Janos, es mind az papirta
 Karostiallakl egytemben adjuk tultara mindetialak.
 Es mi huulunkot, kik Lettyak es oluak, hoi azminemü
 dolgunk Uolt az Luther Krisztianak, az is, ygh kis
 Diplom feli, yji arant Eji egyfoltunk meg, mind
 az Uaras kispalán, hoi az önygi kis Temp leonott eskünte
 meg, egyetke, Elyin modon, hoi mighen ket fele
 Lysont, es Ualak is káskünte Dörusmil kraszny
 az Diplomot amak isör forint költöt Uoltük,
 yji mas költöt Amak felöt mas pördsunk is,
 hoi addig Uale so költ is ket felemp költöt,
 egyetke is yjiid yji mas kö Uale so, az mind le költöt,
 hoi abba frank yjimant es me kany hese se Dörusmil
 is yjiid kappan, Es pördsunk is is do logdunk ökeri
 jagara, attak is mi huulunkot ket az Uaras pörde
 künt meg is költötünk, Es huul kö Dörusmil
 költ Ugh Mihaly fia Birak hadaral, husut ony
 Uaras Uale, az is London, Tilon yji ora koran

Amo Do 1 2 6 7

1564. ápr. 5

2. A Kecskeméti Végh Mihály főbíró házában 1564-ben aláírt egyezséglevél a katolikus és protestáns felekezet tagjai között a templomhasználatról (17. századi másolat)

Istentől minden nemű jókat kívánok kegyelmeitől mind fejenként!
 Szeretettel hára erő alkalmatlansággal írték kegyelmeitől egy ország két
 főval, miben legyen it való felhívunk, mostan sem tudok kegyelmeitől páre-
 nek övéndetesebb állapattal írni, mint az előző hára küldött leveleimben, mivel
 hogy meg is csak az fők helyre i. halapítvánál bízattam bennünket, csak az
 egy előttem tudományoképpon telen az et kérdőt dolgunknak arge, (mind az
 által az ifjok gondolat írték, nem monogák ugyan hogy meg nem telen hanem, bíz-
 tatlank; egyik kért az másokra halogattunk, az melly által az Suplikációkat kez-
 velték, voltak, voltak immar az Párezer eleiben, valának egyúttal képer az Suplika-
 ciókat be mutatni de mind az képer halogatos tót amok, vesben vitében nem
 is merik megkérni buszani felül, mivel hogy ha azt valaha mondani hogy nem
 lehet annak utána alacsonyab állapotba való kívánásunkat sem fogja meg en-
 gedni hanem vajak mitén leg job kedvet aranzunk lenni akkor fogunk ímet
 hamu bor is meg említeni, mivel hogy nagy kelletkezőlegé azt való dolgnak
 állék ez dolgot lemmi hogy ha meg fogja engedni mind az által meg mondotta
 nemű főmú párezer fogja meg engedni, az melly párezer kért az Nemötökör
 folyamadunk is azoktól föl venni az melly Summa paré egyi 144. Aranyat
 az melly telen ofozajnal egyúttal 521. Aranyat és 3. Pénzot az mellyt
 vették föl. die 6. moji Anu 1830; és az Gregalo Urakok 3. Pár Párezer
 kérték, azt is ugyan azon felhív meg nevezet Nemötökör képzésitől
 föl venni egy mint 133. Aranyat és 3. nevezeteket, az melly paré ofozajnal
 egyúttal telen 178. Aranyat, azt is vették föl die 2. Juni. mind az felhív
 meg íet Summa párezerét az párezer adunk ados levelet, hanem minik
 előt az 3. halapítót el ednénk amak előt gondolkodjék kegyelmeitől
 felül; mivel hogy hára halapra két Budan az Aronlovak nemű Sido-
 nak meg íretni, hogy ha minik hára nem emek is azra az teszmusza ke-
 gyelmeitől az ados levelet látván az párezer cselekedjék mivel vagy le-
 gen meg az et kérdőt dolgunk vagy nem, az párezer nem fogják hára
 ha hára külletik vinnék is két In ne aragon, hogy ha innék semmi nélkül
 fogunk el nemű mind eddig való kötecsünk csak hujában telen-
 mi ugyan az dolgot mállal el nem futhatunk valamit ugyan kincem az
 gyak az valót valamely fele, az valunk ala küldötték Páreket is
 el kedvetlenít, mivel hogy kevésdik az paré nala, az magunk által
 páreze is, csak az páreze meghatója minemű meg íet buval való
 varakozást vagy másval hogy a Lovakra két fők kötecsünk az két et
 adhatunk íret, csak egyiterek az aragon sem áshatnak az két et
 En köztén ifjok kegyelmeitől, hogy az en hára népenek kötecsét
 aragon kegyelmeitől hogy írettem az merőben nem aragon; az melly paré
 kegyelmeitől emekem othon ádot volt, azt tudom képer küllöt hára
 népenek kérték; mivel hára nem fők hára volt, azt paré mi nem
 tudjuk mikor lehet az mi hára megírni, tudjuk mikor jöveünk
 kérték mikor lehet az mi hára megírni, tudjuk mikor jöveünk
 kérték mikor lehet az mi hára megírni, tudjuk mikor jöveünk

d. st.
 Juni 13. 1680

István Kovácsinapolban
 Anu 1680 die 13. Juni

Róbert utána én: ottalmában maradjon az
 kegyelmeitől élete és mindenekiben boldog
 éli mesétek kívánok.
 Kezdelmeitől jó akaszi
 Kovács István, Mohácsi Halász Miklós
 előnként én jó arakból.

1680. 10. Juni. Constantinopol.

Kezdetes Szelek: Pál és Kiral István
 Urainknak; mi ne künk mindenkiben
 jó akaszi bocsátás Urainknak
 az levelet illéds
 bocsátással az akaszi.

3. Kovács István és Mohácsi Halász Miklós Konstantinápolyból Kecskemétre hazaküldött levele, 1680. június 13.

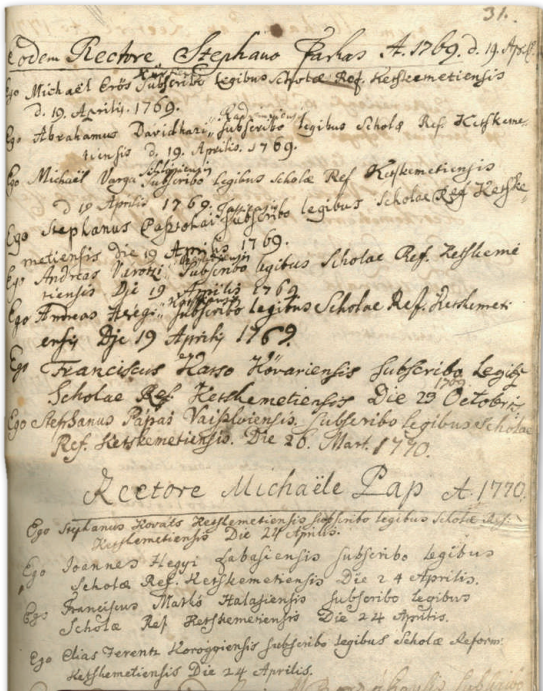
Anno 1680 die 6. maji
 Mi Keckhemethen Lathoro Kovacs Istvan, és Mohacsí Halász Miklós
 veltünk fel Konstantinápolyban, as Demet Casparnak, as Fenes Portan
 lovó Embereinkémmel bocsúltes Urainkúral as Keckhemethi Urainkí fejelen
 521. Aranyat, es harom Szomolyát, ad mellé penes harom holnap melva
 Budan as Assn Kovak Sidorakí meg két fizetni es es Jonas Hrusle, nevű
 Sidorakí, pinten ugy as Kezelen adhatni mint ha esek ad bocsúltes
 szomolyák magakí vettek fel, as mellé fizűt meg int Arambal allo
 penzakat minden halogatás nélkül, harom holnap melva meg két fi-
 zetni mindenesfűt, ad melvűkí (Szomolyagára, okis Demetűkí; Szomolykí es
 Szakul icnakí aramban as Szomolyákí esekí as mellék erre as
 dilogra bizonyosok in ezek vaggunkí.
 Kovacs Istvan. Mohacsí Halász Miklós
 1680. Május 6. napján.

Totam Comunitatem Hethiemetientem die 6. May. 1680
 Aureos Lvingentos et viginti unū, et tres timonos.

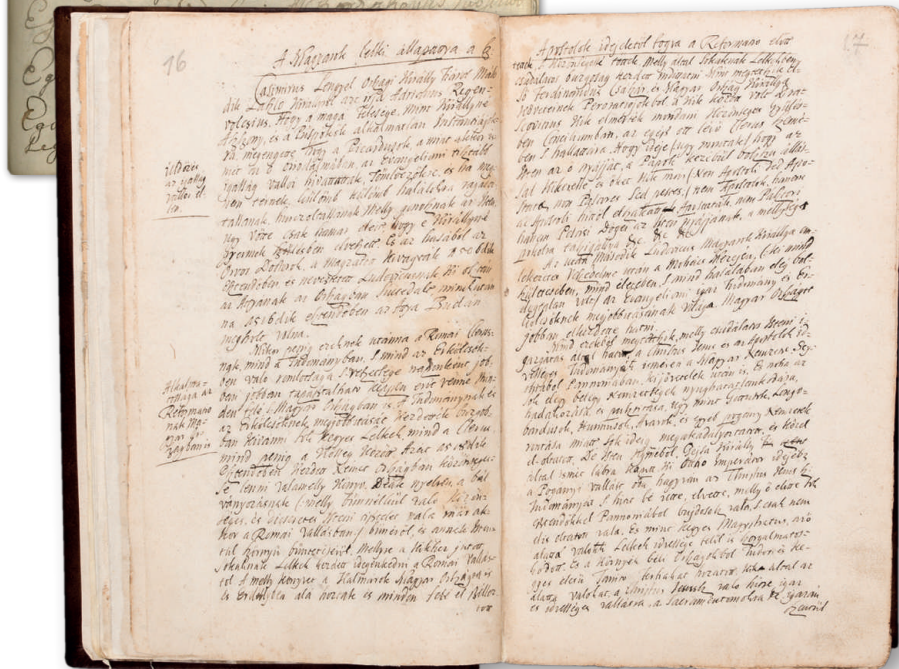
No videlicet die 6. gott tres Menes huc nonaginta dies tenetur
 predicta tota Comunitas Hethiemetientis, prout in Ex.
 hibitoribus, nempe, Cara Oglan, Ibrahim Koca, et Jonas Hruske
 Hebrais evidentiq; ratione Analyta Compania Orientalis
 Viennensis patim et sine prolongatione exfoluere Aureos
 Lvingentos, viginti unū, et tres timonos, id est 521 Aureos
 bonos in specie, quam predictam Sumam in jurem Aureis
 bonis (iuxta scripta vestra latina et Hebraica) a bene
 memorata Compania huc in Constantinopoli in juratis Hethi.
 accepimus. In cuius fidem, protestor ad hunc Recognitionis
 Turcicę, Ungaricę, et Germanicę composuimus et h. 6.
 scripsimus, et cum infrascriptis Testimonijs confirmavimus.
 Datum Constantinopoli, sub sigillo.

4. A Kovács István és Mohácsi Halász Miklós kecskeméti református polgárok által Konstantinápolyban aláírt, 521 aranyról szóló váltó oldalai, 1680. május 6.

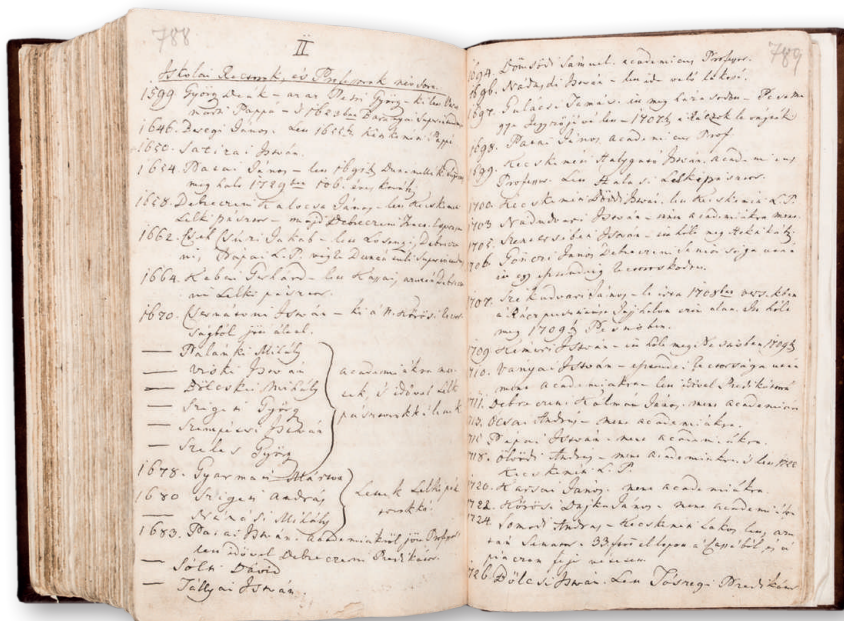

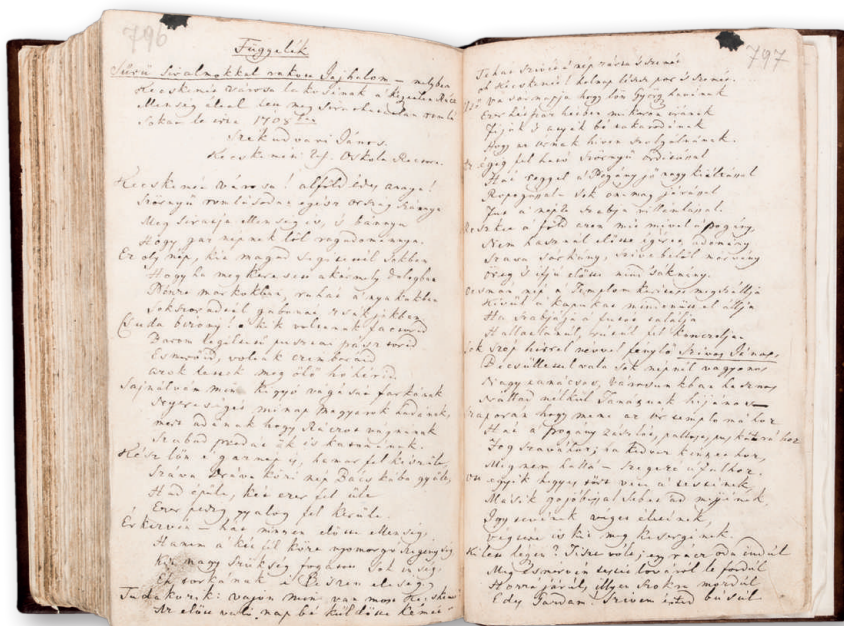
5. Az 1679–1802 közötti iskolai anyakönyv részlete

6. I. Anyakönyv. Részlet Kecskeméti Selymes János egyháztörténetéből

7. I. Anyakönyv. Rektorok és professzorok névsora

8. I. Anyakönyv. Székudvari János rác betöréséről szóló tudósításának részlete 1708

Batalka Krisztina

50 éves a BME Levéltár

A Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Levéltára 1972 óta gyűjti, szakszerűen rendszerezi és megőrzi a Műegyetem és elődintézményeinek, az azokon belül működő szervezeti egységeknek maradandó értékű iratait, beleértve az egyetemen működő társadalmi szervezetek, valamint kulturális és sportegyesületek történeti értékű iratait is. Gyűjti ezenkívül az egyetem jeles oktatóinak (irat)hagyatékait, az oktatók és volt hallgatók életútinterjúit, az egyetemi életükkel kapcsolatos személyes dokumentumokat. Az őrzött iratanyag mennyisége 1300 iratfolyóméter, amely 81 fondra tagolódik, és az 1846–2007 közötti éveket öleli fel.¹

A páratlan értékű forrásanyaggal való foglalkozás azonban jóval korábbra nyúlik vissza, mint ötven év. A Műegyetemen 1958-ban készült el az első javaslat az iratanyag rendezésére, miután felélénkültek az intézmény történetével kapcsolatos kutatások, és nyilvánvalóvá vált, hogy a történeti értékű iratok nincsenek használható, kutatható állapotban.² Az egyetem Rektori Hivatalának iratanyagát ugyan már az 1950-es évek eleje óta a Központi Könyvtár alagsorában tárolták, ám ennek szakszerű átvizsgálása, a további levéltárárett egyetemi iratok begyűjtése és rendszerezése, majd a felhasználás biztosítása csak levéltár létesítésével és szakemberek alkalmazásával volt lehetséges. Erre az 1969. évi 27. törvényerejű rendelet nyújtott lehetőséget. A műegyetemi levéltári anyag további sorsának kérdését Héberger Károly könyvtárigazgató kezdeményezésére az Egyetem Könyvtári Tanácsának 1970. évi november 19-i ülésén tárgyalták.³ Arra az álláspontra helyezkedtek, hogy az iratanyagnak mindenképpen egyetemi kezelésben kell maradnia, ám ezt – legalábbis átmenetileg – nem önálló, rektorhelyettesi felügyelet alatt működő levéltári intézmény, hanem a Központi Könyvtárhoz tartozó levéltári szervezeti egység biztosítsa. 1971. április 15-én a Magyar Országos Levéltár egyik osztályvezetője készített szakmai állásfoglalást, számszerűsítve azokat a dologi és személyi feltételeket, amelyek a levéltáralapításhoz szükségesek.⁴ A szakértői vélemény már támaszkodhatott annak

¹ 2021. december 31-i állapot szerint. A legrégebbi dokumentum 1846. június 25-i keltezésű, és az egyik legkorábbi elődintézmény, a József Ipartanoda tanszékvezetőinek kinevezését tartalmazza.

² BMEL VIII. 25/a. 17. doboz. I. 1537/1958. sz.

³ BMEL VIII. 25/a. Könyvtári Tanács 1969-70. évi ülései, 1970. november 19. 3–4. p.

⁴ A szakvéleményt készítő Jenei Károly levéltáros (1903–1983) 1939-től nyugdíjazásáig dolgozott levéltárosként több intézményben is. 1962-ben került a Magyar Országos Levéltárba, ahol ipartörténettel, elsősorban budapesti gyárak, nagyobb ipartelepek és üzemek, ipari vállalatok, pénzüzetek, földműves-szövetkezetek történetével foglalkozott. Vezető szerepet játszott a magyarországi ipar- és üzemtörténeti kutatások megszervezésében. Feldolgozta többek között a Gábor Áron Gépgyár, az Orion Vállalat, a Goldberger Gyár, a Nitrokémia Ipartelepek és az Ózdi Kohászati üzemek történetét. Magyar Életrajzi Lexikon 1000–1990. Főszerk.: Kenyeres Ágnes. Budapest, Akadémiai Kiadó 1994.

az egyetem összes szervezeti egységére kiterjedő felmérésnek az adataira, amely az őri-zetükben lévő iratanyagról készült.⁵ E dokumentum alapján született meg az 1971. május 10-i Rektori Tanács által megtárgyalt és elfogadott előterjesztés.⁶ A dokumentum két főben (levéltáros és levéltári segédező) határozta meg a szakszemélyzet számát, valamint azt is javasolták, hogy a levéltári helyiségeket valamelyik újonnan építendő egyetemi épületben jelöljék ki. Erre nagy szükség volt, hiszen a második hazai egyetemi levéltár 1972 februári indulásakor megkezdődött az addig begyűjtött iratok szakszerű rendezése, az ezt követően kiadott repertórium szerint a könyvtár 260 polcfolyóméternyi alagsori tárolókapacitásán 154,1 iratfolyóméternyi anyagot őriztek, a korábban hivatkozott felmérés pedig a szervezeti egységek őrizetében ennek sokszorosára derített fényt. Az első év munkáiról egyébként a BME első levéltárosa, Szögi László számolt be az egyetemi újságban.⁷

A maradandó értékű iratok további begyűjtése előtti akadály 1984-ben hárult el, amikor a Nagy Elemér által tervezett, a Bertalan Lajos utca és a Műegyetem rakpart sarkán álló Z jelű tanulmányi épület 10. emeletén levéltári célra kialakítottak egy 300 m²-es raktárhelyiséget a csatlakozó irodákkal. Ezzel megteremtődtek a folyamatos levéltári munka feltételei. Levéltáros végzettségű szakszemélyzet 1975–1984 között ugyan nem dolgozott a részlegen, ám azóta ez folyamatosan jellemző (néhány rövid évet leszámítva a rendszer-változás éveiben). 1993. január 1-jén a levéltári részleg elnyerte a szaklevéltári státust. A folyamatos iratátvételek miatt kb. 20 év alatt a Z épületi raktár is betelt, klimatikus viszonyai sem voltak megfelelőek, és az egyetem ingatlanfejlesztési elképzelései is arra felé mutattak, hogy a levéltár 2013 elején az egyetem központi épületében nyerjen elhelyezést.⁸ A nettó 50 millió forintból megvalósuló beruházással Magyarország egyik legkorszerűbb levéltári raktára jött létre 200 m²-en, két szinten a szükséges irodákkal.⁹ A fenntartó BME Országos Műszaki és Információs Központ és Könyvtár tervszerű kapacitásfejlesztésének köszönhetően pedig idén újabb raktárhelyiséggel bővíthetett a levéltár: a mobilállványzattal beépített és szintén automatikus fűtő- és légcserélő berendezéssel rendelkező, a campusudvar föld alatti egyik mélyraktárában mintegy 870 polcfolyóméternyi helyet biztosítottak.¹⁰ Összességében mind a raktári kapacitás polcfolyóméterét, mind a rajta elhelyezett iratanyag iratfolyóméterét tekintve tízszeres

⁵ A 13/1970-71. sz. rektori körlevélre érkezett adatszolgáltatás alapján kb. 3500 iratfolyóméternyi, ve-
gyesen maradandó értékű és selejtezhető iratanyag volt az egyetemi szervezeti egységeknél. BMEL
VIII. 35/a. 1. doboz, BME Levéltár iratai 1958–1972

⁶ BMEL VIII. 5/b. 1971. május 10-i Rektori Tanácsülés jegyzőkönyve 786–789. p.

⁷ Szögi László: Az egyetemi levéltárról. In: A Jövő Mérnöke 20 (1973) 4. 1973. február 10., 2.

⁸ Az 1. Műegyetemi Levéltári Napot 2013. március 13-án tartották, amikor ünnepélyes keretek között
került sor a levéltár új irodájának, kutatószobájának és raktárának avatására.

⁹ Cseh Gergő Bendegúz: Beszámoló a Levéltári Szakfelügyelet 2017. évi munkájáról és ellenőrzési
tapasztalatáról. Levéltári Szemle 2018. 1. sz. 17.

¹⁰ A Z épületi raktár zsúfoltságból eredően a 2000-es évek közepétől az iratanyag egy része (pl. tanszéki
fondok) a könyvtár törökbálinti DEPO raktárában került elhelyezésre, ezek érkeztek vissza a campus
területére 2022 folyamán.

növekedés figyelhető meg az elmúlt 50 évben.¹¹ Az iratanyagot jelenleg 4 fő gondozza: két főlevéltáros (ebből egy levéltárvezető), egy történész végzettségű ügyvivő szakértő, illetve egy középfokú végzettségű levéltári támogató munkatárs (utóbbi az adminisztratív ügyeket és az igazolási tevékenység döntő részét folytatja). Mellettük 2 fő önkéntes segíti a munkát: egyikük a frissen nyugdíjba vonult, a BME-n több mint három évtizedet eltöltő főlevéltáros munkatárs, másikuk pedig egy korábban nyugdíjba ment pártszervezeti, rektori, majd könyvtári munkatárs.

Az iratállomány nemcsak az ország legrégebb és sokáig egyetlen műszaki egyeteme, hanem általában a műszaki tudományok és a felsőoktatás történetét tekintve is jelentős, esetenként elsőrendű forrásértékkel rendelkezik. A levéltár – köztörténeti vonatkozásokat is vizsgálva – az 1956-os forradalom és szabadságharc történetének kutatásához például szinte megkerülhetetlen. Az igazgatói, rektori hivatali anyagot tekintve az egyetem egyik legkorábbi elődintézménye, a József Ipartanoda 1846-os megalakulásától kezdve összefüggő iratanyaggal rendelkezik. Szintén teljesnek mondhatók a különböző hallgatói nyilvántartások (törzskönyvek, szigorlati, államvizsga és doktori szigorlati jegyzőkönyvek stb.) sorozatai is. Dokumentumai közül a legnagyobb (intézmény)történeti forrásértékkel a különböző tanácsulési (egyetemi, rektori, kari) jegyzőkönyvek bírnak. Ezek egyben a nagyon gyakran előforduló personáliák iránti kutatói érdeklődés jelentős forrásai is, a különböző személyi nyilvántartások és irathagyatékok mellett. A magániratokat illetően 50 év alatt hatalmas bővülés történt a tanszékek és a családok segítségével: a levéltár alapítását követően mindössze egyetlen személyi hagyaték, Bánki Donát iratai kerültek be, míg 2022-ben már 30 nagyobb és 60 kisebb irathagyaték szerepel a nyilvántartásban.¹² Szintén jelentős mennyiségű egyéb levéltári anyag is fellelhető (500 tervrajz, 700 audiókazetta, kb. 10 ezer fotó), tovább gazdagítva az iratanyag forrásértékét.¹³

Egy évtizede – pályázati lehetőség kihasználásával – elindult az iratok online elérhetőségének biztosítása is: ezt a Budapesti Corvinus Egyetem Levéltárával közös, a vezettestületi jegyzőkönyvek digitalizálására és publikálására irányuló NKA projektet követték a felsőoktatási levéltárak számára biztosított tömeges digitalizálási lehetőségek (nemcsak további NKA, hanem KDS forrásokból is). Emellett saját erőforrások felhasználásával is jelentős állományokat (pl. fotók) sikerült digitalizálni. Ma már több mint 200 ezer oldalnyi irat kutatható a Hungaricana Közgyűjteményi Portálon (1876–1991 közötti vezettestületi jegyzőkönyvek), a Múzeumtani Digitális Archívumban, azaz az egyetemi repozitóriumban (egyetemi épületek tervei, Egyetemi Értesítő, BME Sajtószemle, Rektori Hivatal ügyviteli segédletei), illetve egyéb adatbázisokban (pl. Múzeumtani

¹¹ Raktári kapacitás 1975-ben: 260 polcfolyóméter, 2022-ben kb. 2700 pfm. Iratanyag mennyisége 1975-ben: 154,1 iratfolyóméter, 2022-ben 1300 ifm.

¹² A múzeumtani iratállomány az egyetemi levéltárak közös adatbázisában itt érhető el: <http://univamflsz.hu/index.php/budapesti-muszaki-es-gazdasagtudomanyi-egyetem-leveltara> (A letöltés ideje: 2022. november 21.)

¹³ A levéltár fotógyűjteményéről ld. Batalka Krisztina: „Emlékeink tárháza” Online helytörténeti fotógyűjtemény a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemen. In: Per Aspera ad Astra 8 (2021) 2. sz. 69–80.

Topotéka).¹⁴ A digitalizált, de online nem elérhető iratállományok a levéltár kutatószobájában használhatók (személyi hagyatékok egy része, egyetemi fotótár vagy Budapest Főváros Levéltárának őrizetében lévő, velük közreműködésben rendezett és digitalizált műegyetemi pártiratok).

A fél évszázados évforduló jó alkalom arra, hogy a levéltárhasználati és hasznosulási adatokat is áttekintsük.¹⁵ A levéltár alapítása utáni első kutató Gyalay Mihály levéltáros volt, akinek neve minden szakmabeli számára ismerősen cseng helységnevtörténeti lexikon miatt. Kutatási témája akkor a földművelésügyi igazgatás kialakulása, ezen belül a mezőgazdasági felsőoktatás volt.¹⁶ A levéltár első regisztrált ügyfele pedig Örley Dénes gépészmérnök volt, aki 1935-ben végzett a Műegyetemen, itt volt tanársegéd, majd 60 éves korában kereste meg a levéltárat nyugdíjügyének intézéséhez. Az 1973-as első teljes működési év számai (9 kutató, 13 ügyfél) még azért voltak alacsonyok, mert kevesen ismerték a levéltárat és szolgáltatásait. A használati adatokról 1993, azaz a szaklevéltári státusz elnyerése óta állnak rendelkezésre folyamatosan információk, amelyeket 2021-ig bezárólag ismertetek. Azóta a kutatók száma összesen 705 fő volt, akik 1824 esetben keresték meg a levéltárat. 2018 óta biztosítja a levéltár a korábban említett elektronikus helyben kutatási szolgáltatást is, amellyel alig 20 esetben éltek eddig. Az ügyfélszolgálatot tekintve ezen időszakban a levéltár összesen 9231 esetben szolgáltatott adatot vagy adott ki igazolást (5481 darab igazolás és 3750 egyéb ügyfélszolgálati kérés intézése). A kiadott igazolások száma a levéltárba kerülő hallgatói törzskönyvi és okleveles nyilvántartások mennyiségével arányosan és folyamatosan növekszik (2016-tól kezdődően minden évben 300 darab feletti, míg az egyéb adatszolgáltatás száma stabilan 200 eset/év körüli). A megfelelő szolgáltatások alapfeltétele minden levéltárban a szakértelmet és időt igénylő, alaposan rendezett és leírt iratanyag. Ezt a többnyire nem látványos, de annál fontosabb munkát a hasznosulás adatai is visszaigazolják.

A levéltári anyag és munka hasznosulásának hagyományos felületei a különböző kiadványok és publikációk, ezek változatos műfajai jelentek meg a levéltár vagy az egyetem gondozásában (forráskiadvány, segédlet, monográfia, adattár, tudományos ismeretterjesztés), amelyek természetesen elérhetők online.¹⁷ A mindenkori BME levéltárosok által jegyzett, műegyetemi vonatkozású publikációk száma az MTMT adatai szerint megközelíti a félszázat. Ezek közül a legutóbbiak a VERITAS Történetkutató Intézet és Levéltár „Trianon és a magyar felsőoktatás” többéves kutatási projektjében megvalósuló

¹⁴ Az online elérhető anyagok ismertetését ld. a <https://www.omikk.bme.hu/leveltar/kutatas/e-kutatas> oldalon (A letöltés ideje: 2022. november 21.)

¹⁵ Az adatok forrása a levéltárban vezetett kutató- és ügyfélszolgálati nyilvántartás.

¹⁶ A téma Műegyetemen történő kutatásának magyarázata, hogy 1934–1945 között a mai Magyar Agrár- és Élettani Egyetem gödöllői campusa is az egykori Magyar királyi József nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem szervezetében működött, mint Mezőgazdasági Osztály, így az egyetemi központi iratanyag számos vonatkozást tartalmaz.

¹⁷ A kiadványok elérési helyei: <https://www.omikk.bme.hu/leveltar/kiadvanyok>, illetve https://library.hungaricana.hu/hu/collection/mltk_egyetemi_leveltari_kiadvanyok_bme/ (A letöltés ideje: 2022. november 21.).

műegyetemi témájú tudományos publikációk.¹⁸ A műegyetemi levéltári forrásokat használó kutatók munkáit is igyekszünk minél teljesebben gyűjteni. Nagyon fontos cél az is, hogy a műegyetemi levéltári anyag helyben is tudományos hasznosulást nyerjen, hiszen már a levéltár létrehozásának fontos indoka volt a belső kutatói igény megfelelő kielégítése. Az elmúlt évtizedekben sok BME-s oktató számos esetben kereste fel a levéltárat általában tanszék- vagy kartörténetek megírásához (egyikük egy év alatt 33 esetben). Az intézményben a BME doktoranduszai is kutatnak (főként az Építészmérnöki Karról), akik érdeklődése a klasszikus intézménytörténet-írástól e forrásanyag felhasználását tekintve szintén elmozdul a társadalomtörténeti megközelítés felé.

A kiállítások rendezése a legrégebbi és legalapvetőbb köznevelési hasznosulási forma. Már a levéltáralapítást követő évben készült egy tárlat az addig feltárt egyetemtörténeti érdekességekről.¹⁹ Azóta mintegy félszáz műegyetemi kiállításon szerepelt levéltári anyag, csak az utóbbi 10 évben 25 alkalommal. A rendezvények közül kiemelkedik a saját levéltári nap, amelyre 2013-ban került sor először. Azóta minden év márciusában, az egyetem több elődintézményének nevet adó József nádor névnapjához közeli időpontban igyekszünk megtartani a kollégáknak és az egyetemi polgároknak egyaránt szóló konferenciákat, amelynek megrendezését eddig minden évben támogatta az NKA. Tavaly a koronavírus járvány miatt az első online rendezvényünkre került sor, idén pedig a 10. alkalommal megszervezett alkalom egyben a levéltár alakulásának 50. évfordulóját ünnepelte.

A saját rendezvény megteremtése mellett jó lehetőség az egyetemi nyitott programokhoz való csatlakozás is, hiszen ezek tömegeket vonzanak a campusra. Korábban a Múzeumok Éjszakája, az utóbbi években pedig az inkább előtérbe kerülő Kutatók Éjszakája, illetve 2017-től az Emlékhelyek Napja alkalmaihoz kapcsolódva a levéltár raktárlátogatással, időszaki tárlatok készítésével vagy történeti séták vezetésével vesz részt.²⁰ Az egyetemi rendezvényekhez történő csatlakozás különösen sikeres eleme a BME Gyerekegyetem, amellyel 2015-ben a levéltárpedagógiai tevékenység is elindulhatott, idén már a hatodik alkalommal vettek részt gyerekek a nyári levéltári órákon, eddig összesen 600 diák.²¹

A tudományos igényű ismeretterjesztés kategóriájába sorolható Hónap dokumentuma sorozat 2017-ben indult el a levéltár honlapján. Az utóbbi években már előre meghatározott tematika mentén válogatjuk ki a forrásokat, nemcsak szórakoztató, hanem

¹⁸ A kiadványok elérési helyei: <https://www.omikk.bme.hu/leveltar/kiadvanyok>, illetve https://library.hungaricana.hu/hu/collection/mltk_egyetemi_leveltari_kiadvanyok_bme/ (A letöltés ideje: 2022. november 21.)

¹⁹ Az első műegyetemi kiállításról ld. Végh Ferenc: Ritka levéltári kincsek kiállítása. In: A Jövő Mérnöke 20 (1973) 40. 1973. december 29. 2.

²⁰ A Kutatók Éjszakája a BME számára kiemelten fontos rendezvény minden év szeptember utolsó péntekjén. Az Emlékhelyek Napja rendezvénysorozat pedig 2017 óta jelent meg a BME-n, mivel az 1956-os forradalom és szabadságharc 60. évfordulóján történelmi emlékhellyé nyilvánították az egyetemet, az ott történtek jelentősége előtt tisztelegve.

²¹ A műegyetemi levéltárpedagógiai tevékenységről ld. Batalka Krisztina: Levéltár-pedagógiai lehetőségek és tapasztalatok a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemen. Levéltári Szemle 2019. 4. sz. 43–50.

10. Műegyetemi levéltári nap – 50 éves a BME Levéltár, 2022. november 16. (Fotó: Geberle Berci)

Dr. Kiss Márton a Pro Archivo Universitatis kitüntetéssel (Fotó: Homor Péter)

A BME Levéltár raktára (Fotó: Philip János)

kifejezetten edukációs céllal is.²² Ugyanakkor a nagyközönség leggyorsabban a közösségi médiában érhető el, így a levéltári munka mindennapjait és sokszor aktuális egyetemtörténeti érdekességeket közel egy évtizedes gyakorlattal bemutatva, a levéltár két közösségi médiafelületen is rendelkezik saját, kb. 2000 fő által követett oldallal.²³

A BME levéltárosai hagyományosan aktívak a szakmai közösségi életben is. A levéltár alapító tagja az 1993 nyarán megalakult Budapest–Gödöllői Levéltári Szövetségnek (2001-től Magyar Felsőoktatási Levéltári Szövetség). Azóta a mindenkori munkatársak különböző vezetői tisztségekben, illetve titkárként és közös szakmai projektek résztvevőjeként támogatják a szakmai szervezet munkáját. Emellett a kollégák közül korábban az MLE vezetőjeként és titkáráként, illetve munkabizottságok tagjaként dolgoztak néhányan, egyikük pedig jelenleg levéltári szakfelügyelőként tevékenykedik.

Összességében a BME Levéltár a felsőoktatási levéltári területen a működési körülményeket és a levéltári anyag hasznosulását is tekintve az egyik legsikeresebb intézmény, amely a Műegyetemen belül is ismert és elismert. Erről nyertek megerősítést a résztvevők a 2022. november 16-án megrendezett 10. Műegyetemi Levéltári Napon is, ahol Czigány Tibor, a BME rektora az egyetemi hétköznapiak részesének, valamint a múlt, a jelen és a jövő közötti kapocsnak nevezte a műegyetemi levéltárat, amelyet a történelem, a hitelesség, az információ és nélkülözhetetlenség fogalmakkal kapcsolt össze. Szóllás Péter, a Kulturális és Innovációs Minisztérium Könyvtári és Levéltári Főosztályának vezetője valódi 21. századi szolgáltatásokkal rendelkező levéltárnak minősítette az országban másodikként alapított egyetemi levéltárat. Vajda Tamás, a Magyar Felsőoktatási Levéltári Szövetség elnöke a szakmai szervezet erős pillérének nevezte egyik alapító tagintézményét. Marton József, a levéltárat is magában foglaló BME Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár főigazgatója pedig a megfelelő elhelyezési körülmények biztosítása mellett kollégái elkötelezettségét emelte ki. Az 50 évvel ezelőtti levéltár-alapítás körülményeit Szögi László címzetes egyetemi tanár, az MTA-ELTE Egyetemtörténeti Bizottság kutatóvezetője, a BME első levéltárosa idézte fel. Batalka Krisztina levéltárvezető pedig életképekkel színesítve mutatta be a levéltári anyag elmúlt évtizedekben történő használatának és az ott dolgozók munkájának hasznosulására vonatkozó adatokat. Az ünnepi konferencia további részében a felsőoktatási levéltárak jelenéről és jövőjéről zajlott kerekasztal-beszélgetés.

A rendezvényen továbbá a hazai felsőoktatási levéltárügyért végzett példaértékű és kimagasló munkája elismeréseként Pro Archivio Universitatis (Az Egyetemi Levéltárért) elismerésben részesült dr. Kiss Márton nyugalmazott műegyetemi főlevéltáros.

²² <https://www.omikk.bme.hu/leveltar/honap-dokumentuma> (A letöltés ideje: 2022. november 21.).

²³ A BME Levéltár közösségi oldalai: <https://hu-hu.facebook.com/bmeleveltar/>, illetve https://www.instagram.com/bme_leveltar/ (A letöltés ideje: 2022. november 21.).

■ *A levéltáros életpályákat bemutató interjúsorozat következő része dr. Szántó Lászlót mutatja be, aki 1990-től 2007-ig volt a Somogy Megyei Levéltár munkatársa, levéltárosa, főlevéltárosa, 1994 és 2005 között az intézmény igazgatóhelyettese is volt. A megye történetét kutató, ma is aktív közéleti szerepet vállaló levéltáros kapcsolata jelenleg is élő egykori munkahelyével.*

Ötvöskönyiből Kaposvárra

Interjú dr. Szántó Lászlóval

Beszélgetőtárs: Farkas Péter

FP: *Mikor és hol született? Milyen családi környezet, hatások jellemezték a gyermekkorát?*

SZL: 1945. november 20-án születtem a Somogy megyei Ötvöskönyi községben, szegénysorú, 5 gyermekes parasztcsalád sarjaként. Apám korán elhagyott minket, így édesanyám betegsége miatt nővéreim láttak el minket az 50-es évek körülményei között. A család fenntartása mellett nővéreim az állami gazdaságban dolgoztak. A család, mivel az általános iskolában jó tanuló voltam, presszionáltak, hogy tanuljak tovább és a jövőben tanító legyen a hivatásom.

FP: *Hol végezte az iskoláit?*

SZL: Általános iskolai tanulmányaimat szintén Ötvöskönyiban, 1960-ban fejeztem be. 1964-ben a Nagyatádi Állami Gimnáziumban érettségiztem. Itt elsősorban a történelem és a földrajz voltak a kedvenc tantárgyaim, jó eredményeket is értem el. Ekkor még talán a földrajz, azon belül is a gazdasági földrajz állt hozzám a legközelebb. A nagyatádi járási könyvtárban szívesen bújtam az adatok sokaságát hozó gazdaságföldrajzi kiadványokat. Majd a gimnázium után a Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetemen szereztem meg történelem–földrajz szakos diplomámat. Debrecenben elsősorban a vendégoktatóként előadó Ránki György professzor az ELTE-ről volt rám nagy hatással, míg a földrajz területén Enyedi György professzorra igaz ez. Mindkettejük előadói stílusa, modora, újszerű vizsgáztatási módszerei engem is magukkal ragadtak. Külön ki kell emelnem Ránki György némiképp a korabeli kánonból kibeszélő szemináriumait, az ott számunkra kiadott motiváló feladatokat; itt ismerkedhettem meg először az idegennyelvű történeti szakirodalommal is. Ránki Györgynek és izgalmas kurzusainak is nagy hatása volt abban a döntésemben, hogy a 19. és 20. századi magyar és a nemzetközi történelem kezdett foglalkoztatni. Már az MSZMP Somogy Megyei Bizottságának munkatársaként, 1988-ban védtem doktori disszertációmát az ELTE Bölcsészettudományi Karán, Donáth Anna tanárnő vezetésével, a disszertáció témaköre pedig Karl Marx, Friedrich Engels és az angol munkásmozgalom kapcsolódási pontjai voltak. A Marx és Engels kapcsolatán fő csomópontként tekinthető téma feldolgozása során sok esetben nehezebben

elérhető nemzetközi szakirodalmat és forrásszövegeket is sikerült hasznosítanom, ekkor még leginkább szótárak segítségével, ami némiképp lassított is a munkafolyamaton.

FP: *Melyek voltak az első munkahelyei?*

SZL: Tanulmányaim után előbb Balatonbogláron, majd 1973-tól Kaposváron dolgoztam, ahol a szakmunkásképző iskolákban voltam kollégiumi nevelőtanár, valamint nagy örömmre tanítási lehetőséget is kaptam Horváth Gyula tanár úr hathatós segítségével. A következő nagy váltás az volt az életemben, amikor a Kaposvári Tanítóképző Főiskola marxizmus-leninizmus tanszékén oktathattam 1979 és 1986 között. Itt elsősorban a magyar munkásmozgalom története és a tudományos szocializmus tantárgyat oktattam. Eközben diplomát is szereztem az ELTE BTK tudományos szocializmus előadói szakán.

FP: *Hogy került kapcsolatba a levéltáros szakmával?*

SZL: A levéltáros szakmával 1986-ban kerültem közelebbi kapcsolatba. Ettől kezdve, egészen 1990-ig az MSZMP Somogy Megyei Bizottsága Archivumának vezetője voltam. Itt az addigra már a Somogy Megyei Levéltár kötelékébe távozó Andrassy Antal helyét vettem át. A pártarchívumot korábban vezető, a rendszerváltás éveiben azonban már a Somogy Megyei Levéltárban dolgozó Andrassy komoly, precíz rendező munkát végzett – ezt alátámasztja az a gyűjtés is, amely mintegy kutatásainak széles spektrumát összegzi, amely az 1848-as forradalom és szabadságharctól egészen a Kádár-rendszerig tartott. Az 1956-hoz kapcsolódó ügynevezett „Ellenforradalmi gyűjteményét” kutatásaim során én is sikerrel hasznosítottam – azonban a pártapparátussal való szakmai együttműködés nem volt megfelelőnek mondható, a munkákat erősen gátolta az alacsony, mindössze két fős létszám is. Andrassy Antal rendszeresen járt át a pártarchívumba és elsősorban az ő személye kapcsán kerültem kapcsolatba a Somogy Megyei Levéltárral. Én ekkoriban a kisebb, járási (Curgó, Tab, Fonyód említhető itt elsősorban) pártbizottságok iratainak szálankénti rendezését végeztem. Idő híján a nagyobb szervek, mint a Kaposvári vagy Marcali pártbizottság iratainak rendezése, már nem sikerült, közbejött a rendszerváltoztatás. Miután vélekedésem szerint szerencsés módon dőlt el a pártiratok sorsa, tehát érvényre jutott az az elv, hogy a megyei pártiratoknak „helyben” van leginkább a helye és nem egy központi, fővárosi irattárban, elkezdődött az iratanyag átköltöztetése a megyei levéltárba. Ebben a levéltári szempontból átmenetinek mondható időben, 1989 decemberében tanácsolta Andrassy Antal, hogy keressem fel a párttitkárokat egyéb, „bent ragadt” iratok ügyében, ekkor azonban már részükről „zárt szekrények” fogadtak, és arról tájékoztattak, hogy minden irat bent van már az irattárban. A rendszerváltást követően a Somogy Megyei Levéltár keretein belül dolgoztam, előbb levéltárosi, majd főlevéltárosi beosztásban. Természetesen a megyei levéltárban is elláttam a pártiratok referensi tiszt-ségét, valamint a pártarchívum iratanyagának költözésében is tevékeny részt vállaltam. Mindezek mellett a gyűjtőterületi munkában is részt vettem, ami nem volt tőlem idegen, tekintve korábbi munkakörömet. A gyűjtőterületi munka során – sajnálatos módon – nem egyszer tapasztaltam, hogy az államigazgatás szervei hogy őrzik az iratokat, elsősorban az 1945 után keletkezett iratok állapota – nem ritkán pusztulása – volt aggasztó, főként a tárolási körülményekre gondolok itt. Levéltárosi munkásságom kapcsán említésre méltónak gondolom, hogy az MSZMP Somogy Megyei Bizottsága rendezése és

a vezető testületei jegyzőkönyvei napirendjegyzékének elkészítése alapján digitalizálták az 1956–1990. évi jegyzőkönyvek anyagát a Hungaricana és az Országos Levéltár programja során 2006–2007-ben. A Somogy Megyei Levéltárban 1993 és 1994 folyamán osztályvezetőként dolgoztam, majd 1994 és 2005 között igazgatóhelyettesként vettem részt az intézmény munkájának irányításában. A korábbiakhoz képest nagyobb felelősség és adminisztratív terhek mellett is kedvemet leltem ebben a pozícióban is. Az 1990. szeptember 1-jével kezdődő, 2007. december 31.-ig tartó munkaviszonyra a Somogy Megyei Levéltárban mind a mai napig szívesen emlékezem vissza. 2008. január 1. napjától kezdve nyugdíjas vagyok, de a közvetlen kapcsolatot a levéltárral nem vesztettem el, elsősorban kutatási céllal gyakran látogatom az intézményt, egészen napjainkig bezárólag.

FP: *Milyen céllal jött létre és milyen munkamódszerekkel dolgozott a Munkásmozgalmi Kutatócsoport Kaposváron?*

SZL: A Párttörténeti Intézet programjához kapcsolódva jött létre a Kutatócsoport Kaposváron is. A csoportnak én voltam a titkára. A Párttörténeti Intézet célja egy új munkásmozgalmotörténeti lexikon létrehozása volt, az új vezetői körre is kiterjesztve. A módszerünk elsősorban a Párttörténeti Intézetben történő levéltári kutatása volt, illetve a megyei pártanyagok is fontos részét képezték a kutatómunkánknak. Tanárok, a honismereti mozgalom tagjai és a megyei levéltár munkatársai segítettek a kutatást. A rendszerváltással azonban ez a projekt félbeszakadt és a Somogy Megyei Levéltár keretein belül sem folytatódott az ez irányú gyűjtést. Néhány elkészült interjú, illetve egyéb tematikus iratgyűjtés jelenleg is gazdagítja a megyei levéltár pártarchívumát. Egyébiránt bennem sem merült fel ennek a tevékenységnek a folytatása a rendszerváltást követően, amúgy is legalább 10 év kellett volna ahhoz megyei szinten is, hogy a tervezett munka igazán révbe tudjon érn.

FP: *Milyen irányú történeti kutatásokat végzett a Somogy Megyei Levéltárban?*

SZL: Mind az MSZMP Somogy Megyei Archívumában, mind pedig a későbbiekben a Somogy Megyei Levéltárban a referensei feladataim ellátása mellett nagyon szívesen végeztem történeti tárgyú kutatásokat. Leginkább Somogy megye történetéhez kapcsolódó, 19–20. századi, elsősorban politikátörténeti kutatásokat és írásaim döntő többsége is ezekben a témakörökben jelent meg. Az általam legfontosabbnak tartott publikációim a *Somogy Megye Múltjából* címmel kiadott levéltári évkönyvben jelentek meg, ahol először a dualizmuskori, majd az 1945. és 1947. évi nemzet/országgyűlési választások történetét dolgoztam fel. Nagy örömmel vettem részt az 1956-os forradalom somogyi eseményeinek feltárásában, erre 1991-től adódott lehetőség. Nemsokára, 1995-ben megjelentettem a Somogy Megyei Levéltár 1956-os anyagából egy dokumentumkötetet, amely *Az 1956-os forradalom Somogyban* címet viselte. Ennek a kötetnek a létrejöttében nagy segítséget nyújtottak a megye akkor még élő 1956-os elítéltjei, mint például a csurgói Kovács Andor vagy a Svájcban élő Poldesz Albert. Nagy Imre miniszterelnök befejezetlen önéletírásának kiadásához – amely Viharos emberöltő címmel jelent meg a Nagy Imre Alapítvány gondozásában 2002-ben – a jegyzeteket és az utószót írtam. A 2006-ban *Snagovi jegyzetek* címmel megjelent Nagy Imre snagovi fogságban írott feljegyzéseiből összeállított forráskötet szerkesztési munkáiban is örömmel vettem részt. Mindkét említett

Diákokkal a Nagy Imre emlékszobában, 2010

Somogy Megyei Levéltári Nap,
2005

munkában lelkesedéssel dolgoztam, mivel Nagy Imre miniszterelnök történeti szerepe a rendszerváltás óta érdeklődésem középpontjában állt, és motivált az a tény is, hogy apja Ötvöskönyiben született. A későbbiekben, 2017 folyamán felelős szerkesztőként valamint a kötet egyik szerzőjeként vettem részt az Ötvenhat Somogyban című kétkötetes levéltári kiadvány elkészítésében. A 2017-ben megjelent kötet már nemcsak mint forráskiadvány jelent meg, hanem az iratok közlése mellett esettanulmányokat is tartalmazott. Több írásom a megyei forradalmi események kapcsán, általános és egyedinek mondható kérdésekről, eseményekről a levéltári évkönyv mellett országos folyóiratokban is megjelent. Az 1956-os események mind a mai napig érdeklődésem, jelenleg is zajló kutatásaim elsődleges szelét adják. Az általam készített levéltári segédletek közül a *Kaposvári Városi Tanács testületi üléseinek 1950 és 1990 közé eső napirend-katalógusát* emelném ki, amely 2005-ben jelent meg a Somogy megye múltjából – Segédletek kiadványsorozatban. A helytörténeti irányultságú kutatásokat is rendkívül fontosnak tartom: négy önálló községtörténeti kiadvány elkészítésén túl egyik szerzője voltam több helytörténeti monográfiának is. Külön öröm volt számomra, hogy a szülőfalum krónikáját feldolgozó, 2020-ban Ötvöskönyi – Nyolc évszázad krónikája címmel megjelent helytörténeti monográfia egyik ötletgazdájaként és szerzőjeként szerepeltem.

FP: *Milyen közéleti tevékenységekben vett és vesz részt?*

SZL: Levéltárosi, történeti munkám mellett az 1995-ben megalakult Nagy Imre Társaság Somogy Megyei szervezetének elnökeként is funkcionálok, mintegy Nagy Imre mártír miniszterelnök és az 1956-os forradalom és szabadságharc jelentős történelmi szerepének emlékezetét szolgálva. Ujságh Tibor volt 1956-os osztópáni elítélt javaslatára lettem a Nagy Imre Társaság szervezetének tagja. E tisztség adta lehetőséggel élve

A Viharos emberöltő című könyv bemutatóján, 2002

Polgár Tamás és Kiss Norbert Péter Szántó Lászlót köszöntik 75. születésnapján a Somogy Megyei Levéltárban

több 1956-os témát feldolgozó konferenciát is szerveztem, mindig igyekeztem a téma szakértőinek előadásaival megismertetni a forradalom és szabadságharc történetét az érdeklődő közönséggel. Sok esetben ezek az események a Somogy Megyei Levéltárral való hatékony együttműködésben valósulhattak meg: elegendő, ha csak az 1956-os forradalom és szabadságharc 40. évfordulójára, 2006-ban összeállított Kaposvári levéltári kiállítást említem. A kiállítás anyaga az 1956-os forradalom és szabadságharc somogyi eseményeinek dokumentumaiból állt össze. A Nagy Imre Társaság Somogy megyei szervezetében a mai napig aktív szerepet vállalok, szervezünk konferenciákat, kirándulásokat, amelyek mind Nagy Imre miniszterelnök életútjához, mind pedig a forradalom és szabadságharc eseménytörténetéhez kapcsolódnak.

FP: *Milyen tervei vannak a közeljövőben?*

SZL: Nyugdíjazásom óta is folyamatosan kutatom Somogy megye történetét, rendszeresen vendége vagyok a kaposvári közgyűjteményeknek, így természetesen a levéltárnak is. Jelen pillanatban az 1956-os forradalom és szabadságharc somogyi pedagógussorsait kutatom, ebből szeretnék egy nagyobb forrásközlő tanulmányt összeállítani a közeljövőben. Az 1956-os egyes somogyi események kapcsán tervezek a továbbiakban is publikálni. Nagy örömmel végzem az említett Nagy Imre Társasághoz kapcsolódó civil tevékenységet, a helyi programok, rendezvények szervezésében jelen pillanatban is aktívan és nagyon szívesen dolgozom.

FP: *Köszönöm szépen a tartalmas beszélgetést! A további munkához, kutatásaihoz sok sikert és jó egészséget kívánok!*

Egy keresztényszocialista egyházi politikus gondolatai és élete a 20. század első felének Magyarországon

Mózessy Gergely (szerk.): Griger Miklós feljegyzései.

Források a Székesfehérvári egyházmegye történetéből V.

*Székesfehérvári Püspöki és Székeskáptalani Levéltár, Székesfehérvár. 2022. 263 p.
ISSN 1588-7847 ISBN 978-963-88071-9-9*

A történelmi eseményeket, helyzeteket eltérő nézőpontokból, sokfajta forrás alapján tárhatjuk fel, érthetjük meg, akár értékelhetjük is. A magyar levéltári hálózat könyvkiadói, forráspublikációs tevékenysége folyamatosan teszi elérhetővé a történész szakma és a történelem iránt érdeklődők számára a levéltárban őrzött forrásokat, amelyek lehetnek hivatalos szervek által keletkeztetett iratok, ego dokumentumok, naplók, visszaemlékezések vagy az egyházi közösségek, szervek által létrehozott egyházmegyei vagy plébániai iratok is. A magániratok, naplók, visszaemlékezések egy sajátos egyéni nézőpontból láttatják az egyénnel történt eseményeket, amelyek nemcsak róla szólnak, hiszen az adott szituáció is determinálhatja az egyén nézeteit, cselekedeteit. A magyar levéltárügy sokszínűségét bizonyítja az a forráskötet is, amely Griger Miklós sóskúti apátplébánosnak, politikusnak emléket állítva, kalauzol minket az I. világháborús, majd a két világháború közti Magyarország világába. Griger Miklóshoz a recenzióknak is van személyes kötődése, mivel Sopron vármegye választástörténetével foglalkozva a csornai választókerület képviselőjeként fellépő plébános személyéről, képviselői munkájáról a vármegyei lapok cikkein keresztül is szerezhetett információkat.

A Mózássy Gergely kiváló szerkesztésében megjelenő kötet Griger Miklóssal kapcsolatos ego dokumentumokat és hivatalos iratokat is tartalmaz. Griger Miklós a Felvidékről Sós-kútra kerülve 1912 és 1931 között látta el a sóskúti, majd 1938-ban bekövetkezett haláláig a bicskei plébánosi teendőket. Személyiségében a tett, a jobbítás szándéka folyamatosan jelen volt. Valószínűleg emiatt is vállalt politikai szerepet. A véletlen, de lehet, hogy az isteni gondviselésnek köszönhetően lett Csorna nemzet-, majd országgyűlési képviselője 1920 és 1935 között, majd később 1937-től haláláig a Lovasberényi választókerületet képviselte a parlamentben. Kortársai szerint is folyamatos harcot folytatott. Harcolt a sóskúti plébánia kegyurával a káptalannal, harcolt püspökével, Prohászka Ottokárral is, aki nem nézte jó szemmel politikusi szereplését, és harcolt a magyar kormánypárttal is hol ellenzékben, hol a Keresztény Gazdasági és Szociális Párt kormánytámogató tagjaként, hol saját pártot alapítva a Legitimista Párt vezetőjeként.

A szerkesztői bevezető szerencsére nem egy kronologikus és lakonikusan összegzett pályaképet ad. A különböző aspektusokból megvilágított személyiség így még közelebb kerül az olvasóhoz. A magyar történelem sorsfordulóinak átélése, a krízishelyzetekben

elviselt események, jól mutatják egy ember karakterét. Griger Miklós a sorsfordító időkben személyes sorsával nem törődve mindvégig a hívek biztonságát és a rá bízott település békéjét tekintette elsődlegesnek. Griger kiváló szónok volt. E minőségében számtalan megjelenése volt, s beszéde maradt fenn, amelyekből néhány teljes szöveggel került be a kötetbe. Politikusi minőségében keresztényszocialistának tartotta magát, a nép barátjának. A forráskiadványban megjelenő szövegekből láthatjuk Trianonról, a revízióról, a legitimizmusról, s a földkérdésről alkotott véleményét.

Griger Miklós személyiségét a sóskúti plébánia historia domusában vezetett személyes bejegyzései által is megismerhetjük. A kiadvány felét kitevő szöveg a püspöki levéltárba plébániai letétként bekerülő 700 oldalas historia domus egy része. Griger az 1912 és 1931 közti időszak eseményeit sokszor évekkel a történészek után vetette papírra. Ne várjunk tehát napló jellegű kiadást! Az I. világháborút követő október/november eseményeit rögzítette naplószerűen. A szerkesztő, mint ahogy a bevezetőben is jegyezte, inkább tematizálva, mint a historia domus szerkezetét követve közölte a plébánia történetét őrző kötetből a 116 oldal terjedelmű részt. Nem tudjuk meg, hogy bizonyos közlések a historia domus mely lapján szerepelnek.

Griger és elődje, Kálmán Károly rövid életrajza után közel 70 oldalon keresztül, megfelelő magyarázó, szövegkritikai jegyzetekkel ellátva olvashatunk arról, ami egy közel 2600 lelkes településen, illetve Fejér vármegyében történt. A historia domus lapjain elevenedik meg egy káptalani kegyuraságú plébánia élete, a plébános által beindított egyházi misszós tevékenység, és magáról a közösség életéről is olvashatunk, továbbá megtudhatjuk azt is, hogy egy korabeli plébános milyen egzisztenciális körülmények között élt.

A magyar történelem sorsfordulóinak helyi eseményeiről, a forradalmak koráról részletes képet kapunk Griger Miklós feljegyzéseinek köszönhetően. Ezek a részek a korszak történészei által is felhasználható információkat tartalmaznak. Hogy zajlott az élet 1918–1919-ben egy kis településen? Kevés olyan alulnézetet bemutató ego dokumentummal rendelkezünk, amely ezen korszak mikrovilágát mutatja be. Egy-egy település helytörténeti munkáiban is hely- vagy forráshiány miatt ilyenfajta visszaemlékezéseket nem nagyon olvashatunk. Lehet, hogy egy hosszabb lábjegyzetet vagy a bevezetőben egy hosszabb bekezdést érdemes lett volna szentelni az események színterét adó Sós-kút település történetének., amely akkor Fejér vármegyéhez, 1946 január 1-től azonban már Pest vármegyéhez tartozott. Sós-kút történetét még érdekesebbé teszi az, hogy a település egy vegyes nemzetiségű helység, ahol a miséket is ennek megfelelően magyarul és „tótul” kellett tartania a plébánosnak. A Griger Miklós által írt historia domus rész faktografikus adatokat is tartalmaz. Az I. világháborúba bevonult katonák neveit is feltüntette a szerző, valamint a háborúban sérülést szenvedett, eltűnt, meghalt katonák neveivel együtt 518 sóskúti katonára találunk adatot. A forradalmak Fejér megyei papi áldozatainak is emléket állít feljegyzéseiben az apátplébános.

Mózessy Gergely szerkesztői bevezetőjében jelezte, hogy Griger által sajnos a politika boszorkánykonyhájába nem tudunk betekinteni. Az eseményeket csak néhány esetben, pár elejtett mondat alapján rekonstruálhatjuk, mint például az 1920-as csornai

választások kapcsán, amikor is Griger Miklós soproni plébános társainak mond köszönetet megválasztása után.

Griger 1931-ben Bicskére kerül át új szolgálati helyére, s ezzel a historia domus vezetése általa megszakad és a forráskötet első fejezete is véget ér.

A következő száz oldalban a szerkesztő Griger Miklós parlamenti és más alkalmakkal elhangzott beszédeit, s a megmaradt levelezésből néhány levelet szerepeltet a kötetben. 16 szöveget és Griger Miklós parlamenti beszédeinek táblázatos lajstromát is tartalmazza ez a rész. A közölt szövegek kronologikus sorrendben követik egymást. Griger Miklós felszólalásain, beszédein keresztül a magyar történelem sorskérdései tűnnek fel. Az I. világháború idejére eső szentbeszédei az itthon maradottaknak kívánnak vigasztalást nyújtani. Ezek a szentbeszédék nem voltak rövidek, mint ahogy parlamenti felszólalásai sem. Olvasásukkor néha nehéz haladni, de megéri követni az egyházi politikus mesterien felépített szónoklatait.

Griger parlamenti beszédein keresztül képet kaphatunk arról, hogy a kor egyházi keresztényszocialista politikusai közül az egyik legradikálisabb hogy gondolkodott bizonyos kérdésekről: földkérdésről, királykérdésről, a 20-as évek gazdasági válságáról, hazánk európai helyzetéről, Trianonról, a szociálpolitikáról, a hitről, a papi hivatásról, a zsidókérdésről. Az országos események mellett a megye történetének egyes fontos pillanatait, így az októberi forradalom idején történt legendás megyegyűlést is megörökíti mint résztvevő. A politikus beszédei kapcsán nem csak makrotérségben gondolkodott. Az általa ismert terület, települések, emberek élete elevenedik meg beszédeiben. Ő nem a mai, való világtól elzárkózó politikus volt.

A kötet mindezek miatt nem csak egy személynek állít emléket. Sósút és Fejér vármegye történetének feldolgozásához is elengedhetetlen kiadvány született, makro- és mikrotörténelem egyben egy egyházi személy – aki egyben politikus is – szemszögén keresztül.

A kötetet rövidítésjegyzék és néhány oldalas képmelléklet zárja.

Griger Miklós nem hagyott gazdag levéltári magánhagyatékot az utókorra. Ha nem lenne a historia domusba bekerült 100 oldalas szövegrész, akkor a hivatalos dokumentumokon kívül szinte semmit sem tudnánk a neves Fejér megyei egyházi személyről és politikusról. És ha Griger Miklós nem rögzíti szubjektív feljegyzéseit a plébánia történeti kötetébe, akkor természetesen róla is, a térségről is kevesebbet tudnánk. Vallásfelekezettől függetlenül vajon hány ehhez hasonló kötet heverhet még elhagyott plébániák sötét szekrényeiben?

Köszönet Mózessy Gergelynek mint levéltárosnak és mint szerkesztőnek is, hogy a kötetet 2006-ban a püspöki levéltár begyűjtötte és hogy a forrást 2022-ben kiadta.

A szerkesztő bevezetőjében azt emele ki, hogy a kötet létrejöttéhez a Covid járvány követelte bezárkózás, elmélyülés adott lehetőséget. Bár látjuk, hogy a levéltáros munkája lassan nem engedi meg ezt, de bízunk abban, hogy a sorozat folytatásában azért további több hasonló értékes kötet és a benne hordozott történeti információ kerül napvilágra!

Polgár Tamás

Beszámoló az MLVT 2022. május 26–28. között tartott tatabányai vándorgyűléséről

A 2004-ben Önkormányzati Levéltárak Tanácsa néven létrejött, mai nevén Magyar Levéltárak Vezetőinek Tanácsa (MLVT) 2022 tavaszán Tatabánya Megyei Jogú Város Levéltárának hathatós közreműködésével Tatabányán tartotta meg éves vándorgyűlését, amelynek sikerét mutatja, hogy a tagság jelentős részben képviselte magát.

Hagyományosan a vándorgyűlés első napján került sor a Bősze Sándor-díj átadására, immár hetedik alkalommal. A 2016-ban először kiosztott díjat dr. Á. Varga László kapta meg,¹ következő évben dr. Dominkovits Péter,² 2018-ban dr. Bariska István,³ 2019-ben Kujbusné dr. Mecsei Éva. 2021-ben két díj átadására került sor, mert bár 2020-ban is volt díjazott, de a világjárvány miatt akkor személyesen nem vehette át az elismerést dr. Horváth Ferenc.⁴ 2021-ben dr. Erdész Ádám⁵ lépett a Bősze-díjjal elismertek sorába.

Az említett hetedik alkalommal, 2022-ben az elnökség a Bősze Sándor-díjat dr. Tilcsik Györgynek, a Vas Megyei Levéltár nyugalmazott igazgatójának ítélte oda.⁶

Dr. Tilcsik György

¹ <http://www.archivportal.hu/hu/blog/bosze-sandor-dij/> (A letöltés ideje: 2022. augusztus 31.)

² https://mnl.gov.hu/mnl/gymsmsl/hirek/dominkovits_petert_bosze_sandor_dijjal_tuntettek_ki (A letöltés ideje: 2022. augusztus 31.)

³ <https://www.sopronitema.hu/hirek/varosi-hirek/leveltari-vandorgyules> utolsó letöltés ideje: 2022. 08. 31.

⁴ <http://www.archivportal.hu/hu/blog/bosze-sandor-dij-1/> utolsó letöltés ideje: 2022. 08. 31.

⁵ <https://www.gyulatelevizio.hu/2021/10/15/kimagaslo-munkajaert-kapott-dijat-erdesz-adam/> (A letöltés ideje: 2022. augusztus 31.)

⁶ <http://www.archivportal.hu/hu/blog/tilcsik-gyorgynek-iteltek-a-bosze-sandor-dijat/> (A letöltés ideje: 2022. augusztus 31.)

Az MLVT-vándorgyűlés első napján két előadás hangzott el. Bényei Balázs, a Kulturális és Innovációs Minisztérium Levéltári Főosztályának tanácsosa „A levéltári ágazati irányítás aktuális feladatai” négy témakörben (Kodifikációs feladatok; közhatalmi aktusokkal kapcsolatos feladatok; pénzügyi feladatok; koordinációs, ágazati irányítási feladatok) fejtette ki a szakmai irányító minisztérium álláspontját.

2019–2021 között megtörtént a levéltári törvény átfogó vizsgálata, amelynek egyik legfőbb eredménye az MNL hatósági feladatkörének megteremtése, egyrészt az irat közirati minőségének megállapításával összefüggő hatósági eljárással, másrészt a köziratok védelmére indítható hatósági eljárással kapcsolatban. Megtörtént a szabályozás a köziratoknak egyházi levéltárakba történő átvételi rendjére vonatkozóan. A következő, már aktuális kérdés az, hogy a vallási felekezet által fenntartott levéltárak miképp lesznek képesek a feladatnak megfelelni. A szakmai rendeleteken is módosítások történtek. A minisztérium pénzügyi forrással is támogatja a levéltárak szakemberképzését, így 2022-ben mintegy 80 millió forint működési célú támogatás szétosztására nyílik lehetőség. A jövőbeni legfőbb feladatok közt szó esett az elektronikus iratkezelés jelentette kihívások kezeléséről, az E-levéltári rendszer tervezett kiterjesztéséről, az iratképzőknél felhalmozódott papíralapú maradandó értékű iratok levéltári átvételének megvalósításával kapcsolatos nehézségekről. Célként fogalmazható meg a közfeladatot ellátó szervezet iratkezelésével kapcsolatos feladatok fejlesztése és a „megőrzés eredetiben” minél szélesebb körű megvalósítása az állományvédelmi kapacitások fejlesztésével.

Kosztó Gyula, a Clio Intézet történésze „A levéltárak helyzete, a levéltári kutatás lehetőségei Ukrajnában az orosz–ukrán háború árnyékában” címmel tartotta meg nagy érdeklődést kiváltó előadását. Forrásként a levéltári szolgálatok által hivatalosan, főképp a Facebookon keresztül⁷ megosztott híreket használta fel és személyes ismeretség által beszerzett, de ellenőrzött adatokat. Ismertette a levéltári anyag védelmét szolgáló központi utasításokat, amelyek eredete nem mai keletű, hisz Ukrajnában gyakorlatilag 2014 óta történtek fegyveres megmozdulások, amelyek a közgyűjteményekre is hatással voltak. A levéltárügy legfőbb szerve az Ukrán Levéltári Szolgálat (Державної архівної служби України), ahol a támadás után 2022. március 3-án felmondtak minden együttműködést az Orosz Föderációval. Felhívással fordultak a Nemzetközi Levéltári Tanácshoz: zárják ki Oroszországot a tagok közül (ez március 11-én meg is történt). Anatolij Kromak főigazgató 20 országtól kapott támogató levelet, Hollandia, Anglia, Csehország, Lengyelország eszközöket is küldött. Március 3-án Ukrajna minden az Orosz Föderációból és Fehéroroszországból érkező megkeresés, hivatalos levél megválaszolását megtiltotta. Minden közlevéltár bezárt, a munkatársak bejártak, de a kutatószolgálat nem üzemelt tovább. Március 4-én megjelentek az iratmentésről szóló módszertani utasítások (2014-2019 / Luhanszk, Donyeck, Krím). Március 7-én elhangzott a felszólítás a világhoz „állítsák meg népünk és kultúránk, örökségünk Oroszország általi pusztítását!”

⁷ A kijevei régió állami levéltárainak FB oldala: <https://www.facebook.com/dako.gov.ua>; (A letöltés ideje: 2022. augusztus 31.)

Biztos információk csak azon levéltárakat ért károkról állnak rendelkezésre, amelyek a Kijev felett megszállt, majd felszabadult ukrán területeken fekszenek, így a bucsai és a vishorodi járásban. A területen általános hírzárlet van, aminek megsértőit büntetik, így nehéz pontos információkhoz jutni. Anatolij Kromak május 17-én így nyilatkozott: „Az állam többet tett 2022-ben, mint 2014-ben, amikor a Krím és Donbasz egy része megszállása miatt gyakorlatilag minden elveszett, ami azokon a területeken maradt. [...] a kiürítés kérdése az, hogy minden terület tűz alatt van, nem jött létre megfelelő levéltári infrastruktúra, a páncéltermek zsúfoltak, az evakuálás pedig nem mindig 100%-os. Ugyanakkor a háború korai napjaiban a levéltárosok »elég eredményesen dolgoznak«, így a veszteségek kisebbek.”

Ami bizonyosan tudható, hogy február 25-én rakétatámadás érte az Ukrán Nemzetbiztonsági Szolgálat Csernyigovi Területi Levéltárát, ahol több mint 13 000 ügyirat elégett. A borodjanszki és vishorodi járási levéltárban főképp anyagi eszközökben esett jelentős kár, még a bucsai járásához tartozó irpinyi levéltár anyagai is jelentősebb károsodás nélkül átvészelték a megszállás időszakát. A Harkovi Területi Állami Levéltár épületét rakétatámadás érte, de a hírzárlet miatt az előadás időpontjában a károk mértékéről hitelt érdemlő információ nem állt rendelkezésre.

Kenyeres István az NKA Könyvtárak és Levéltárak Kollégiumának vezetőjeként ismertette a Kollégium új összetételét, terveit. A kultúrstratégiai intézmények – így a Magyar Nemzeti Levéltár (MNL) is – a 2019. évi CXXIV. tv. alapján más forrásból nyernek támogatást, NKA forrásokra nem pályázhatnak a jövőben. Az NKA részéről 2021. II. félévére levéltári területen 32 millió forint forrás állt rendelkezésre, amelyre 35,5 millió forint forrást igénylő pályázatot nyújtottak be.

A pénteki szakmai napon elsőként a szakmai továbbképzési lehetőségekről esett szó. Hermann István (Budapest Főváros Levéltára, tudományos-szakmai főigazgató-helyettes) a BFL által akkreditált levéltári továbbképzéseket mutatta be. A kulturális szakemberek továbbképzéséről szóló 32/2017. (XII. 12.) EMMI-rendelet előírja öt évre szóló képzési terv és a tárgyévre szóló beiskolázási terv készítését, ezenkívül lehetőséget biztosít a képzés költségeihez való hozzájáruláshoz. A BFL a munkatársak napi munkában felmerülő tudásbeli és kompetenciahiányaira reflektáló, készségeit és ismereteit rugalmasan, azonnali „beavatkozás” útján fejlesztő képzéseket tervezett megvalósítani, amelyek sokszor adottnak vett ismeretek továbbadását (pl. irodai programok használata), gyakran csupán párórás képzéseket (pl. szerzői jogi ismeretek) jelentettek vagy olyanokat, amelyek jellemzően nincsenek a képzési kínálatban, mivel speciális szakembereket igénylő tudás kell hozzá (pl. német iratolvasás). A BFL munkatársai részére a következő kurzusok megszervezése valósult meg külső előadókkal: német iratolvasási gyakorlat, adatvizualizáció, videókészítő és -vágó ismeretek, szerzői jogi, adatvédelmi alapismeretek és a kutató- és ügyfélszolgálati munkatársak, valamint a vezetők részére pszichotrénings. A belső képzéseken kívül négy, 2027-ig érvényes akkreditációval rendelkező képzés tananyaga készült el: állományvédelem levéltárosoknak, nyitott levéltárak (közművelődés, levéltár-pedagógia), digitális levéltár (e-levéltári feladatok, adatbázis-építés) és a levéltármenedzsment területen. Két online formában elérhető képzés kidol-

gozása is megvalósult: „preventív állományvédelem és digitalizálás a levéltárakban” és „múltunk megőrzése és megismertetése – adatbázisépítés” címmel.⁸ Elsőként a 15 órás akkreditált állományvédelmi képzést sikerült megtartani tavasszal, 15 fő részvételével. A többi meghirdetésére ősszel, illetve 2023 tavaszán kerül sor.

Zádor Viktória felnőttképzési szakmai vezető (Szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum Múzeumi Oktatási és Módszertani Központ) „Képzések levéltári munkatársak számára” című előadása az általuk kulturális szakembereknek tartott képzéseket mutatta be, amelyekből a levéltárosok részére ajánlottakat (kulturális közösségfejlesztés gyakorlata; digitális tartalmak előállítás a múzeumi ismeretátadáshoz; pályázatírás és projektmenedzsment; frontszemélyzeti képzés a kulturális intézmények látogatóbarát szolgáltatásainak fejlesztéséhez; PR, marketing, kommunikáció modul) részletesen ismertette. A képzések 30 órásk és tartalmuktól függően online vagy offline végezhetőek el, sikeres elvégzésük esetén akkreditált tanúsítványt nyújtanak.

Vajda Tamás levéltárvezető (Szegedi Tudományegyetem Egyetemi Levéltára) „Dokumentumfeltárás a Kolozsvári Egyetem fél évszázadának történetéből (1872–1921), avagy kicsi a bors...” című előadásában hosszú évek aprólékos gyűjtőmunkájának eredményét mutatta be. A Szegedi Tudományegyetem elődintézményeinek levéltári anyagai hosszú évtizedekig nem, vagy csak szűk körben voltak hozzáférhetőek az azokat őrző romániai közgyűjteményekben. Vajda Tamás egyetemista segítőkkel – alternatív levéltári gyakorlonki program keretében – kis költségvetéssel, sokszor magánérőből gyűjtöttegyűjti össze digitalizált másolatban az egyetem elődszervezeteinek iratanyagát. Az egyik legjelentősebb gyűjtés a Kolozs Megyei Levéltár 315. fondjából, a Ferenc József Tudományegyetem irataiból történt. Különbőféle pályázatok segítségével eddig kb. 300 000 oldal levéltári és mintegy 356 000 oldal könyvtári dokumentum fényképezését végezték el; köztük kiemelkedően értékes a hallgatói nyilvántartások sorozata. Az ott őrzött rektori hivatali iratok és a Bölcsészettudományi Kar iratanyaga mintegy 700–900 000 oldalnyit tesznek ki, így maradt még jövőbeni feladat is. A Maros Megyei Levéltár 576. fondja, az Orvosi Kar irataiból az 1872–1919 közti időszakból mintegy 40 000 oldalnyit sikerült lefotózni. Erdély területén további gyűjtéseket végeztek a Kolozsvári Akadémiai Könyvtárban és a különböző magyar vallásfelekezetek könyvtáraiban. A projekt során eddig a különböző közgyűjteményekből 796 000 oldalnyi, szegedi egyetemi vonatkozású iratot sikerült lefényképezni, összegyűjteni.

Lakatos Andor igazgató (Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár) – Vajk Ádám levéltáros (Dunántúli Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményei) az egyházi levéltárak közös E-kutatási platformját mutatták be. 2011 óta tíz hazai egyházi levéltár építette ki saját online kutatási rendszerét (alacsony előfizetési díjak visszaforgatásával) a felmerülő igények kielégítésére, több felhasználó elérésére és egyúttal kapacitásnövelő céllal (virtuális kutatóterem létrehozásával.) A létrehozott platformon több mint 3000 regisztráció történik évente, amelynek kétszerese-ötszöröse a kutatási esetek száma. Mára or-

⁸ A képzések ingyenesek és a következő felületen érhetőek el: <http://e-learning.bparchiv.hu/> (A letöltés ideje: 2022. augusztus 31.)

szágos lefedettségű E-kutatás szolgáltatás jött létre több mint 3 millió felvétellel (6 millió oldal). A szolgáltatást elősegíti a bankkártyás fizetés és a fintech megoldások, így a valós idejű hozzáférés, amely rögtön regisztráció után igénybe vehető. A honlaphoz használt Drupal 9 alapú tartalomszolgáltatás megbízható, a levéltárosok felé szofisztikált jogosultságkezelést tesz lehetővé. Az egységes felhasználói adatbázis biztosítja, hogy egyetlen regisztrációval minden levéltár közzétett adatbázisához hozzáférjen a jogosult kutató. A jövőbeli fejlesztési elképzelések között szerepel a veszprémi pilotként induló teljes szövegében kereshető anyakönyvi adatbázis projekt, valamint egy még nagyobb ívű elképzelés: interaktív openstreetmap-alapú térképes keresősegédlet családkutatáshoz Geo-hivatkozásokkal és GPS adatokkal, ami egyúttal kezeli a történeti helységnév-, filiációs és közigazgatási változásokat is.

Szatucsek Zoltán (MNL Nemzetközi Kapcsolatok és Európai Uniós Projektek Igazgatósága) a Közgyűjteményi Digitalizálási Stratégia eddig eltelt három évéről tartott előadást. Bevezetőjében felidézte, hogy az európai digitális fejlesztési stratégiák írták elő a tagállamoknak, hogy 2024-ig a nemzeti kulturális örökség körébe tartozó digitalizálendő emlékek feldolgozását valósítsák meg, ennek eredménye lett, hogy a Kormány 1404/2017. (VI. 28.) Korm. határozatában elfogadta a Digitális Nemzet Fejlesztési Program részeként számára bemutatott Közgyűjteményi Digitalizálási Stratégiát,⁹ majd az emberi erőforrások minisztere előterjesztése alapján az 1175/2018. (III. 28.) sz. határozatában a KDS 2018–2021. akciótervet. A megvalósításra szánt források és a tényleges költségvetés azonban jelentősen eltért. A levéltári terület forrásait az akcióterv 2482 millió forintban határozta meg, amelyből a 2019. évre eső költségvetés 669 millió forint helyett 230 millió, a 2020. évre eső 945 millió forint helyett 171,5 millió, a 2021. évre szánt 700 millió helyett pedig 140,2 millió forint lett. A központilag megvalósítandó – valamennyi közgyűjteményi területet érintő – fejlesztések is hasonló „karcsúsítást” szenvedtek el. A Belügyminisztérium irányításával a NISZ Zrt. elkészítette a NAP – Nemzeti Adattár Projekt tervezetét, amelyben a NAP infrastruktúrája tette volna lehetővé a közgyűjteményi tartalmak többcélú felhasználását. Ahhoz, hogy ezeket a célokat elérhessük, szükség van az országos szintű együttműködés kialakítására a digitalizálás területén. Az együttműködés azonban nem merül ki a feladatok megosztásában és koordinálásában, a hatékony közös munkához elengedhetetlenül szükséges az egységes módszertan alkalmazása is. Ennek segítésére a KDS-ben meghatározott közgyűjteményi szereplők, azaz a Magyar Nemzeti Filmarchívum, az MTVA Archívuma, az Országos Széchényi Könyvtár, a Magyar Nemzeti Múzeum, a Magyar Nemzeti Levéltár és a Forum Hungaricum Nonprofit Kft., valamint szakági szakértők közösen kidolgozták a Fehér Könyv. Módszertani útmutató a közgyűjteményi kulturális örökség digitalizálásához és közzétételéhez című kiadványt.¹⁰

⁹ <https://digitalisjoletprogram.hu/hu/tartalom/kds-kozgyujtemenyi-digitalizalasi-strategia> (A letöltés ideje: 2022. augusztus 31.)

¹⁰ https://ommik.hu/media/attachments/2019/12/09/fehr_knyv.pdf (A letöltés ideje: 2022. augusztus 31.)

Levéltári területen a hároméves projekt legnagyobb eredményének az aggregációs platform bizonyult. Az Elektronikus Levéltári Portálba integrált UNIVA és ARCA szolgáltatások mellé az MNL a szaklevéltárak számára hoztol egy AtoM alkalmazást, s a szolgáltatás a jövőben kibővíthet a BFL által az önkormányzati levéltáraknak fenntartott hasonló szolgáltatással. Tartalomfejlesztés területén 2019-ben 1 992 522, 2020-ban 1 988 479, 2021-ben 2021 – 1 850 038 felvétel készült összesen 25 levéltár gyűjteményéből. Az MNL anyagai mellett sor került olyan értékes iratanyagok digitalizálására és közzétételére, mint

- Budapest pesti részének telekkönyvi betétei 1878–1926
- Közjegyzői iratok
- Pest szabad királyi város 1849 és 1873 közötti tanácsülési jegyzőkönyvei
- Buda szabad királyi főváros 1861–1872. évi tanácsülési jegyzőkönyvei
- FŐFOTÓ-gyűjtemény
- MTA középkori oklevelek
- Soproni periodikák
- Borsod és Somogy középkori oklevelek
- Felsőoktatási Levéltárak testületi jegyzőkönyvei
- és emellett olyan kuriózumokra, mint az MNL üveglemez-gyűjteménye.

A szolgáltatásfejlesztési feladatokkal kapcsolatban a fenntartó elvárása az volt, hogy innovatív, élményszerű reprezentációkkal segítsék a levéltárak az új célcsoportokat, az oktatást és a turizmust. Az MNL ennek részeként fejlesztette tovább a Mátyás emlékévre készült uralkodói itinerárium szolgáltatását, valósította meg az I. világháború gyűjteményhez kapcsolódó adatvizualizációs megoldást, az Oktatólapok új platformra helyezését és tartalmi fejlesztését, valamint kutatószolgálati videókkal és podcastokkal népszerűsítette a levéltári szolgáltatást. A szolgáltatásfejlesztések eredményeként 2020-ban az MNL honlapjának látogatottsága 38%-kal, az Elektronikus Levéltári Portál forgalma 38%-kal, az AdatbázisokOnline forgalma 50%-kal nőtt. 2021-ben a Petőfi Irodalmi Múzeum kezdeményezte a KDS2.0 előkészítését, az előterjesztés azonban a döntéshozatali folyamaton nem jutott túl. Csak remélhető, hogy az új kormányzati szervezeti felállásban a munka az eredeti célokkal összhangban folytatódhat.

Szabóné Maslowski Madlen levéltáros – Mucsi László levéltáros (MNL Jász-Nagykún-Szolnok Megyei Levéltára): „Kutatóbarát levéltár – online térben? Oktatóvideók az MNL Jász-Nagykún-Szolnok Megyei Levéltárában” című előadásában egy szerény költségvetéssel, ám annál nagyobb lelkesedéssel megvalósított projekt eredményeiről számoltak be. A szolgáltató levéltár egyik célja, hogy becsalogassa a nagyközönséget a levéltárba, akár kutatóként is, ugyanakkor ezt megnehezíti, hogy a levéltár egy speciális világ, amelyben a kezdő kutatónak nehéz eligazodnia. Bár az online térben történő ügyintézés meggyorsítja a kutatást, a regisztráció és a levéltári kérések online leadásakor a személyes kapcsolat hiánya a kutatás megkezdésénél sokak részére nem könnyíti meg a kezdeteket. Ha kutatásra buzdítjuk az embereket, segítenünk kell abban is, hogy a kutatás sikeres legyen. Ennek elősegítése érdekében a következő célokat fogalmazták meg a kuta-

tók tájékoztatása/oktatása terén: a kutatónak legyen annyi ismerete a levéltárról, hogy az érintett levéltárba be tudjon iratkozni; ha ez megtörtént, akkor értelmezhető, releváns kutatási témát és évkört adjon meg; az elektronikus kikérés bevezetésekor legyen megfelelő ismerete, hogy ki tudja választani azokat a tételeket, amelyekre ténylegesen szüksége lesz, és ha ellátogat az intézménybe, hatékonyan tudja használni a levéltári anyagot.

Az ehhez szükséges segédanyag megvalósítását videós formátumban képzelték el, mivel a levéltári munka egyre több aspektusa tolódik az online térbe, így a segítségnyújtás is. Tudomásul kell venni, hogy az emberek olvasási hajlandósága egyre kisebb, a videós formátum a leírt szövegnél hatékonyabb, mert audiovizuális és bármikor visszanezézhető. A projektnek előzményei is voltak a 2020 decemberétől készült „(Köz) történetek” című videósorozat.¹¹ A projekt során választ kerestek arra, miért sikertelen a kutató, melyek a levéltári kutatás buktatói? Néhány példa erre: ha témája szempontjából rossz levéltárban próbálkozik, el kell magyarázni számára, hogy mely levéltárnak mi az illetékessége, gyűjtőköre. Ha háttérismeretek hiányában rosszul választ témát, fel kell hívni a figyelmét arra, hogy a kutatás megkezdése előtt érdemes tájékozódni a téma szakirodalmáról, az elérhető forrásokról. Egyeseket a „kutatóbarát levéltár” szlogen vezet félre, s azt feltételezik, hogy pár órán belül a levéltáros által kidolgozott témával fognak távozni az intézményből. Tudatosítani kell az érdeklődőkben, hogy a kutatás időigényes, elmélyült tevékenység, ám kitartó munkával szép eredmények érhetők el. Az említetteken túl még sok más hasonló kérdés-felelet vethető fel e téma kapcsán. A sorozat tematikájának és az epizódok szövegének összeállításakor kidolgozott alapelvek esetében az arany középutra törekedtek: bőséges információ, közérthetően, annak érdekében, hogy a teljesen laikusok számára is befogadható legyen. A szöveget úgy kell elkészíteni, hogy felolvasva is érdekes, stílusos maradjon. A videofelvétel elkészítésének munkafolyamatát előre megtervezték: jegyzetek készítése a szöveghez, a szöveg megírása, szakmai egyeztetés a munkatársakkal, a stilisztikai hibák kiküszöbölése, a narráció rögzítése, az elkészült hanganyag megvágása (időkorlát betartásával). (Sorrendben: az elkészült hanganyaghoz készül el a „forgatókönyv”, majd elkészítik a felvételeket, a szükséges fotókat, szkeneléseket és mindezek után kerül sor a film összeállítására, majd végső ellenőrzés után a nagyközönséghez az interneten történő közzétételre.)

Az ily módon elkészült kisfilmek költségvetése igen alacsony volt, a ráfordított munkaidőt nem számítva gyakorlatilag 0 Ft-ból valósultak meg! A készítők a levéltár meglévő – kissé már elavult – műszaki eszközeivel és saját telefonnal, fülhallgatóval dolgoztak, ingyenes szerkesztő szoftverrel. A videókészítés nem a kizárólagos tevékenységük, mindenkinek megvan a maga munkaköri teendője, így napi feladataik mellett készítették el a videoanyagokat. A projekt jól példázza, hogy lelkesedéssel is elérhetőek kiemelkedő eredmények, s ki tudja, még milyen eredmény születhetne, ha mindegyik forrás is rendelkezésre állna!¹²

¹¹ <https://mnl.gov.hu/mnl/jnszml/hirek/koztortenetek> (A letöltés ideje: 2022. augusztus 31.)

¹² A videók az MNL Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár youtube oldalán tekinthetők meg: <https://www.youtube.com/watch?v=rzd5JorZDVU&list=UUkGwGdAExrWXL6-BXwWqUg>

A nap utolsó előadása némi számviteli ismeretek átadását célozta. „Az apróbetűs rész... Kötelező számviteli »egzotikumok« levéltárvezetőknek” címmel Béndek Eszter gazdasági ügyintéző (MNL Tolna Megyei Levéltára) a gazdasági elszámolásokkal kapcsolatos változásokról tájékoztatta a jelenlévő levéltári vezetőket.

A konferencia zárónapján Schramek László igazgató (MNL Pest Megyei Levéltára) ismertette az elkészült új levéltári stratégia elemeit. A stratégiát a Levéltári Kollégium által megbízott munkabizottság készítette el. A szolgáltató levéltár stratégia¹³ elemzése azt mutatja, hogy egyes elemei jól megvalósultak, a levéltári anyag feldolgozása terén az adatbázis-építés, digitalizálás terén jelentős előrelépés történt, a hierarchikus struktúrájú leírási egység szintű segédletek és azok online közzététele az elektronikus levéltári portálon egyre nagyobb mértékben valósul meg. Az MNL és tagintézményei esetében az elektronikus közigazgatás rendszerébe történt bekapcsolódás új szintre emelte az ügyfélszolgálati munkát. A szakmai képzés, továbbképzés terén a felsőoktatásban az ELTE levéltáros képzése jelentősen megújult és új elemként belépett a Nemzeti Közszolgálati Egyetem közszolgálati információ- és iratmenedzsment szakirányú továbbképzési szaka. Az OKJ-képzések megszüntével a középszintű irattáros-levéltári kezelő képzések átértékelésére, az új rendszerbe illesztésére lesz szükség. (Akkreditált, végbizonyítványt adó tanfolyamokkal.)

Az elkészült új stratégia több problémakört tárgyal. Az állománygyarapítás terén a tömegesen keletkező iratfajták tekintetében új iratértékelési rendszert tart szükségesnek, amelynek ki kell térnie az E-born iratok problémakörére is. Az állományvédelem terén a kialakult szakmai hiányok felszámolására, megszüntetésére országos restaurálási központ létrehozását javasolják, egyidejűleg a meglévő infrastruktúra karbantartásához, működtetéséhez szükséges források biztosításának igényét is felvetik. Régi adósság: meg kell alkotni egy ágazati katasztrófavédelmi tervet, az egyes intézmények terveit pedig aktualizálni kell. A stratégia a levéltári anyag feldolgozása terén három célt fogalmaz meg: egy országosan egységes iratnyilvántartó rendszer létesítését, jelentősen több darabszintű jegyzék (raktári nyilvántartás) készítését az ISAD(G) szabványának megfelelően, s az elektronikus iratok feldolgozása (selejtezés, rendezés) terén átfogó segédanyag összeállítását.

A digitalizálás terén továbbra is a közgyűjteményi digitalizálási stratégiát kell követni, a régebbi és az új technikák (karakterfelismerő technológia alkalmazása – OCR, kézirás felismerő technológia – HWR és a mesterséges intelligencia alkalmazása – AI) hatékony kihasználásával. A stratégia célul tűzte ki a távoktatási programok széleskörű terjesztését (E-learning), ami intenzív ismeretterjesztő és tudományos munkát feltételez. Továbbra is kiemelt fontosságú a magánszféra még papíralapon meglévő hagyatékaiknak átvétele, mivel erre egyre kisebb a lehetőség. Mindez a fenntarthatóság jegyében stabil finanszírozást követel meg, amire a levéltáraknak nincs befolyása. Rendkívül fontos az infrastruktúra szinten tartása, megújítása és az elektronikus levéltár eszközeinek

¹³ <https://docplayer.hu/2660219-A-szolgáltato-leveltar-strategia-koncepcioja.html> (A letöltés ideje: 2022. augusztus 31.)

állandó forrást igénylő megújítása. A közlevéltárak részére fejlesztési terv készítése és az ehhez szükséges forrás elkülönítése lenne a cél, míg a nyilvános magánlevéltárak részére pályázati alap létesítése a szükséges fejlesztések megvalósítása érdekében. Míg a bérköltségek emelkedtek, addig 2009 és 2019 között a levéltárakban foglalkoztatottak létszáma 1212-ről 1042-re csökkent, a feladatok egyidejű bővülésével. Fő cél, hogy a szakmai munkát megalapozó stabil finanszírozási környezet álljon rendelkezésre mindegyik levéltári intézménytípus számára.

Cseh Gergő Bendegúz (levéltári vezető szakfelügyelő) immár hagyományosan az eltelet időszak értékelését tette meg. A szakfelügyelet éves értékelését a Levéltári Szemle minden évben részletesen közli, így most az előadás ismertetésétől eltekintek.

Végezetül Haraszi Viktor általános főigazgató-helyettes (Budapest Főváros Levéltára) a 2020–2022. évi levéltári jogszabályváltozásokról, annak a levéltár mindennapjaira gyakorolt hatásairól tartott előadást, különös tekintettel a kényszerselejtezők és az MNL újonnan megjelenő hatósági jogkörének témakörére.¹⁴

Az előadások, a vándorgyűlés megnyitó beszédei és a Bősze Sándor-díj átadásának pillanatai – köszönhetően dr. B. Stenge Csaba áldozatos munkájának – Tataháza Megyei Jogú Város Levéltára youtube csatornáján visszanezethetők.¹⁵

Haraszi Viktor

¹⁴ Lásd ezzel kapcsolatban még: Bényei Balázs - A levéltári törvény és végrehajtási rendeleteinek módosítása a gyakorlatban. Levéltári Szemle 2020. 3. sz. 5–21.

¹⁵ https://www.youtube.com/watch?v=Tw_DfDXC5k4&list=PL1yD3Xjm62ZWjycxmpCZaT2v6WAu5Mby0 (A letöltés ideje: 2022. augusztus 31.)

Beszámoló a Fialat Levéltárosok Egyesületének XIII. Tudományos Őszi Táboráról

2022. szeptember 15. és 17. között 29 fő részvételével került sor a Fialat Levéltárosok Egyesületének XIII. Tudományos Táborára, amelynek helyszíne ezúttal Pécs volt. Az eseményt immár harmadik alkalommal rendeztük meg vándorgyűlés formájában és idén is kihasználtuk annak lehetőségét, hogy a szakmai rendezvény mellett egy újabb vidék helytörténetével és jellegzetességeivel is megismerkedjünk. A konferencia témáját a levéltári válsághelyzetek és ezek állományvédelmi kezelése adta.

A konferencia első napján Mátyás Zoltán, a Fialat Levéltárosok Egyesületének elnöke, Gözsy Zoltán, a Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Megyei Levéltárának igazgatója, és Lengvári István a Pécsi Tudományegyetem Levéltárának igazgatója köszöntötte a résztvevőket. Az igazgatói köszöntők után a Baranya Megyei Levéltár munkatársa, Polyák Petra mutatta be a helyi intézményt. Előadásában kitért a levéltárat érintő legnagyobb kihívásokra, feladatokra és az előző években elért eredményekre, valamint bemutatta a megyei levéltár sokszínű közművelődési és levéltár-pedagógiai tevékenységét. Ezt követően Lengvári István ismertette a Pécsi Egyetemi Levéltár létrehozásának, többszöri költözésének történetét és az intézmény munkáját.

A program hagyományteremtő céllal helytörténeti előadással folytatódott. Varga Szabolcs az ELKH BTK Történettudományi Intézet munkatársa adott bepillantást a 16-17. századi török kori Pécs történetébe és a korszak hiányos forrásaiba. Az előadás végén a régészeti leletekből létrehozott grafikákkal szemléltette a korabeli város hangulatát, pusztulását.

Az első nap utolsó előadásaként Körmendi Tamás (ELTE BTK) beszélt a levéltáros szak átalakulásáról és várható irányairól. A konferencián jelenlévő tagság nagyobb része már a 2014-ben megújult levéltári mesterképzést végezte el. A mesterképzés után 2018-tól a segédtudományi tanszék megújította a történelem alapszakhoz kapcsolódó levéltári specializációt is. Az átalakítás során igyekeztek kiszűrni az ismétlődő tantárgyakat és tananyagokat. A konkrét szakmai tananyag nagyobb része a mesterképzésre maradt, míg az alapképzési szakirány a történettudományi kutatói irányba tolódott el. Az alapszakos hallgatók klasszikus levéltártani ismereteket három félév során tanulnak, emellett öt kormányzattörténeti tárgyat végeznek el. Újításként a tanszék létrehozta az iratelemző és iratértékelő gyakorlati órákat, amelyek a legnagyobb sikert aratják a diákok körében. A tanszék minden évben hallgatói elégedettségi felméréseket végez, hogy feltárják a problémákat. Körmendi Tamás arra is kitért, hogy az ismétlődő tananyagok kiszűrése mellett a mesterképzés kihelyezett óráit is sikerült egy napra csoportosítani. Az előző évek szűk létszámú évfolyamai után elmondható, hogy az alapszakon kifejezetten népszerűvé vált a levéltári szakirány, és a mesterszakon is sikerült a kétfős év-

folyamok után öt főt felvenni. Az új képzési rendben így kissé távolabb került egymástól az alap- és mesterszak, a történész hallgatók közül még mindig kevesen választják a levéltári mesterszakot, amit azonban idén külsős és már dolgozó jelentkezőkkel, magas létszámmal sikerült elindítani.

A rendezvény második napjának délelőttje a helyi közgyűjtemények látogatásával telt. A szakmai program keretében először a Pécsi Egyházmegyei Levéltárral ismerkedtünk meg. Az intézményben Damásdi Zoltán fogadott minket és mutatta be a levéltárnak helyet adó épületet. A látogatás során megtekintettük a káptalani levéltárat és a legértékesebb iratokat bemutató kiállítást.

Ezt követően a Főegyházmegyei Könyvtárban folytattuk a napot, ahol megismertük a könyvtár történetét. A korábban kedvezőtlen körülmények között tárolt gyűjtemény 2018-ban költözhetett be új, felújított épületébe. A helyiségeket végigjárva bepillantást nyertünk abba a folyamatba, amely során megszervezték az épület berendezését, a muzeális értékű szekrények elhelyezését, a gyűjtemény szállítását és máig zajló aprólékos feldolgozását. A látogatás végén megtekinthettük a könyvtár legértékesebb kincseit is.

A délután folyamán megkezdődtek a levéltári válsághelyzetekkel foglalkozó előadások. Orosz Katalin Budapest Főváros Levéltárának (BFL) munkatársa két előadással indította a délutánt. Először Levéltári stratégiák és kockázatelemzés címmel beszélt a Kanadában kidolgozott kockázatelemzési módszerről, a tíz kockázati tényezőről és az ezek felmérésére szolgáló szisztematikus módszerekről. Kiemelte a megelőzés szerepét és azon tudás elsajátításának fontosságát, amely lehetővé teszi a problémák mielőbbi felismerését. Második előadásában a biokodikológiával ismertette meg a résztvevőket. Ezen tudományág a pergamen alapú dokumentumok vizsgálatát jelenti fehérje- vagy DNS vizsgálatokkal, amelyek segítségével leszámolhatunk olyan tévhitekkel, minthogy kisebb kódexekhez mókusbőrt használtak.

Az utolsó állományvédelmi témájú előadást P. Holl Adrien (BFL) tartotta, aki a V4-es vészhelyzeti protokoll létrehozásáról beszélt. Ennek során négy ország munkatársaival dolgoztak együtt, szakszótárat, számos útmutatót, valamint esettanulmányt készítettek, amelyek a BFL honlapján keresztül a nagyközönség számára is elérhetőek. Az előadás végén a BFL főosztályvezetője kiemelte a katasztrófa- és intézkedési tervek fontosságát, és a vészhelyzetek kapcsán felmerülő megoldandó feladatokat.

A délután második felében Szatmáry Judit, a Ráday Levéltár munkatársa számolt be a levéltárat ért 2019-es katasztrófáról. A tűz a levéltári szobákat közvetlenül nem érintette, a legnagyobb kárt, a füst mellett, az oltáshoz használt víz okozta. Az előadó kiemelte a nem megfelelő körülményeket, amely a legtöbb kisebb levéltárat jellemzik, és még veszélyeztetettebbé teszi az anyagokat katasztrófa-helyzetekben, továbbá hangsúlyozta a gyors reagálás fontosságát, valamint a Budapest Főváros Levéltára által nyújtott azonnali segítség jelentőségét.

A következő előadó, Vajda Tamás, a Magyar Felsőoktatási Levéltári Szövetséget képviselte rendezvényünkön az egyesület és a Szegedi Tudományegyetem Levéltárának vezetőjeként. Előadásából megtudhattuk, hogy az egyetemi levéltárakban is számos állományvédelmi vészhelyzet alakul ki, legtöbbször az irattárak elhanyagolása és a rossz

körülmények következtében. Az első egyetemi levéltárak csak 1958-ben jöttek létre és a fenntartók a legtöbb esetben ezt követően is csekély forrást biztosítottak a megfelelő körülmények kialakítására. Az egyetemi levéltárak munkáját és iratmentését nehezíti a jellemzően széttagolt intézményrendszer is. Vajda Tamás ugyanakkor bemutatott néhány új, pozitív példát is, többek között a Semmelweis Egyetem, illetve a Moholy-Nagy Művészeti Egyetem kapcsán, ahol az egyetemi levéltárak új, modern raktárakat kaptak.

A nap zárásaként a Pulszky Társaság Fiatal Tagozata (Pulszky FIAT) képviseletében két muzeológus vendégünk tartott előadást a múzeumok ukrain helyzetéről és veszteségeiről. Dr. Török Róbert (Magyar Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeum) és Szabó Attila (Országos Színháztörténeti Múzeum) bemutatta továbbá a múzeumokra alkalmazandó honvédelmi intézkedési tervet is. Az előadás második felében a háborús helyzet kapcsán kiemelték a nemzetközi múzeumi szervezetek gyors reagálását, felhívását. Ennek keretében a magyar muzeológusok szervezete, a Pulszky Társaság is jelentős mennyiségű csomagolóanyagot adományozott a műkincsek mentésére.

A tábor utolsó napján került sor a városnézésre. Az esős időben a Pécsi Székesegyház történetével, freskóival és domborműveivel ismerkedhettünk meg részletesen, majd a toronyba vezető számos lépcsőt is megmáztuk. A délelőtt végén Gázi Kászim pasa dzsámiját tekintettük meg.

A tábor beváltotta reményeinket. A rendkívül színvonalas előadások számos új információval szolgáltak. Az, hogy immár harmadik éve vándorgyűlésként szervezzük meg tudományos táborunkat, lehetőséget ad arra, hogy az ország különböző pontjain található közgyűjteményeket is jobban megismerhessük. Ebben az évben a közgyűjteményi látogatás mellett, helyi idegenvezetéssel és helytörténeti előadással is színesíteni tudtuk a programot.

Huszár Renáta

A fényképeket Kalamárné Papp Rita és Mátyás Zoltán készítette.

Krónika – válogatás a levéltári élet híreiből

A **Magyar Levéltárak Vezetőinek Tanácsa** a hét évvel ezelőtt alapított *Bősze Sándor-díjat* 2022-ben dr. *Tilcsik Györgynek*, a Vas Megyei Levéltár nyugalmazott igazgatójának ítélte oda.

Keresztény hitünk és történelmünk legrégebbi írásos emlékeit mutatja be a nagyközönség számára az a kiállítási tér, amelynek ünnepélyes megnyitóját június 21-én tartották a **Pécsi Egyházmegyei Levéltár Székeskáptalani Levéltárában**. A kiállított dokumentumok között látható többek között a Pécsi Egyházmegye alapító okiratának 1404-es évből származó átirata, valamint az egyházmegye legrégebbi anyakönyvei.

15 000 új felvétellel bővült a **Veszprémi Főegyházmegyei Levéltár** online adatbázisa. Az interneten közzétett dokumentumsorozatok elsősorban 20. századi tervrajzokból, műszaki dokumentációkból állnak.

2022. június 23-án újabb megállapodást kötött az **Osztrák Állami Levéltár** és a **Magyar Nemzeti Levéltár** (MNL), amelynek eredményeként online elérhető lesz a Habsburg Monarchia teljes hadügyigazgatásáért, s a hadseregért felelős központi hivatal, az Udvari Haditanács 1557 és 1712 között keletkezett összes nyilvántartókönyve. A projekt megvalósításának első lépéseként 165 000 felvételt tesznek közzé az oszmán hódoltság, illetve a Rákóczi-szabadságharcra vonatkozó iratanyagból.

Budapest Főváros Levéltára (BFL) ingyenes e-learning képzést hirdetett *Múltunk megőrzése és megismertetése* címmel. Az akkreditált felnőttképzéshez, amelyet bárki elvégezhetett, előképzettség nem szükséges, ám készítői elsősorban közgyűjteményi dolgozók részére ajánlották. A képzés két önálló kurzusból áll, amelyek egymástól függetlenül teljesíthetők. Az *Állományvédelem* kurzus a preventív állományvédelem, a kiállításrendezés és a digitalizálás-előkészítés kérdéseivel foglalkozik, míg az *Adatbázisok* kurzus a levéltári adatbázisok tervezéséhez, építéséhez és használatához ad általános szempontokat és technikai alapismereteket.

A *Network* (European Network of Official Authorities in Charge of the Secret Police Files – Titkosrendőrségi Iratok Kezeléséért Felelős Állami Hatóságok Európai Hálózata) éves találkozójára 2022. június 29-én és 30-án került sor. A rendezvény házigazdája a szervezet soros elnöki posztját az elmúlt időszakban betöltő **Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára** volt. Az esemény résztvevői az ÁBTL munkatársai mellett az albán, a bolgár, a német, a lengyel, az észt, a szlovák és a román partnerintézmények képviselői voltak. A konferenciához online formában csatlakoztak a szlovén, a lett, a litván és az ukrán partnerintézmények munkatársai is. Az éves Network találkozó keretében szolidaritási nyilatkozat elfogadására került sor, amelyben a tagok kifejezték felháborodásukat a történeti emlékezet és az információs kárpótlás becses forrásanyagainak elpusztítása miatt, s egyben szolidaritásukról biztosították az ukrán kollégákat, akik a háború napjai közepette sem feledkeztek meg hivatásukról. A résztvevők emellett elfogadták a leendő közös honlap kialakításának menetrendjét, valamint döntöttek egy közös vándorkiállítás létrehozásáról, amelynek témáját az 1960-as, 1970-es és 1980-as évek könnyűzenei csoportjainak, együtteseinek és énekeseinek szerepe a társadalmi ellenállásban, illetve az állambiztonság ezzel kapcsolatos kelet-közép európai tevékenységének bemutatása képezi.

Az **MNL Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltára** igazgatói feladatainak ellátására a következő vezetői ciklusban ismételten Kujbusné dr. Mecsei Éva főlevéltáros kapott megbízást, aki 2008 óta áll az intézmény élén.

Az **MNL Országos Levéltára** irati közül a *Magyar Kancelláriai Levéltár irataihoz tartozó segédkönyvek újabb sorozata vált elérhetővé* a világhálón. A tartalomfejlesztésnek köszönhetően a 16–17. századi után immár a 18–19. századi kormányzattörténeti kutatások is kényelmesebbé válnak az érdeklődők számára. Az online kutatható segédkönyvek segítségével akár otthonról is kiválasztható az adott témakörhöz tartozó iratok levéltári jelzete. A kutatási témához illeszkedő iratok kiválasztása a segédkönyvekben található címszavak és rövid tartalmi kivonatok alapján lehetséges.

A Veszprém–Balaton Európa Kulturális Fővárosa 2023 programot lebonyolító Veszprém–Balaton 2023 Zrt. által a komplex kulturális-művészeti projektek támogatására meghirdetett pályázaton a Magyar Nemzeti Levéltár „Veszprémi Térképvándor” című projektje 45 000 000 Ft támogatást nyert el. A projekt megvalósítását követően az **MNL Veszprém Megyei Levéltár**ában Veszprém város történetének feltárása érdekében folyó szakmai munka eredményét online formában ismerhetik majd meg az érdeklődők. A projekt munkálatai 2022 elején kezdődtek el. A *Térképvándor helytörténeti adatbázis* a tervek szerint 2023 elejére készül el és válik nyilvánossá.

A *Network* (European Network of Official Authorities in Charge of the Secret Police Files – Titkosrendőrségi Iratok Kezeléséért Felelős Állami Hatóságok Európai Hálózata) éves találkozójára 2022. június 29-én és 30-án került sor. A rendezvény házigazdája a szervezet soros elnöki posztját az elmúlt időszakban betöltő **Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára** volt. Az esemény résztvevői az ÁBTL munkatársai mellett az albán, a bolgár, a német, a lengyel, az észt, a szlovák és a román partnerintézmények képviselői voltak. A konferenciához online formában csatlakoztak a szlovén, a lett, a litván és az ukrán partnerintézmények munkatársai is. Az éves Network találkozó keretében szolidaritási nyilatkozat elfogadására került sor, amelyben a tagok kifejezték felháborodásukat a történeti emlékezet és az információs kárptólas becses forrásanyagainak elpusztítása miatt, s egyben szolidaritásukról biztosították az ukrán kollégákat, akik a háború napjai közepette sem feledkeztek meg hivatásukról. A résztvevők emellett elfogadták a leendő közös honlap kialakításának menetrendjét, valamint döntöttek egy közös vándorkiállítás létrehozásáról, amelynek témáját az 1960-as, 1970-es és 1980-as évek könnyűzenei csoportjainak, együtteseinek és énekeseinek szerepe a társadalmi ellenállásban, illetve az állambiztonság ezzel kapcsolatos kelet-közép európai tevékenységének bemutatása képezi.

Az **MNL Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltára** igazgatói feladatainak ellátására a következő vezetői ciklusban ismételten Kujbusné dr. Mecsei Éva főlevéltáros kapott megbízást, aki 2008 óta áll az intézmény élén.

Az **MNL Országos Levéltára** irati közül a *Magyar Kancelláriai Levéltár irataihoz tartozó segédkönyvek újabb sorozata vált elérhetővé* a világhálón. A tartalomfejlesztésnek köszönhetően a 16–17. századi után immár a 18–19. századi kormányzattörténeti kutatások is kényelmesebbé válnak az érdeklődők számára. Az online kutatható segédkönyvek segítségével akár otthonról is kiválasztható az adott témakörhöz tartozó iratok levéltári jelzete. A kutatási témához illeszkedő iratok kiválasztása a segédkönyvekben található címszavak és rövid tartalmi kivonatok alapján lehetséges.

A Veszprém–Balaton Európa Kulturális Fővárosa 2023 programot lebonyolító Veszprém–Balaton 2023 Zrt. által a komplex kulturális-művészeti projektek támogatására meghirdetett pályázaton a Magyar Nemzeti Levéltár „Veszprémi Térképvándor” című projektje 45 000 000 Ft támogatást nyert el. A projekt megvalósítását követően az **MNL Veszprém Megyei Levéltár**ában Veszprém város történetének feltárása érdekében folyó szakmai munka eredményét online formában ismerhetik majd meg az érdeklődők. A projekt munkálatai 2022 elején kezdődtek el. A *Térképvándor helytörténeti adatbázis* a tervek szerint 2023 elejére készül el és válik nyilvánossá.

■

A nyár folyamán az **MNL Zala Megyei Levéltára két katonai témájú hagyatéki anyaggal is gazdagodott**. Kiss József, édesapja Kiss Kálmán II. világháborús dokumentumgyűjteményét ajánlotta fel a levéltárnak, amelynek különösen értékes részét képezi a háború eseményeiről készült fotósorozat. Juhász János pedig apósának a nagybátyja, Herczeg András katonai kitüntető okleveleit adta át levéltári megőrzésre.

■

Balogh Béla, Románia Nemzeti Levéltára Máramaros Megyei Igazgatóságának nyugalmazott főlevéltárosa a magyar levéltárosoknak és kutatóknak, a magyar levéltárügynek nyújtott több évtizedes színvonalas és önzetlen munkájáért és támogatásáért 2022. augusztus 19-én a Magyar Levéltárosok Egyesülete ajánlásával a Kulturális és Innovációs Minisztérium részéről a legmagasabb, csak levéltárosoknak adományozható elismerésben, *Pauler Gyula-díjban* részesült.

■

A *Magyar Érdemrend Lovagkereszt* (polgári tagozat) kitüntetést vehette át **dr. Szögi László** történész, levéltáros, könyvtáros, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár és Levéltárának nyugalmazott főigazgatója, címzetes egyetemi tanár, az MTA-ELTE Egyetemtörténeti Kutatócsoportjának részlegvezetője, a Magyar Levéltárosok Egyesületének korábbi elnöke.

■

A *Magyar Érdemrend Tisztikereszt* (polgári tagozat) kitüntetésben részesült **dr. Draskóczy István** történész, a Magyar Tudományos Akadémia doktora, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Történeti Intézete Középkori Történeti Tanszékének professor emeritusa.

■

Vác Város Önkormányzata 2022. augusztus 20-án egyéni *Pro Urbe* kitüntetést adományozott **dr. Horváth Ferenc Vác Város Levéltára** igazgatójának, aki több évtizede kiemelkedő, maradandó értékekkel gazdagítja a város tudományos és kulturális életét. Vezetése alatt, komoly szervezőmunkájának köszönhetően elősegítette egy korszerű városi levéltár létrejöttét.

■

2022. augusztus 29-én, életének 69. évében *elhunyt* az MNL Heves Megyei Levéltárának egykori dolgozója, **dr. Havassy Péter**, aki előbb 1976-tól a **Szolnok Megyei Levéltár**, majd 1979 és 1983 között a **Heves Megyei Levéltár** munkatársaként tevékenykedett.

Egyedülálló transzmédia kiállításon mutatja be Európa történetét a **Magyar Nemzeti Levéltár** az *Európa megteremtése – Történelem, emlékezet és az európaiság ezeréves mítosza* című tárlaton, melynek megnyitójára 2022. augusztus 30-án került sor a Várkert Bazárban.

Dr. Dobos Gyula, történésznek, a **Tolna Megyei Levéltár** nyugalmazott igazgatójának Ács Rezső, Szekszárd Megyei Jogú Város polgármestere *díszpolgári* címet adományozott. Dr. Dobos Gyula 1981-ben került a Tolna Megyei Levéltár kötelékébe, ahol 1990-ben vette át az intézmény vezetését. Igazgatói címét nyugdíjazásáig (2011) négy cikluson át viselte. Ebben az időszakban az iratállomány jelentős gyarapodása mellett tizenöt levéltári konferenciát szervezett az intézmény. Emellett évente honismereti kötet, valamint összesen harminc egyéb szakmai kiadvány megjelentetésével gazdagították a megye történeti múltjára vonatkozó ismereteket.

A 2018-ban indult *Európa Digitális Kincsei projekt* az európai levéltári anyagok minél szélesebb körű, zömmel digitális tartalmakra épülő bemutatását tűzte ki célul. Ennek érdekében a nemzetközi konzorcium három digitális, transzmédia kiállítást hozott létre. Együttal a kiállítási dokumentumokhoz kapcsolódva 2021-ben pályázatot hirdetett norvégiai, máltai, magyarországi, portugáliai, osztrák és spanyolországi középiskolások számára, hogy az Európa építéséről szóló 60 kiállított levéltári irat egyikét digitális formában mutassák be. A pályázat nyertesei nemzetközi levéltári táboron vehettek részt, amelynek házigazdája **MNL Országos Levéltára** volt. A pályázat legfontosabb célját az európai identitás építése képezte annak érdekében, hogy a részt vevő fiatalok közelebb kerüljenek Európa történelmi gyökereinek megismeréséhez, mindahhoz, ami összeköt bennünket és értékeinket.

A *Harruckern család levéltárának* (MNL-OL-P 418) iratait a Magyar Országos Levéltár 2010-ben mikrofilmezte. A felvételekről pedig a közelmúltban digitális másolatok is készültek (MNL-OL-W 28), amelyek a **Magyar Nemzeti Levéltár** szakrendszereinek segítségével 2022-től az *elevektar.hu* oldalon *online is elérhetőek*, kutathatók. A levéltár anyaga (terjedelme: 12,25 ifm) a földesúri birtokigazgatással, birtokkormányzattal kapcsolatos kutatásokon túl igen jelentős hely- és társadalomtörténeti jelentőséggel is bír.

Az elmúlt év során *megújult a matricula.hu*, az **egyházi levéltárak közös e-kutatási portálja**, amely együttal közös kutatási felületté vált, és egy plébánia- és településtörténeti adatbázis is kapcsolódik hozzá. Ez utóbbi lehetővé teszi, hogy a kutató információt kapjon az adatbázisban szereplő egyházmegyék, plébániák és települések egymás közötti kapcsolatairól, valamint földrajzi helyéről interaktív térképek segítségével. Az egyelőre

tesztüzemben hozzáférhető adatbázisban a győri, pannonhalmi, pécsi és székesfehérvári egyházmegye plébániái, valamint a hozzájuk tartozó települések szerepelnek, de hamarosan bővülni fog más egyházmegyékkel, plébániákkal, középiskolákkal, valamint a hozzájuk kapcsolódó iratok leírásával.

Életének 72. évében *elhunyt* **Dancsó Magdaléna** nyugalmazott levéltári kezelő, aki 1994 és 2008 között dolgozott a **Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltárban**.

Életének 83. esztendejében *elhunyt* **Csiby Lászlóné** fotográfus, aki 1981-től dolgozott levéltári környezetben. Előbb a **Pest Megyei Levéltár** fotólaboratóriumában nyert alkalmazást, majd 1987-től kezdődően 1996-ban bekövetkezett nyugdíjazásáig **Budapest Főváros Levéltárának** állományában tevékenykedett fényképészként.

A **Magyar Nemzeti Levéltár új szolgáltatásként** 2022. szeptember 26-tól kezdődően *rendszeres konzultációkat szervez* szakdolgozók, doktoranduszok, családtörténet-kutatók részére. A levéltár munkatársai a konzultációkat hétfői és pénteki napokon a Bécsi kapu téri és a Lángliliom utcai épületekben tartják, amelyek időtartama 30-45 perc. A konzultációs szolgáltatásra – amely ingyenes formában vehető igénybe – az erre a célra rendszeresített jelentkezési lap kitöltésével lehet regisztrálni.

A **Magyar Nemzeti Levéltár** 2022. szeptember 26-án adta át a nagyközönségnek *legújabb adatbázisát*, amelynek létrehozásában a levéltárosok a mesterséges intelligenciát hívták segítségül. Az *1828. évi országos összeírás* az eddigi legnagyobb kézírásfelismeréssel feldolgozott gyűjtemény Magyarországon.

Kovács Gábor mestercukrász, aki 27 éven át vezette főcukrászként a solnoki Tisza Szálló egykor országos hírnévnek örvendő cukrászműhelyét, 2022. október 5-én az **MNL Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltárának** *ajándékozta szakmai pályájának néhány különleges emlékét*. A több mint hat évtizedet felölelő fényképek és iratok között megtalálhatók például az egykor felszolgált fagyaltok és sütemények receptjei, különböző cukrászversenyek és protokolláris események meghívói, menüi, illetve a mestercukrász drezdai és rotterdami szakmai tapasztalatszerzésének emlékei is.

A nyár folyamán az **MNL Nógrád Megyei Levéltára útjára indította hatodik történeti blogját** *Salgótarján 100 címmel*. Ennek apropóját Salgótarján várossá nyilvánításának 100. évfordulója adta. Jelenleg 8 menüpontban találnak ismeretterjesztő tartalmakat

a téma iránt érdeklődők: Salgótarján kronológiája, képviselő-testületi jegyzőkönyvek 1873-tól, címerek, térképek, épülettörténetek, tervrajzok, virtuális kiállítások, interaktív prezentációk. A blogot kiegészíti, egy, a megszerzett ismereteket visszajelző tudáspróba is. Októberben bemutatták a Nógrád Megyei Digitális Tár című történeti blogot is, amelyben a megyei kulturális örökség kincseinek egy részét tárták az érdeklődők elé, elsősorban levéltári forrásokon keresztül.

Levéltári ötpercesek címmel új online programsorozat indult az **MNL Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltára** Facebook-oldalán. A rovat fő célját képezi az intézmény őri-zetében álló, nagyobb érdeklődésre is számot tartó iratok, irategyüttesek bemutatása a nagyközönség számára. A rövid, néhány perces videós ismertető információkat nyújtanak az adott dokumentumok tartalmáról, illetve keletkezésük történeti körülményeiről. Kezdeményezésével az intézmény nemcsak a levéltárban található dokumentumokra akarja felhívni a figyelmet, hanem azokra a történeti eseményekre is, amelyek során a bemutatott források keletkeztek.

Rómában járt Szabó Csaba a **Magyar Nemzeti Levéltár** főigazgatója és Mikó Zsuzsanna általános főigazgató-helyettes, ahol a *Szentszéki Magyar Nagykövetség levéltáros konferenciáján* vettek részt, valamint a vatikáni levéltári delegátus jelenlétében fontos *levéltárközi, tudománystratégiai tárgyalásokat* folytattak. A konferenciára október 4-én került sor *Levéltárak és könyvtárak mint hidak. Források a Szentszék és Magyarország közötti levéltári együttműködéshez* címmel. A program alapötlete Tóth Krisztinától, a közelmúltban kinevezett magyar vatikáni levéltári delegátustól származott. Az elképzelést a tanácskozás főszervezőjeként, Magyarország szentszéki nagykövetsége karolta fel. A konferencia előadói bemutatták a szentszéki magyar kutatások jelentőségét a fogadó állam képviselői előtt, illetve megismertették a hallgatóságot azzal, hogy a magyar történelem miként kapcsolódik a római katolikus világegyház történetéhez. Az esemény második előadója Szabó Csaba főigazgató volt, aki a hungarikakutatások fontosságáról és a levéltári delegátusok szerepéről beszélt. A küldöttség október 6-án folytatott megbeszélést Johan Ickx-el a **Pápai Államtitkárság Történeti Levéltárának** igazgatójával. Ennek keretében szóba került a katolikus egyház zsidómentő tevékenységét tartalmazó fondok magyar vonatkozásainak közös feltárása, amelynek eredménye egy tudományos forráskiadás lehet a jövőben. Johan Ickx kilátásba helyezte, hogy a projekt eredményes befejezését követően lehetőséget lát a jelenleg még zárolt Mindszenty anyagok megnyitására is.

2022 őszén *Akkreditált továbbképzési lehetőség* indult **Budapest Főváros Levéltárában**. A két modulból – Nyilvánosság és tájékoztatás; Levéltár-pedagógia – álló képzésen részt vevő levéltárosok számára elméleti és gyakorlati ismereteket nyújtanak e tevékenységek

megvalósításához, ezzel is erősítve intézményük, munkahelyük hatékonyabb képviseletét a közgyűteményi és kulturális területen, hogy a levéltárak kapuinak tágabbra nyitásával elősegíthessék az intézmények társadalmi ismertségének és elismertségének növekedését.

2022. szeptember eleje óta a **Piarista Rend Magyar Tartománya Központi Levéltárának digitalizált dokumentumai is hozzáférhetők** a Magyar Egyházi Levéltárosok Egyesülete által működtetett matricula.hu portálon. Első lépésben iskolai anyakönyvek (Budapestről 1868-ig, Kecskemétről az érettségi anyakönyvek 1921-ig), valamint rendházi krónikák és a tartományfőnökség legrégebbi (17. századi) kötetei váltak kutathatóvá a felületen. A levéltár e-kutatási tartalmai október végén újabb tartalmakkal bővültek. A kecskeméti gimnázium anyakönyvei a kezdetektől egészen az 1948. évi államosításig kutathatóvá váltak. Emellett teljessé vált az érettségi anyakönyvek sorozata is, az első érettségitől, 1863-tól kezdve egészen 1948-ig. Ugyancsak hozzáférhetővé váltak a nagykanizsai gimnáziumnak a rendi levéltárban őrzött anyakönyvei, amelyek az 1926–1945 közötti időszakra vonatkoznak.

Budapest Főváros Levéltára (BFL) 2022. november 15-én tartotta idei, nagy érdeklődéssel kísért Levéltári napját, amelyen a *Vizuális várostörténet – A fényképek és a fényképezés a városi társadalom bemutatásában* című konferencia a fotók várostörténeti alkalmazási lehetőségeit, illetve azok közgyűteményi megőrzését és felhasználását vizsgálta. A vizuális források – közülük is elsősorban, bár nem kizárólagosan, a fényképek – hatalmas jelentőséggel bírnak a modern társadalmak megjelenítésében. Segítségükkel tanúi lehetünk az adott korszak fontos politikai és társadalmi eseményeinek, de egyúttal a magánélet addig rejtett kulisszái mögé is be tudunk tekinteni. A konferencia délelőtti előadói (Fisli Éva, Nagy Ágnes, Tamáska Máté, Tomsics Emőke) elméleti és módszertani megközelítésekkel a fotózás, a fényképek és a várostörténet kapcsolatát vizsgálták történelmi, muzeológusi és levéltárosi szemszögből. A délutáni szekció előadói (Balogh János Mátyás, Csiffáry Gabriella, Dávid Adrienne, Németh Ágnes) pedig különböző, jelentősebb méretű fotóállománnyal rendelkező közgyűteményekben (Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest Gyűjteménye, BFL, Magyar Nemzeti Levéltár) őrzött fotók kezelésének, feldolgozásának, közzétételének kihívásain keresztül a fotóanyagok tudományos felhasználhatóságát vizsgálták. A hangsúly nemcsak a – levéltári szempontból nem hagyományos típusú – forrás nyújtotta technikai és módszertani nehézségekre helyeződött, hanem a feldolgozásuk, közzétételük állományvédelmi és gyűjteménykezelői kérdéseire is.

A BFL Levéltári napja mindig Budapest „születésnapjának” (1873. november 17.) időpontjához kötődik, a közeledő 150 éves jubileum miatt pedig a témák között különös jelentőséget kapott a főváros és társadalma korai fényképeken keresztüli megmutatása, illetve ezen fotók értelmezése, de természetesen a későbbi időszakok sem maradtak ki

Az egykori Erzsébet híd felújítása – A fotót Chochol Károly készítette
(BFL XV.19.g.3.1298)

a vizsgálati körből. A Levéltári napot dr. Bósz Anett, Budapest főpolgármester-helyettese nyitotta meg.

A Levéltári napon – szinte már hagyománynak tekinthetően – a konferencia témájához szorosan kötődő kiállítás megnyitójára is sor került, ami szinte önmagában egyesítette a fenn tárgyalt témákat. 2021-ben került a BFL állományába Chochol Károly fotóművész értékes fényképgyűjteménye, amely jelentős részben Budapesten, a fővárosról és lakóiról, illetve az ide látogatókról készített fotókat tartalmaz. E témából készült *A budapesti rakpart – A főváros arcai* című, két részből álló tárlat (kurátorok: Chochol Károly, Csiffáry Gabriella), amelyet Karácsony Gergely, Budapest főpolgármestere, nyitott meg. A konferenciával és kiállítás-megnyitóval tarkított Levéltári nap (amely a levéltárosi szakmai tevékenység és közösségépítés, illetve a tudományos teljesítmény elismeréseként a BFL egy-egy dolgozójának évente odaítélt Gárdonyi Albert-emlékérem és -toll, valamint a Varga László-emlékdíj átadásával kezdődött) rendkívül sikeres volt, nemcsak a szűkebb szakmai, hanem a fotós és laikus társadalomból is szép számmal, mintegy 150-en vettek azon részt.

Németh Ágnes – Világi Dávid

Czaga Viktória

1951–2022

2022. június 17-én rövid betegség után váratlanul hagyott itt minket Czaga Viktória, Budapest Főváros Levéltára nyugalmazott főlevéltárosa, akinek élete összefonódott a levéltárral. 19 éves kora óta dolgozott itt – csak az egyetemi tanulmányok alatt megszakítva itteni levéltári munkáját, de akkor is tudatosan arra készült, hogy ide térjen vissza, – és nyugdíjazásáig kitartott az intézmény mellett. Sorsának egyik meghatározó tényezője volt, hogy párját nagyon korán elvesztette, így a munkahely, mint mindennapi emberi, baráti közeg különösen fontos volt számára.

Pesthidegkúton nőtt fel és élete legnagyobb részében ez volt számára az otthon, a másik meghatározó, identitást és tartást adó közeg. Édesapja a Ganz Villamossági Művek géplakatos, édesanyja a Posta Központi Javító Műhely dolgozója volt. Ő maga elektronikai szakközépiskolában érettségizett, és rövid ideig dolgozott a szakmában, de a levéltárba már azzal a céllal jelentkezett kezelőnek, hogy a humán tudományokban képezze tovább magát.

Viki a szó klasszikus értelmében vett levéltáros-történész volt – így ebben a sorrendben – akinek igazi terepe a levéltári raktár és a kutatóterem. Ezzel a szereppel tökéletesen azonosult, hivatását a rá bízott anyag gondozásában, megismertetésében, a kutatók, ügyfelek és érdeklődők segítségével, kiszolgálásában találta meg.

Emellett maga is végzett kutatómunkát. Leginkább a 19. század vonzotta, ezen belül is a korabeli Buda. Tanulmányai során Szabad György professzor hívta fel a figyelmét Házmán Ferencnek, Buda reformkori országgyűlési követének, a '48-as idők aktív szereplőjének, majd a kiegyezés után az önálló Buda utolsó polgármesterének emigrációs levelezésére, amelyet Szemere Bertalannal folytatott. Ebből egy sok évig tartó szenvedélyes nyomozás nőtt ki, amelynek során Viki feltárta a korábban szakmai körökben is alig ismert Házmán fordulatokban gazdag pályafutását a reformkortól a millennium korának küszöbéig. Doktori disszertációján alapult *Házmán Ferenc, Buda utolsó polgármestere* (BFL, Budapest, 1997) című könyve. Jancsó Évával közösen jelentette meg a *Pest-budai nemzetőrök 1848-49* című alapos forráskiadványt (BFL, Budapest, 2001). Ő tárta fel és írta meg részletesen a Hentzi-emlékmű történetét (A Hadtörténeti Múzeum Értesítője = Acta Musei Militaris in Hungaria. 6. (Budapest, 2003).

Házmán Ferenc következetes híve és egyik hivatalos kezdeményezője volt Buda és Pest egyesítésének – az új világban viszont nem nagyon találta meg a helyét. Az egyesítés 150. évfordulójára készülve tanulságos ismét elolvasni Vikinek *A főváros egyesítése a budaiak szemszögéből* (Tanulmányok Budapest Múltjából 28. Budapest, 1999) című tanulmányát, amelyet a következő szavakkal summáz: „Fővárosi polgárrá is valójában a pesti polgár lett. Budapest létrejött a budai polgárban nem az együvé tartozást, ellenkezőleg,

az elkülönülést és az elzárkózó magatartást erősítette fel, amelyből szinte az első világháborúig nem mozdul ki.” Viki mindig a szélárnyékban maradók, a perifériára szorulóknézőpontjából is látta és ábrázolta a történelmet. Erre készítette őt egyébként a szeretett otthon, Pesthidegkút közösségének sorsa is. Történetírói attitűdjét is kifejezi a településről szóló egyik tanulmányának címe: *Egy világváros margóján* (Tanulmányok Budapest Múltjából 30. Budapest, 2002).

A részletek, az egyedi szituációk aprólékos megismerésének és bemutatásának lehetősége nyugtázta le leginkább a levéltári anyagban, s immár lezárt életművét utólag áttekintve látjuk igazán, hogy fiatal kora óta mennyire következetesen választott e felé vezető forrásokat és kutatási témákat, már akkor is, amikor a történészek többségét még inkább a nagy tendenciák kutatása és a generalizáló magyarázatok keresése vonzotta. A részletek és egyedi szituációk kivételesen gazdag ábrázolása okán lett egyik legnagyobb szerelem-munkája az Aggházy Kamill: *Budavár bevétele 1849-ben* című, évtizedek óta kiadásra váró munkájának sajtó alá rendezésében való részvétel (*Aggházy Kamill: Budavár bevétele 1849-ben I–II*. Budapest, 2001).

Egyik lelke, összetartója volt a levéltár közösségének hosszú időn át, s éppen azért lehetett az, mert személyes környezetében is mindig odafigyelt a háttérbe szorulókra, félrehúzóódókra is, sőt felelősnek érezte magát azért, hogy segítsen nekik integrálódni. Fontos volt számára, hogy a munkában is a vele egy hullámhosszon lévő, egymást kedvelő és jól megértő emberekkel működjön együtt – akit nem érzett ilyennek, azzal inkább a szükséges mértékűre korlátozta az érintkezést, akkor is, ha ez érdekeit, előmenetelét a legkevésbé sem szolgálta. Véleményét a hozzá közel állóknak is gyakran élesen és csípősen adta tudtára – mondhatni, „volt egy stílusa” – amelyet, ha úgy érezte, hogy elvetette a súlykot, kedves és figyelmes gesztusokkal tett helyre. Azok, akik számára fontosak voltak, mellette nem tudhattak elkényelmesedni: ahogy magának állandóan kereste az újabb és újabb feladatokat, barátait is állandóan ösztökölte, s velük együtt örült az eredményeknek.

Talán leginkább a mindennapi munkában is megélhető személyesség volt az, amely őt stabilan a levéltárosi pályán tartotta, amely a kollégákhoz, a kutatókhoz és ügyfelekhez való viszonyában éppúgy megnyilvánult, mint a kutatót iratokból felbukkanó szereplőkhöz való viszonyban – számára egy idő után Házmán Ferenc vagy Aggházy Kamill is szinte családtagnak, de legalábbis nagyon jó ismerősnek számított.

2008-ban vonult nyugdíjba, nem utolsó sorban azért, mert ekkor már az édesanyjával való együttlét volt legfontosabb számára. Ami ideje és energiája emellett maradt, azt a Pesthidegkúti Helytörténeti Kör elnökeként a közösség építését szolgáló kutatómunkának szentelte. 2020-ban jelent meg a Legeza Lászlóval közösen készített *Varázslatos Pesthidegkút* című album.

„A tőle kapott ismeretek, az általa átadott tudás olyan érték, amely formálta és építette is közösségünket. A térképekből kiolvasott családtörténetek, minden általa feltárt és gondosan végig kutatót életút segített megérteni múltunkat, segített feldolgozni traumáinkat, és segített összetartó közösséget építeni. Benne megtestesült az az erő,

ami felejtés, a legpusztítóbb erő ellen hat. Nem engedte, hogy felejtsünk, nem engedte, hogy ne tanuljunk a múlt döntéseiből, történéseiből, és legfőképp nem engedte a múltban elkövetett hibák megismétlődését.” – írta róla a Facebook-on közzétett megemlékezésében Örsi Gergely, a II. kerület polgármestere.

Sipos András

4. A Levéltári Közlemények 91. évfolyamának borítója

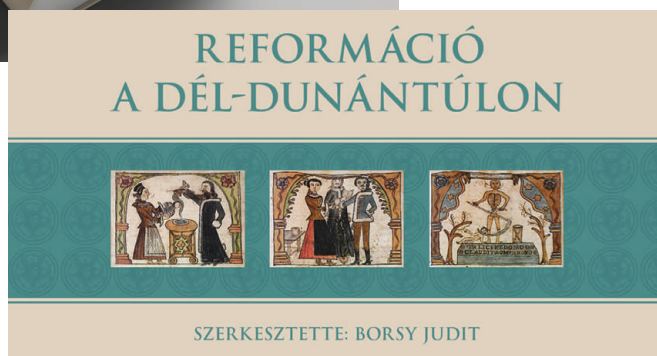
5. Az együttélés történelme
– Nemzetiségi kérdés Magyarországon

6. A magyarországi ruszinok és ukránok

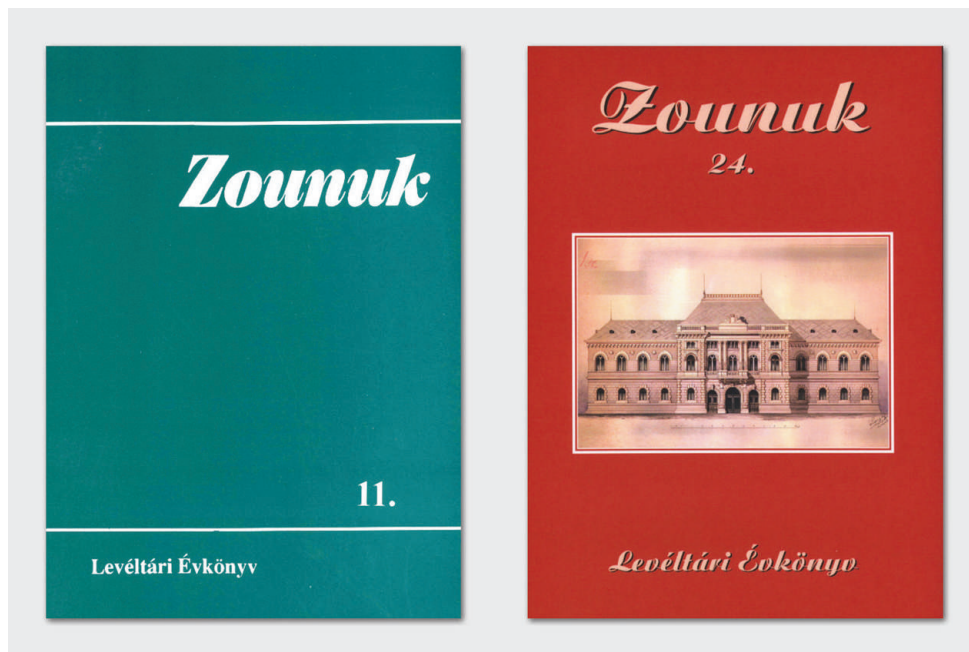

7–8. Reformáció a Dél-Dunántúlon

9. A Nagy Háború és következményei a Dél-Dunántúlon

10. A Zounuk Levéltári Évkönyv korábbi évfolyamai

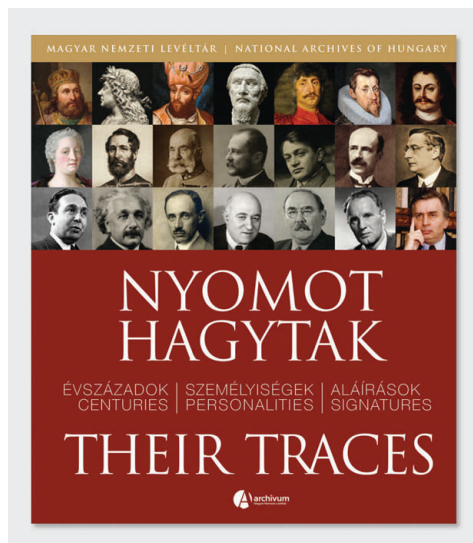
11. Zounuk Levéltári Évkönyv (34–35. évfolyam)

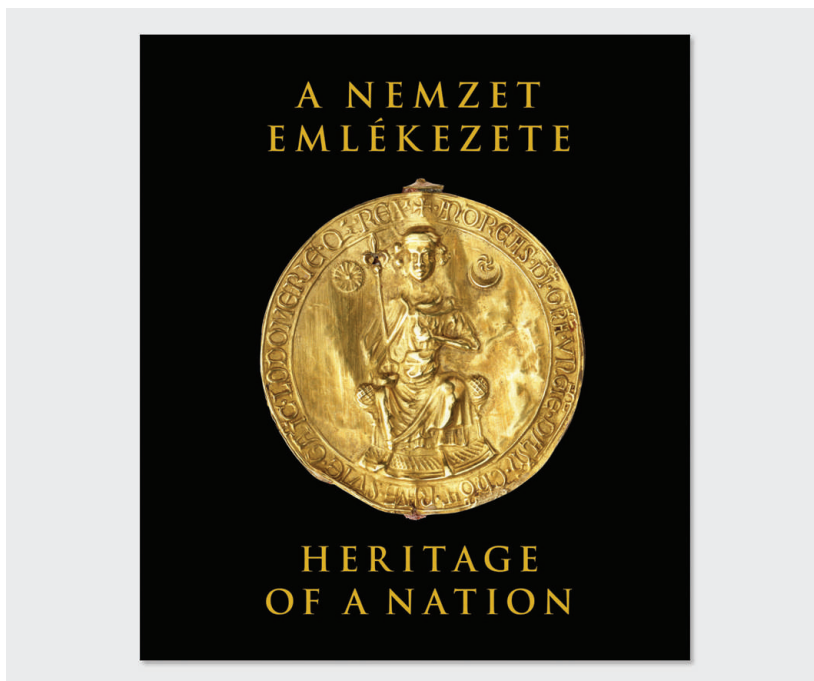

12. Hende Fanni: Politikai reprezentáció a magyar országgyűléseken 1687 és 1765 között

13. Nyomot hagytak
– Évszázadok, személyiségek, aláírások

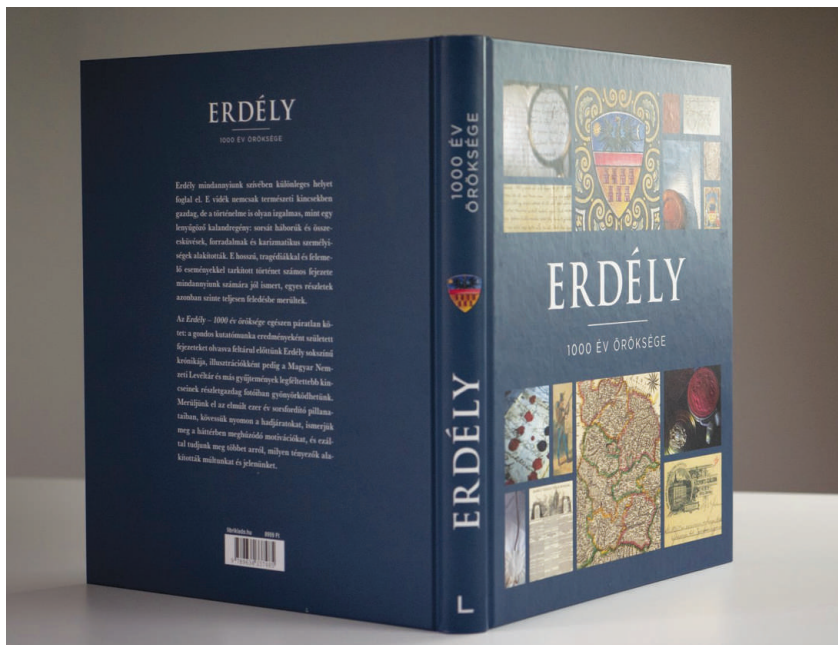
14. Kik vagyunk? Magyarországi nemzetiségek

15. A nemzet emlékezete – A magyar történelem mérföldkövei

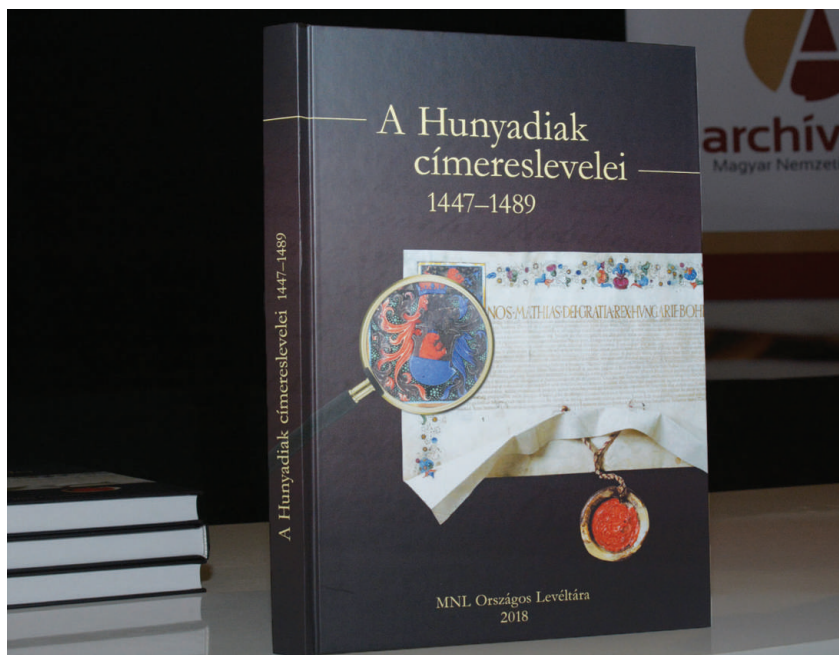
16. „mi úgymond mennyei polgárok vagyunk...” Válogatás a magyarországi protestantizmus történeti emlékeiből a Magyar Nemzeti Levéltárban

17. Erdély – 1000 év öröksége

18. A Hunyadiak címereslevelei 1447–1489

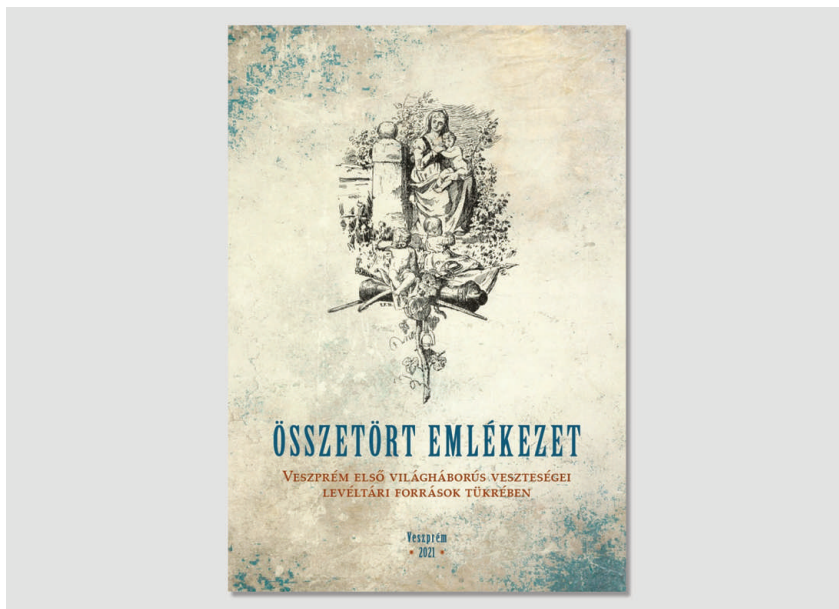

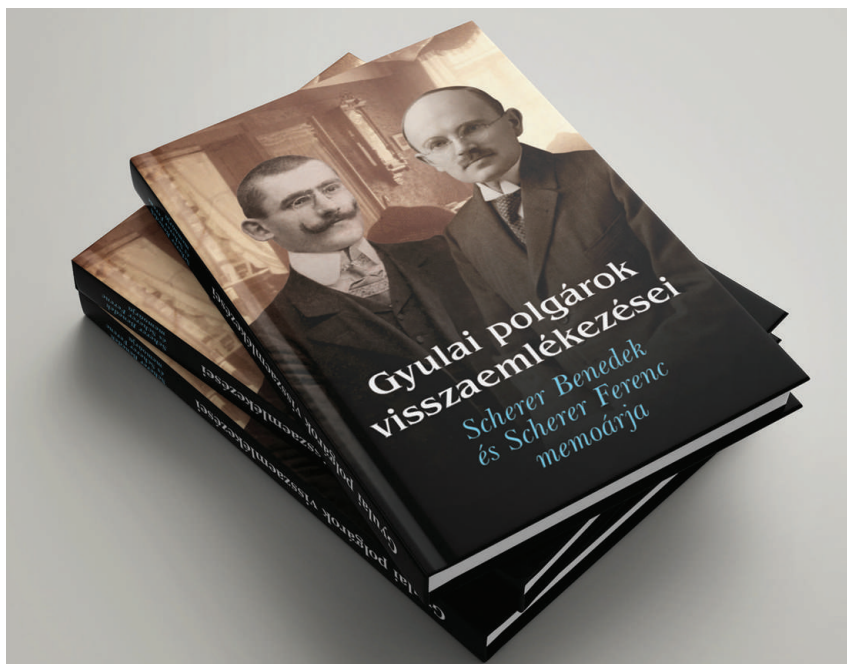
19. Beregi címereslevelek a Magyar Nemzeti Levéltárban

20. „Belső várkastély”, Bicskey Erzsébet, egy fiatal lány naplója 1940–1946

21. Összetört emlékezet.
Veszprém első világháborús veszteségei levéltári források tükrében
22. Gyulai polgárok visszaemlékezései. Scherer Benedek és Scherer Ferenc memoárja

A Levéltári Szemle szerzőinek figyelmébe!

A Levéltári Szemle aktuális közlési és hivatkozási szabályzata, valamint a levéltáros interjúkra vonatkozó útmutató elérhető a Magyar Levéltári Portálon:

[https://archivportal.hu/index.php/egyesulet/
leveltari-szemle/](https://archivportal.hu/index.php/egyesulet/leveltari-szemle/)

Kérjük jövőendő szerzőinket, hogy kéziratuk elkészítésénél ezen útmutatókat vegyék figyelembe!

A borítón:

illusztráció a Gondolatok a Tervtárban
Az Építési Ügyosztályok Tervtára Budapest Főváros Levéltárában
című tanulmányhoz és
szobatábla az MNL Somogy Megyei Levéltára volt épületéből
(Fotó: Fejes László)

450 Ft

WWW.ARCHIVPORTAL.HU/LEVELTARI-SZEMLE